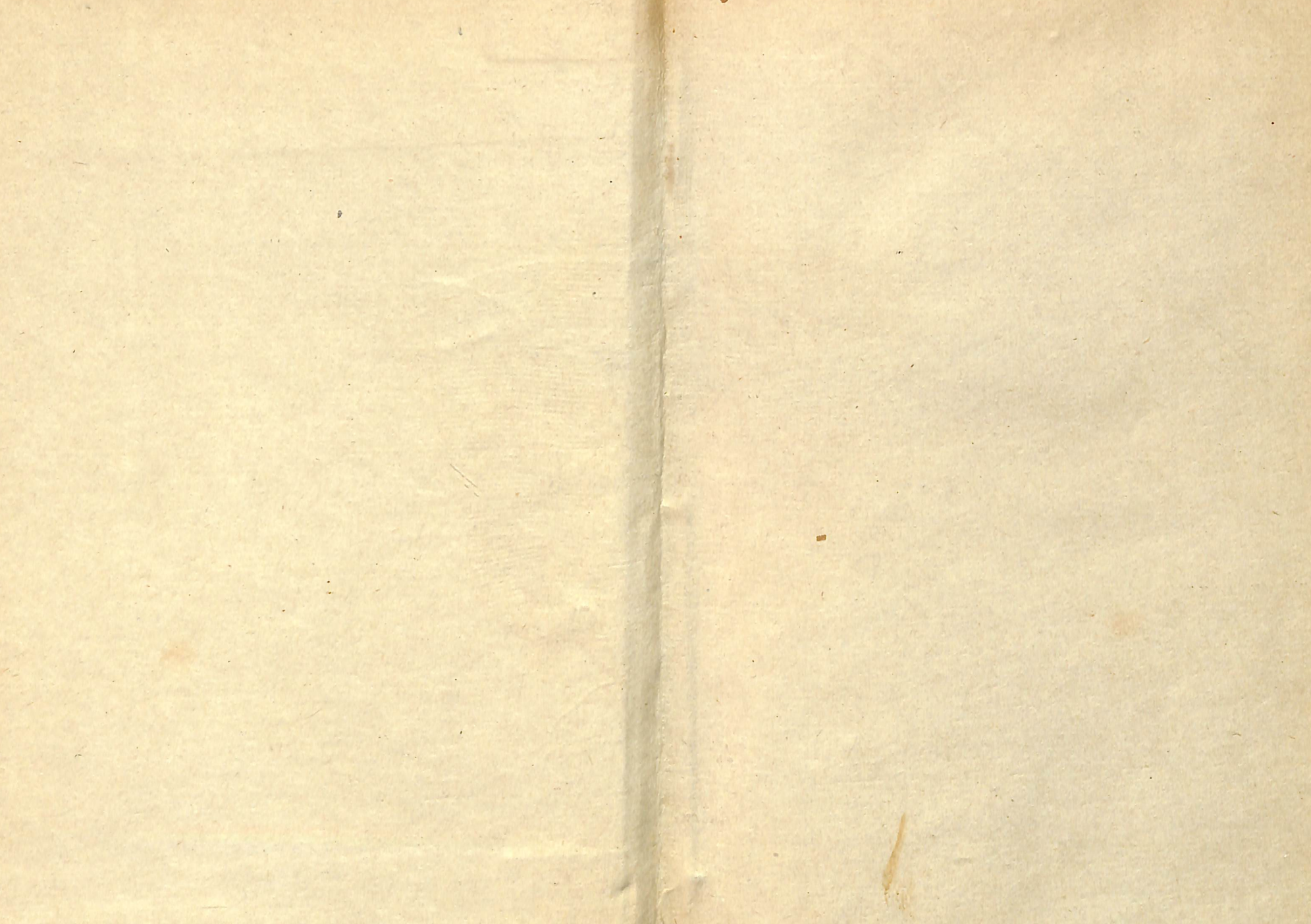

Upping

Guinness & Co

191-99

U-25

-6 NOV 2011

ՍԻՐՈՅ
ԶԱՐԹՆՈՒՄՆԵՐ

Ընթանեկան յուզումնալից վեպ

Հեղինակ՝ Դ. ՍԱՐԳՍԵԱՆ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ
ՏՊԱԴՐ. Ա. ԳԱՍԱԳԵԱՆ

1937

891.99

u-25

202Ն՝ ՄՕՐՍ ԷԼՄԱՍ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆԻ

Ամերիկա

Մայր, չպիտի խօսիմ մանկութեանս վայելած գուրգուրանքիս մասին, այն մտածումով որ դուն այն ժամանակ քու հանգիստ դուրսեամբդ պարտական էիր զիս մեծցնել հոգածութեամբ ու գուրգուրանքով :

Խօսես արհաւիրքի օրերուն ժամանակ քու կատարած մայրական անհուն բարձր ու զոհաբերական ոգւոյդ եւ ընթացիկ մասին է :

Կը յիշեմ երկա՛ր անապատները , լեռներն ու ձորերը , որոնք արգելք կ'ըլլային քու փախուստիդ իրենց անհասնում ճարտութեամբ , բայց այնպիսի գերբնական ուժ մը կար թագնուած քու արտիկ խորը , որ կը զօրացներ քեզ այդ վիթխարի արգելքներուն դէմ մաքառելու , եւ արդեօք կ'արժէ՞ր այդքան զոհաբերութիւն եւ ինչի՞՞ համար :

Խորեակը ուժգին եւ յանկարծակի եկաւ , դատափետելով ծառն իր ծաղիկներէն : Անապատին մէջէն կը փախէ՛ս , փրփրեղ խիտում կտրած է մարմինդ , բայց դեռ կը փախէ՛ս , կը փախս ինքզինդ մոռցած , պարտականութիւն մը , վեհ զգացումի մը գիտակցութիւնը քու հոգւոյդ մէջ : Երբ այսօր ակնարկս անցեալին կ'ուղղեմ , կը սարսափիմ եւ մազերս կը փոսին , երբ կը չափեմ քու համբերատար ոգւոյդ առաքինութիւնը . ի՞նչ էր այդ բեռը , որ երկու ուսերուդ վրայ զետեղած եւ երկու ձեռքերովդ պինդ բռնած՝ կը փախար անվաս . — Զաւակներդ , որոնք չէին գիտեր քու վիճակիդ դառնութիւնը , ու չէին կրնար չափել արտիկ անհունութիւնը , այո՛ , դուն կը փախար միայն ուսերուդ վրայ դրուած բեռին

համար, որոնց ի՞նչ փաղցր օրօրներ էիր ըսած, որ այն-
 քան քանկ էին քեզի համար: Երկինք հեօդ էր եւ փու-
 ջանքերդ յուսով պսակուեցան, վերջապէս ազատեցիր
 քեզ համար քանկագին եղող բեռը, հասցնելով զանոնք
 վի դոյզն գոհացուցիչ օրեւաններ:

Անցան տարիներ, դառն կամ տանելի, ուրիշ խոր-
 շակ մը եւս փչելով քեզ փու մէկ ճիւղեդ մերկացուց,
 զայն ձգելով Բուրգերու աշխարհը, իսկ քեզ, միւս ճիւ-
 ղերովդ, եանքիական հսկայ ծովեզերք մը: Եւ այսօր,
 կառօթի համբոյրներ ունինք կուսակուած մեր օրքներուն
 վրայ:

Կը մօտեմ քե ո եւ է առթիւ տրիսուրն իսկ չի կըր-
 ցանք տալ փու կրած տառապանքիդ փոխարէն:

Ես ալ յուսահատ մը եղած եմ հեռաւորութեան
 պատճառով. իցի՛ւ քե փուդ ըլլայի, կարկամ եւ դադ-
 դոջ փայլերդ ուղղելու. բայց ասոնք երազներ են, չեմ
 գիտեր քե ի՞նչ ես այժմ, լուսաւոր քե խաւարուս, մաշ-
 ւի՞նք քե հոգի, պիտի լսե՞ս ձայնս, քե ոչ ամլութեան
 պիտի դատապարտուի: Քու տուածիդ փոխարէն ոչի՛նչ
 տուած եմ քեզ. այս վեպն ալ ոչինչ է, բայց փու զաւ-
 կիդ տուածը տրեմն ալ ոչնչութիւն ըլլայ, վստահ եմ որ
 քեզ համար ուրախաւոր պիտի ըլլայ. եթէ ողջ ես, լսե՛
 ձայնս, եթէ հոգեկան աշխարհն ես, հոգեկան աչքերովդ
 տես եւ ընդունե՛ այս պոքիկ գործս:

Յարագիր եւ կարօտակեզ զաւակդ՝

ԴԱԻԻԹ

Հոյս ընծայելով «Սիրոյ զարթնումներու», բը-
 նաւ յաւակնութիւնը չունիմ ըսելու որ գրական ար-
 Ժէք ներկայացնող գործ մըն է որ կարտատրպեմ,
 մանաւանդ Ռաֆֆիներու՝ Սիամանթօներու՝ Մեծա-
 րենցներու և այսպիսի մեծ գրագէտներու անմահա-
 ցած այնքա՛ն գործեր ունինք որ յաւակնոտ ըլլալու
 պարագային, յիշեալ տաղանդաւոր մեծ գրագէտնե-
 րու արժէքն ուրացած կլլանք այս ոճիրէն բոլորովին
 պիտի հեռանամ անհաւօրէն սիրելուս համար Ազգըս՝
 և Ազգիս անմահ գրագէտ զաւակները:

Ինչպէս արտայայտուեցայ, գաղափարիս թռիչք
 տուողը Ազգիս հանգէպ ունեցած սէրս եղած է,
 որը մէջս ամօթի զգացում մը կը ձգէր, չի կարենա-
 լուս համար լաւագոյն կերպով շարախուելու ամէն
 Հայ խաւերուն հետ. այս զգացումս մզեց զիս որպէս-
 զի սոյն վէպս հրատարակեմ, որը մանկական օրերուս
 մէկ տպաւորութիւնս է ուռճացած և ծաւալած:

«Սիրոյ զարթնումներ» այլ անուն մը չէի կրնար
 տալ վէպիս. քանզի կը բաղձամ զարթնութի մը, կամ
 Ազգային վերածնունդի մը, ինչ ինչ անձեր վէպիս
 մէջ նախապէս կուենան շատ անձուկ վիճակ մը,
 թշուառութիւն և տառապանք, այս վիճակները կը
 պատկերացնեն Հայ ազգին ամլութեան և կորստեան
 մատնուած տարիները, ապա երկար թափառումներէ
 վերջ, զրկեալ և փտարանդի անձեր վէպիս մէջ. վերջ.
 նազոյն ժամանակին մէջ կը հասնին իրենց իտեալա-
 ցուցած երազին, կը փարին գաղափարական կեան-

քին վարդերանք քղանցքին, այս ապրումն է որ ուզած եմ նկարել թերատ գրչակովս, և վերջապէս, հուսկ ուրեմն Զարթնումն է որ տեղի կունենայ, ամէն Հայու բաղձանքը այս չէ՞ միթէ, զարթնուլ ազգովին, ի՞նչ հեշտ է արեւը ազատ և անկախ պայծառ երկինքի վրայ, այսպիսի մտածումներ աւելի հրահարեցին եռանդս, որով կամաւ ենթարկուեցայ զայն լոյս ընծայելու փորձութեան, միակ բաղձանքս է որ այս շունչով գրուած ըլլալը նկատի ունենալով, ամէն Հայ անհատ փափաքի կարգաւ:

«Սիրոյ զարթնումներ», կուզեմ ընդգծել ալս բառերը, ոմանք՝ աւելի կրօնական հաստատ ըմբռնումներով զրահաւորած անձեր գուցէ այս բառը անպատշաճ նկատեն իր այլ նշանակութեանը համար, ինչպէս որ նիւթս փոխաբերական իմաստով գրուած է, նաեւ անունն ալ փոխաբերաբար գործածուած է, եթէ այս բաւարար չի նկատուի յիշեալ ըմբռնումները սընուցանող անձերը, կուգամ ծանօթ օրինակ մը եւս տալ:

Աւետարանին երգ երգոցը՝ շատ բաց ասացուացքներով ողորդուած է, զօր օրինակ, «իր բերանին համբոյրներովը թող համբուրէ զիս», եթէ այս բառը իր պարզ իմաստով աւնենք՝ Աստուածաշունչին մէջ անպատշաճութիւն մը պիտի ըլլայ, բայց խորաքննին աչքեր զանոնք աւելի փոխաբերական իմաստի վերաժելով կեզրակացնեն որ սոյն խօսքերը ուղղուած են կրօնական հաւատալիքներու. պարտականութիւն ըզգացի այս բացատրութիւնները տալ որպէսզի ընթերցողներ այլ հետեւողութիւններով չի խարխափին:

ՀԵՂԻՆԱԿԸ

ՊԱՏԻՒ ԹԷ ԶԱՒԱԿ

1921. Փետր. 10ին, Ռուսիոյ Թաղար գիւղին երեւելիներէն Գրիգոր Զիվանովի տունը արտակարգ պատկեր մը կը ներկայացնէր իր անվերջ անցուգարծերովը, հարցումներու տարափ մը կը տեղար տան բնակիչներու գլխուն, որոնք ցաւագալար վիճակ մը ունէին, սրահին մէջ խուռներամ ամբոխին հետաքրքիր ակնարկներուն այսպէս կը պատէր Պ. Զիվանով:

— Վեց ամիս առաջ, աղջիկս, Նուարդը՝ նշանեցի Պ. Կարապետ Յակոբովի կրտսեր տղուն՝ Վահրամին հետ ու այսպէս մեր ընտանեկան յարկին մէջ երջանկութեան առիթ մը ևս աւելցաւ. Նուարդս ալ շատ գոհունակ երեւոյթ մը ունէր. ո՛հ է գուրգուրանք և հոգածութիւն չէր խնայէր իր խօսեցեալին, շաբաթ երեկոյէ Նէ կը պատրաստուէր Կիրակի օրուան իր նշանածին ընդունելութեան, և մինք ալ ընտանեօք կը մասնակցէինք իր կարգադրութեանց. կինս և ես շատ երջանիկ էինք, երբ կը անսնէինք անոնց սիրալիւր ընթացքը իրարու հանգէպ, ինչ մեզքս պահեմ, փառք կուտայինք Աստուծոյ որ մէկը երկուք ըրաւ, ապագայի նորանոր ծրագիրներ կը մտածէինք կերպաւաճառի գործս իրեն յանձնելու համար, բայց այս չար օրը բնաւ չէինք սպասեր... Պ Զիվանովի ձայնը հեծկլտուքներու մէջ ատեն մը մարեցաւ ու ապա դարձեալ շարունակեց, — բնաւ միտքէս չէի անցներ որ մեզ պիտի ձգեն հեռանան:

մաճայնութիւնը հայր և որդու միջեւ, Վահրամի վիճակուած էր սիրել Նուարդը ամէն բանէ աւելի, նոյնպէս և Նո արդի ալ Վահրամը, որով երկուստեք համաճայնութեամբ, ընտրեցին փախուստ տալ հօրենական տունէն, և այնպէս ալ եղաւ...

Կառքը արդէն կրցեր էր հեշտալի ուղի մը գտնել՝ ուր կը բարձրանային մայրիներ կանանց տերեւներով, կառքին մէջ քովքովի նստած կ'երեւային այր և կին մը, այրը կառքին երասանակը բռնած սեփքին մտրակներ կը տեղացնէր ձիուն կուշտերուն, որուն երախներէն փրփուրը օճառի պղպղակի պէս վար կը թափէր. դեռատի կիներ անհամբեր շարժումներ ցոյց կուտար, ու նայուածքը շուարուն եւ երազկոտ կ'ուղղէր դէպի Թաղար գիւղը, ու մէկ մը ընդոտ վերելումով կը բանար կառքին ներքին խուցը, կը վերցնէր պղտիկ ծրար մը՝ անյազօրէն համբուրելով նորածին մը՝ որը կառքին ցնցումներէն գինովցած հանդարտ կը նիւհէր, Թաղար գիւղէն երկու փարսախ հեռու կը գտնուէին, նեղ արահետներէն ելան լայնեզր ճամբայ մը, որուն եզերքներէն պատնեղածեւ բարձրացած էին ու ռնիններ ու կաղամախներ և որոնց տալէն անցնող ճամբորդ մը ձրիօրէն կը պաշտպանուէր անձրեւներէն ու ամրան կիզիչ տոթերէն հովանոցի ձեւով իրար գրկած ծառաստանի այդ բուրումնաւէտ վայրը մոռցնել տուած էր ներքին վիշտը այս զոյգին, որոնք գողցես մեղրալուանի ճամբորդութեան մէջ ըլլային, կառքին դէպի գիւղ գնացքը որքան մօտենար, այնքան աւելի այր մարդուն ակնարկը շփոթութեան կը մատնուէր, իրենց շուրջ այժմ կը պարզուէր եղբմական տեսարան մը, որոնց հանդէպ խուլ ու համր կը մնային, մինչեւ որ լսեցին

հրազէնի մը պայթիւնը. ընդոտ վեր ցատկեցին, ու տեսան եղնիկ մը կուրծքէն վիրաւոր որ բաղխեցաւ մօտակայ հսկայ ծառի մը, և անկարող վազելու մընաց տեղն ու տեղը: Որսորդը դեռ իր որսէն հեռու էր, Վահրամ և Նուարդ դիտեցին հէգ կենդանւոյն ցաւագին գալարումները, իրենք ալ ցաւ ունէին, և այդ պահուն կարեկցական հզօր զգացմամբ մը խոյացան դէպի հէգ կենդանին, որուն կուրծքէն արիւնը առատ կը հոսէր, մաքրեցին վէրքը ու կապեցին, բայց կենդանին չէր կարող վազել, ու եթէ այդ վիճակով հոն մնալու ըլլար, հաւանական էր որ գիշակեր կենդանեաց ճարակ պիտի դառնար: Մտածումը պաշարած էր այժմ իրենց միտքը, Նուարդի պնդումով որոշեցին կենդանին եւս ազատագրել իրենց ազատագրումի ճիգերուն մէջ, ու այնպէս ալ ըրին:

Կառքը սկսաւ դարձեալ թաւալիլ, մանաւանդ զարիւկար իջած ճամբաւէն ձիւրն ալ աւելի հեշտիւ կը քաշէին կառքը միայն կառքին թաւալման ձայնը կը խուէր, ու վերեւէն ծառերու մեղմ երգը, բաւական ատեն լուռ ու մունջ յառաջացան. սեւաչանի երիտասարդունին լսութիւնը խզելով ըսաւ.

— Վահրամ, հոգի՛ս, ի՞նչ պիտի ըլլանք մենք, հայրս մայրս ի՞նչ պիտի ըսեն երբ տեսնեն այս մանուկը:

Ընթերցողը անշուշտ գուշակեց եղելութիւնը:

Վահրամ, որուն ուղղուած էր այդ հարցումը, Պ. Յակոբովի տղան էր, որը նոյնպէս կը մտածէր, ապա պատասխանեց.

— Նուարդ, ի՞նչ ըսեմ ամբողջ ճամբուն տեսողութեանը միջոցին մտածեցի մանուկին մասին և սա եզրակացութեան յանգեցայ, այն է որ զայն ան-

տառը ձգենք, և կամ մեր ծնողքներուն տանելով անոնց անէծքին արժանանանք:

— Ա՛հ, ոչ Վահրամ, չեմ ուզեր իմ արիւնէս կազմուող այս անմեղը գազաններուն ստամոքսը նետել, որդեօպա՛ն ըլլանք հապա եթէ . . .

— Հապա պատիւնիս, բացագանչեց Վահրամ խըրոխտ չեղտով մը, միայն մեր երկուքին պասիւը չէ որ պիտի արատաւորի, այլ մեր ծնողքներուն պատիւը, որով մէկը պիտի զոհուի վեցի համար, այլապէս չենք կրնար գիւղ երթալ, մեզ ո՞վ պիտի ընդունի, սիրելիս, պէտք է մեզ և մեր ընտանիքներուն պատիւը փրկենք:

— Ա՛խ, Վահրամ, ինչպէ՞ս կուզես որ այս հրեշտակը զոհի ի մեր անխոհեմութեան պատճառով, ոչ, Վահրամ ոչ, խելով մանուկը կուրծքին սեղմեց մայրական բուռն կրքով մը, նա ունի հայր և մայր, ինչպէս որ ունինք մենք ալ, ու այսօր ճամբաներ կը կտրենք միանալու համար մեր ծնողքին, որոնց օգնութեան կը գիմենք մեր այս թշուառ վիճակով, միթէ այս մանուկն ալ իրաւունք չունի՞ր հօրմէն և մօրմէն պաշտպանութիւն խնդրելու եթէ դու կուզես կրնաս առանձինդ երթալ հօրդ քով:

— Իսկ դո՞ւն:

— Ես տղուս հետ կը մնամ հոս, մեզի ուր կուզես ձգէ, մինչեւ մեր շունչին հատնիլը կ'ապրինք, իմ ուխտս է միայն զակիս քով ու տալ իմ կաթիս ամենավերջին կաթիլը մինչեւ որ հատնի, — Աստուած, դուն որ բարի ես արդեօք պիտի ընդունի՞ս իմ անմեղ մանուկս քու արդարութեանդ մէջ. զայն կուրծքին սեղմելով սկսաւ անյաբօրէն համբուրել,

կարծես կը նախզգար բաժանումի անգութ հարուածները:

— Սիրելի Նուարդս, այդպէս աղէխարչ միլար, որքան որ դուն մայր ես, ես ալ հայր եմ մտիկ ըրէ թէ ի՞նչ պիտի ըսեմ. ես և դուն չենք կրնար անձերնիս պաշտպանել, այնպիսի անելի մը մէջ մըտած ենք որ հարկը մեզ կստիպէ մանուկին պաշտպանութիւնը աւելի զօրաւոր ձեռքի մը յանձնել, որը կարող ըլլայ զայն պաշտպանել, մենք չենք կրնար զայն պաշտպանել, բնաւ չե՞ս անդրադառնար որ մանուկը աւելի զօրաւոր հայր մը ունի, որուն ձեռքը հրաշքներ կը գործէ տիւ և գիշեր, յիշէ Մովսէսի պատմութիւնը, որը ջուրին վրայ կեցած ճգնաժամի վայրկեաններ անցուց, նա անգիտակ գուցէ կը ննջէր կողովին մէջ, բայց Աստուծոյ Ամենահաս ձեռքը զայն ազատեց մահուանէ, որուն վիճակեցաւ պալատի կեանք ապրիլ, անուշիկ Նուարդս, զօրաւոր է հաւատքս առ Աստուած Նա պիտի խնամէ մեր ծագուելը, և թերեւս ալ այստեղերէն անցնող ճամբորդներ զայն սիրելով տանին իրենց տունը, ու մեծացնեն, այս միջոցով փրկած պիտի ըլլանք մեր անմխիթար ծնողաց պատիւը, ես շատ լաւ գիտեմ իմ հայրս, նա չի հանդուրժեր այս ամօթին, և կսկիծէն գերեզման կիջնայ, եթէ Աստուծոյ օրհնութիւնը մեր վրայ ունինք, օր մը անշուշտ կը հանդիպինք մեր զաւակին:

— Լաւ Վահրամ իբրեւ կինդ քեզի պիտի հրազանդիմ, ինչպէս որ կուզես ըրէ, դուն քու ձեռքովդ տար զայն և իր օրօրօցովը այն աղբիւրին քովը դիր, որպէսզի ճամբորդները ջուր խմելու գացած ատեննին տեսնեն զայն, թերեւս մէկը գթալով զայն կառնէ. տղեկը վերցնելով կառքէն վար իջան, փոխ-

նի փոխ ժամեր անդադար իրար ձեռքէ յափշտակելով համբուրեցին :

— Քիչ մը ինծի երկարէ ձագուկս, դուն շատ սիրեցիր :

— Օ՛ֆ, քու ալ ձեռքդ հեղ մը անցնելու ըլլանէ, մանուկը կարծես թէ պիտի ուտես, կը բաւէ տուր այլեւս : Զայն լաւ մը փաթեցին ճերմակ սաւանով, պզտիկ օրրանին մէջ դրին վրան ալ խաչ մը, Վահրամ (Հայր մեր) ը ըսելով վերջին անգամ խելագարօրէն համբուրեցին մանուկը, բայց ոտքերնին չէր ուզեր յառաջ երթալ, ուրիշ բաներու վրայ խօսելով և չանդրադառնալով որ մանուկը անտառ ձգած էին. ուղղուեցան դէպի կառքը, քառորդ մը անցեր էր այն պահէն որ մանուկը լքած էին :

— Ա՛խ Վահրամ, կուզեմ վերջին անգամ ըլլալով տեսնել ու համբուրել հոգեակս, եկուր վերագառնանք աղբիւր :

Վահրամ չէր ուզեր տկարանալ, բայց իր սիւտն ալ կուզէր գոնէ վերջին անգամ ըլլալով համբուրել որով ըսաւ .

— Երթանք անուշս, երթանք մեր դժբախտ զաւակին մօտ զայն շի ձգենք հոս, տանինք միասին :

— Օ՛հ որչափ երջանիկ եմ սիրելի Վահրամս, որ հաճեցար զաւակս ալ միասին առնել, նախ քեզ կուզեմ համբուրել որ զաւակիս հայրն եմ :

Ու երկուքը մէկ իրար գրկեցին պատաստունկի պէս ու չէին զգար որ ժամերը կը սահէին, վերջապէս Նուարդի զուարդ ձայնը բացագոնչեց :

— Զաւակնիս Վահրամ, երթանք բերնիք, կէս ժամ է որ անօթի և որբ մնաց աճապարէ երթանք որ կաթը տամ :

Ու երկուքը մէկ սկսան արշաւել դէպի աղբիւր, վազած ժամանակնին այնքան եռանդ ու խանդ ունէին որ չէին զգար իրենց ոտքին տակ կոխկռտուող շուշաններն ու կակաչները, որոնք տխուր ձայն մը կը հանէին, առաջին անգամ աղբիւր հասնողը մայրը եղաւ, իր մայրական սէրը այնքան զօրաւոր էր որ գլելով կանցնէր ամուսինը վազքի պահուն, վերջապէս աղբիւրին ձայնը հասաւ ականջին, կը մօտենար իր երջանկութեան պահը, ու մտածումը թեւեր կուտար իր փափուկ մարմնին, որպէսզի շուտ թռչելով միանայ իր ձագուկին, երբ հասան այլեւս աղբիւրին ապշեցան մնացին, կառքը հոն էր բայց մանուկը ոչ,

— Զաւակս, զաւակս, չիկա՛յ. սկսաւ աղիողորմ ճիչեր արձակել Նուարդ : — Վահրամ, ի՞նչ ըրիր զաւակս, կուզեմ զաւակս.

— Կեցիր Նուարդ մի շուարիւր, քանի որ կառքը հոս է, հարկաւ տղեկն ալ հոս կլլայ, ու սկսան փնտռել զայն, բայց ապարդիւն միայն մօտակայ թուփերուն տակէն խշրտոց մը լսուեցաւ և վազքի ձայն մը . . . :

Անտառը դարձեալ խոր լռութեան մէջ կը թաղուէր . . . :

Կառքը սկսաւ դէպի գիւղ ուղղել իր գնացքը, բայց այժմ կամաց կերթար, հազիւ թէ կը շարժէր, գողցես դազաղակիր կառք մը եղած ըլլար :

— Ա՛խ Վահրամ ի՞նչ ըրինք, այս ցաւը չպիտի կրնամ տանիլ :

— Բնաւ մտքէս չէր անցներ որ այսպէս շուտով կ'անյայտացնեն պզտիկները, դիտեցիր Նուարդ, մանուկին հետ խաչն ալ չիկար, այդ խաչը պահապան պիտի ըլլայ մեր զաւակին, Աստուած այսպէս կամե-

ցաւ, գուցէ երջանկութիւն մը վերապահուած է մեզ, այս ու այլ խոսքերով նա կը մխիթարէր զՆուարգ, մինչ կառքը կը նուաճէր վարդապոյն հորիզոնը թաղար գիւղին:

ՄԱՆՈՒԿԻՆ ՆՈՐ ԾՆՈՂՔԸ

Անտառին խորը բնակող սովալուկ էգ գայլ մը, իր երկու ձագուկներուն անօթութենէն մղուած, սկըսաւ թողուլ իր սահմանները և մօտենալ գիւղին պատնէշներուն, այսպէս սա հասաւ այն աղբիւրին, ուր օրօրոցին մէջ մանուկ մը խաղա՞ղ կը ննջէր, արեւի ջերմութիւնը թուլացուցած էր մանկան ջիւղերը, ու անուշ թմբիր մը փակած էր մանկան քաղցրիկ աչերը, ծառերուն տերեւները օրօր կերգէին որբ մանկան գլխուն վերեւ, բայց նա անգէտ այս բոլորէն և ապագայէն՝ անմեղօրէն կը ննջէր:

Գայլը մօտեցաւ օրբանին ու դիտեց քնացող մանուկը, դարանակալ նա սպասեց. բաւական ժամանակ անցած էր, մանուկը անօթեցած ըլլալով սկսաւ լալ, կենդանին բարձրացուց թաթերը ու նստեցաւ լայող մանկան մօտ գայն վերցնելով գետին դրաւ, իր ըստինքները մօտեցուց մանկան բերանին, տղան սկըսաւ ծծել գայլին աղքատ ստինքները. գայլը երբ ըսեց վազող ոտնաձայները՝ վերցնելով մանկիկը, կսաւ արշաւել, Նուարգ և Վահրամ այս արշաւի ձայնն էր որ լսած էին քիչ առաջ:

Բաւական վերջ մանուկը փոխադրուած էր որջի մը մէջ ուր կային նաեւ երկու գայլաձագեր բրդոտ ու սիրուն: Այս գայլերը երբ մանուկ որս մը ճարեն գայն չեն յօշոտեր այլ կը հիւրասիրեն, գայլաձագերը սկսան լիզել (իրենց նոր եղբօր) ձեռքերն ու ոտ-

քերը. այս տեսարանը որ կը պարզուէր գայլերու որջին մէջ, կը յայտնաբերեր ապացոյցը մանուկներու անմեղութեան, յոյժ պերճախօսօրէն կը փաստուէր ամէն կարգի մանուկներու անմեղութիւնը, բոլորովին ներհակ ստեղծագործութիւններ են Արարչագործութեան մէջ մարդն ու անասունը, բայց անոնք երբ մանուկ են իրենց անզօրութեամբը, 'միամտութեամբըն ու տկարութեամբը աւելի հզօրացնալ կը պարզեն սիրոյ և համերաշխութեան դրօշը, գայլերու այս որջը շատ մը քաղաքակիրթ մարդոց տուններուն կարող է համերաշխութեան և սիրոյ կենդանի օրինակը տալ. մինչ մարդիք՝ իրենց նմաններուն հանդէպ իսկ չեն կարող այսպէս Աւետարանական ընթացք մը ունենալ, գուցէ իրենց տարիքի անմեղութիւնը հզօրագոյն ազդակը եղաւ զիրար սիրելու, բայց ոչ մարդկայնօրէն այլ գայլական օրէնսդրութեամբ. երբ մութը պատէր գայլիկները իրեց մէջտեղը առնելով մարդ մանուկը՝ կը պառկէին, տաքուկ անկողնոյ մէջը եղածի պէս հանգիստ էր նա, իր սնունդը կառնէր գայլին ստինքներէն հաւասարապէս և թերեւս ալ աւելի, գաղանը բնաւ խտրութիւն չէր դնէր իր ձագերուն և օտարականին միջեւ, նա մանուկները կ'նդունէր հաւասար իրաւունքով:

Մեր իրականութեան մէջ կը գտնուին անհատներ, որոնք օրդեգրած են իրենց արիւնէն ու ցիղէն որբ ու որբուհիներ, երանի՜ թէ այս դժբախտներէն ոմանք գոնէ այս մանուկին գտած ասպնջականութիւնըն իսկ գտնէին իրենց ծառայած տուններուն մէջ, ուր դատապարտուած են իրենց դալկացած մասունք մարմինները դեռ ևս սղոցելու ծանր աշխատանքի հիւժող լուծին ներքեւ, սա երջանկութեան դարեւոր-

ան մը պիտի ըլլար իրենց համար. դարձեալ միտ-
թարական պիտի ըլլար այսպիսիներու վիճակը եթէ՝
անոնց առջեւ արգելքներ չի դրուէին որպէսզի անոնք
զիրար պարուրեն միութենական ջերմ մթնոլորտով մը :

Այսպէս՝ երկիցս որքուկը մարդկային առումով,
ու գերերջանիկ արարածը գազանային զգացական ի-
մացողութեամբ, գայլաձագերուն հետ եղբայրացած,
խորագոգ ու ժայռոտ վայրերուն մէջ օր ըստ օրէ կը
մեծնար ու կաճէր որպէս գազան, կուտէր ու կապ-
րէր որպէս գայլ, իր մարդկային հարազատ ստեղծա-
գործութեան կը միանար ուրիշ ստեղծագործութիւն
մը, անզգալարար նա կիւրացնէր իր բնաւորութեան
և սովորութեան հետ գայլի վայրերի ձեւերը, կարծես
մարմնային փոփոխութիւն մը կը կատարուէր, գայ-
լաձագերուն բրդոտ հագուստն ինք ալ կը հագնէր,
մարմնոյն ամէն կողմը կը ծածկուէր խիտ մազերով,
ձեւացնելով անմաշելի ձորձ մը՝ լրիւ գաղափար մը
կազմելու համար այս մարդուն մասին պէտք է երեք
զանազան ստեղծագործութիւններ միացնել և հասկը-
նալ իր սեռը, առաջինը իր մարդկային ծագումնէ,
երկրորդը գայլերու տուած կրթութեան հետեւանքով
յառաջ եկած փոփոխումը, իսկ երրորդը՝ այս երկու-
քին միացումովը՝ Յովհ. մկրտիչի տիպը, այս բացա-
տըրութիւնով կրնանք հասկնալ թէ՝ ի՞նչ գիմարիծով
կը կազմաւորուէր մարդը, որքան նա մեծնար՝ գայլի
ձեւերն ու սովորութիւնները աւելի մեծ համեմատութե-
ամբ իր մէջ կը զարգանային, ու բնական է որ գէ-
պի գազանացում գիմէր մարդը իր այս միջավայրով,
չենք կրնար ըսել բարերար է թէ ոչ՝ սակայն սա իրո-
շու թեան յենլով թէ՝ մարդիք կենդանաբնական պար-
տէզներու մէջ կաշխատին՝ գառագեղներու մէջ բան-

տուած կենդանիները ընտանեցնելով, մինչ հոս՝ մար-
դը կենդանական աշխարհին մէջ օր ըստ օրէ աւելի
կը խորանար, շարժում մը որ մարդոց գէպի քաղա-
քակրթութիւն տարած ջանքերը կը չքացնէր, յետա-
դիմութիւնը և վայրենացումը աւելի կարճ ժամանակի
մէջ մարդոց հոգիին կը տիրապետէ քան որեւէ լու-
սաւորութիւն, որքա՛ն երկար դարերէ վերջ ունեցանք
(կարծեցեալ) այս կրթութիւնը և որքան շուտ ի-
րենց նախնական վայրի վիճակին կը դառնան երբ
պայմանները քիչիկ մը փոխուին, խաւար դարեր կո-
չուած են այն ժամանակները ուր մեր նախահայրք
չէին գիտակցեր իրենց էութեան պատճառին որով
կը պաշտէին շատ մը սնոտի ուժեր, իսկ ներկայ դա-
րս որ հպարտութիւնն ունի ըսելու որ հասած է իտե-
եալ փառքի մը, շատ կը սխալի, մարդիք միայն ի-
րենց արժէքը կը տարփողին դրամէ աստիճաններու
վրայ բարձրացած, և բարոյականն ու նկարագիրը սը-
նանկ կը հռչակեն, չենք սխալիր երբ ըսենք որ քա-
ռաշխարհի մը մէջ կ'ապրինք, ուր պաշտանք ու գո-
հաբանութիւնը իսպառ հրաժեշտ տուած է մարդկանց
հոգիներէն՝ և ասոր համար հոգեկան խաղաղութիւն
չիգար, ինչպէս որ մոռցանք զայն, Ան ալ մեզ մոռ-
ցաւ :

ԱՆԱՌԱԿ ԶՈՅԳԻՆ ՎԵՐԱԴԱՐՁՐ

Վերջապէս երկար թափառումներէ յետոյ հասան գիւղ, գալտեան լուրը շուտով արձագանք տուաւ ամէն խաւի մէջ: Տուններէն պատուհաններ սկսան բացուիլ, հետաքրքիր դէմքեր սկսան երկարիլ պատուհաններէն տեսնելու համար Վահրամի ու Նուարդը, որոնք պակուցեալ և շմորուն, դանդաղօրէն կը յառաջանային, կառքը ընթացքը ուղղեց դէպի գիւղի Քահանային տունը. Գիւղի քահանան՝ որ կը կոչուէր Տէր Մուշեղ, շատ բարի ու հաւատացեալ՝ իր անուան և կոչումին արժանի կղեր մըն էր:

Աստանդական իրենց կեանքի բոլոր դրուագները պատմեցին Տէր Մուշեղի, բացի զաւակ ունենալու պարագան՝ և միւս ոճրային արարքը:

Տէր Մուշեղ ալեհեր մօրուքս մերթ ծռելով ու շոյելով, ուշի ուշով մտիկ ընելէ վերջ ըսաւ,

— Սիրելի զաւակներս, ձեր խոստովանութիւնը այն կապացուցանէ որ անգիտակցաբար սխալ ճամբու հետեւեր էք, ձեր տարիքը ունեցող երիտասարդներ՝ յաճախ կ'ունենան այսպիսի ընթացքներ բայց երբ կանգրադառնան իրենց սխալին շուտով կը հրաժարին իրենց թիւր կեանքէն:

— Տէր Հայր՝ արդէն մենք ալ այդ մտածելով ուղղակի ձեզի եկած ենք, պատասխանեց Վահրամ:

— Շատ լաւ ըրեր էք՝ ես ձեր հոգեւոր հայրը՝ կուզեմ իմ թելագրանքներս տալ ձեզ, առաջի Աստուծոյ նախ ձեր մեղքերը պէտք է խոստովանիք՝ և սուրբ պսակի արժանանաք, քանի որ չէք պսակուած չէք կրնար ինքնարգարացուցիչ խօսք մը զրուցել ձեր ծնողքներուն, որպէսզի անոնց անյիշաչարութիւնը և ներողամտութիւնը հրաւիրէք ձեր վրայ:

Տէր Մուշեղ այսպէս եռանդոտ կը խօսէր, մինչ Նուարդի և Վահրամի դէմքին վրայ կը նկարուէր յոյսի ճառագայթ մը, քիչ առաջուան իրենց խոհուն և երազկոտ կեցուացքը չիկար այլեւս, այլ ինքնավստահ առնացի կեցուացք մը կը գրաւէր երկուքին դէմքը, վստահ էին որ իրենց համար փրկութեան ճամբայ մը կը բացուէր, մանաւանդ իրենց ծնողացը միանալու հեռանկարը զիրենք ալ աւելի կը մխիթարէր, իրենց երկչոտ կեցուացքին տեղ դատարանէն անպարտ արձակուածի գոհունակ երեւոյթը կարտացոլար դէմքերնուն վրայ, ու չի կրցան այս փոփոխութեան դիմանալ, երջանկութեան արտասուքը առատօրէն հոսիլ ըսկսաւ իրենց աչքերէն, կոկորդնին չորնալով դժուարով կը խօսէին:

Տէր Մուշեղ՝ բարի Քահանան՝ ինք ալ չի կրցաւ հանգուծել իտեա թափուող արցունքներուն, որոնք քաւութեան և մեղքերու թողութեան համար կը թափուէին:

— Զաւակներս մի լաք, և քաջ եղէք:

— Տէր Հայր ձեր թելագրութիւնները այնպէս իմաստաւոր և բարի են որ մեզ համար փրկութեան գործ մը պիտի տեսնուի Ձեր միջոցաւ, մենք որ առաժան կզգանք մեզ առաջի Երկնաւոր Հօր՝ և Ձեզ, դուք եղաք որ մեր վէրքերը բուժելու համար չի քաշուեցաք ձեռքերնիդ աղտոտելէ, ինչպէ՞ս չնորհակալ ըլլալ, ինչպէ՞ս արտայայտել մեր զգացումները, որոնք այս պահուս կարծես թեւեր առած ըլլային:

— Ապրիք զաւակներս՝ իմ ըրածս բան մը չէ, ես ձեր հովիւն եմ, Յիսուս Քրիստոս մարդ Աստուծով իմ պարտականութիւնս է ձեզմով հետաքրքրուիլ, մինչեւ վախճանս, որմէ վերջ մեր գործերուն հաշիւը

տալու համար երկնաւոր Հօր առջեւ պիտի ելլենք, Որուն աջ կողմը կը կենայ մեր միակ ու հզօր բարեխօսը, Տեառն մերոյ Յիսուս Քրիստոս և որոյ հրաշագործ խաչին պահպանումովը կրցած էք օրերով անտառներուն մէջ քալելէ յետոյ, վերջապէս հասնիլ ձեր կարօտալի հօրենական օճախը որոնք մօտ էին մարեիւ, դուք զայն վերստին պէտք է վառէք, ձեր ծնողաց միակ մխիթարութիւնը դուք էք, այժմ անոնց ակնարկը տխուր է. ու ակաղձուն աչքերով կը դիտեն իրենց կեանքի վելջալոյս հորիզոնը, ընդհուպ մարեիւ մօտ եղող ջահերը դուք պիտի արծարծէք, բայց դուք յոգնած կերեւաք պէտք է կազդուրուիք, սնունդի պէտք ունիք ճաշարան կերթաք և կը ճաշէք, ձեռքը վանգակին տանելով հնչեցուց, ներս մըտաւ վեղարակիր արեղայ մը որուն ուղղելով ըսաւ.

— Մարկոս գաւակս՝ այս Պարոնն ու Օրիորդը ճաշարան առաջնորդէ և հիւրասիրէ ասոնք մեզի հիւր են. անոնք ճաշարան իջան որոնց առջեւ բերն համադամ կերակուրներ, և այդ երկրի զանազան պրտուղներէն. ճաշէն վերջ առաջնորդուեցան հանգստարան, ուր ընկղմելով խոր քունի մէջ կրցան ազատիլ տխուր անցքերու լհատեցուցիչ ճիրաններէն:

Մօտաւորապէս երեք ժամ յետոյ արթնցան անոնք բոլորովին կազդուրուած, հոգեկան խռովք մը միայն կը սաւառնէր իրենց շուրջը և յուզումը ուրախութեան կը խառնուէր, կուրախանային կամ աւելի ճիշդը ուրախ էին որովհետեւ Տէր Հօր կողմէ լաւ ասպրնջականութիւն գտած էին, Ան զիրենք ապահովցուց որ իր օգնութիւնը չպիտի զլանար զիրենք իրենց ծնողքին մօտ անմեղացնելու, որը իրենց շատ դժուար պիտի ըլլար ուրիշներու միջոցաւ զլուխ հա-

նել, զայն քաջապէս յաջողեցնելու համար Տէր Հօր օժանդակութիւնը անհրաժեշտ էր, որուն բարի համբաւն ու հեղինակութիւնը ամէն կողմէ լսուած և յարգուած էր, աս պատճառով բնաւ չէին մտահոգուեր, բայց կար մտածում մը որ իրենց ուղեղին մէջ մտած կը խռովէր խիղճներին, և հանդարտութեան պահերը կը չքանային իրենց փոթորկալի վիճակին առջեւ, ուստի սերնուն վրայ մեծ բեռ մը ունէին ու չէին կրնար այդ բեռէն թոթափիլ, իրենց աչքերէն արցունքի կաթիլներ առատօրէն կը հոսէին բայց մին միւսէն կը թագցնէր իրեն վիշտը, այսպէս անոնք սկսան վերլուծել անցեալի ամբողջ միջադէպերը. Տէր Մուշեղ իր գործերը կարգադրելէ յետոյ ուղուեցաւ Պ. Ճիվանովի բընակարանը, միտքը այնքան զբաղած էր որ ճամբու ընթացքին զինքը բարեւոյներուն բնաւ չէր կրնար պատասխանել, բայց դիմացիները գիտնալով որ Տէր Հայրը յաճախ խորհրդաւոր առաքելութիւններով ըզբաղելու սովորութիւնը ունէր բնաւ չէին նեղանար, հասաւ էր իր տեղը. դողդոջ ձեռքերովը զարկաւ զանգակը, ձեռքը ճակտին տանելով քրտինքը սրբեց, վայրկեան մը ըսելիքները ամփոփելէ յետոյ դարձեալ զարկաւ, քիչ յետոյ դուռը բացուեցաւ տան սեմէն երեւալով Պ. Ճիվանով:

— Օհ հրամեցէք Տէր Հայր՝ հրամեցէք, այս ի՞նչ անակնկալ այցելութիւն, այս խօսքերով դիմաւորեց Պ. Գրիգոր, — բարի ըլլայ Տէր Հայր:

— Բարին ձեր տանը ծագէ, բարի է, ի՞նչպէս էք, Մարիամ Հանրմ ինչպէ՞ս ես:

— Աղէկ Տէր Հայր շնորհակալ եմ ըսաւ Նուարդի մայրը:

— Աստուծոյ օրհնութիւնը անպակաս ըլլայ ձեր

տունէն , աւելցուց Տէր Մուշեղ :

Տէր Հայր՝ եթէ կողգէք վեղարնիդ հանել , որովհետեւ վառարանին մէջ նոր փայտ նետած ըլլալով շուտով սենեակը կը տաքնայ :

— Հա օրհնած աղէկ ըսիր , վազելով եկած ըլլալով կրակ կտրեցայ . Տէր Մուշեղ եռանդուն կղեր մը ըլլալով , գործ ներկայանալու պարագային աննուաճ ոգւով գործի կը ձեռնարկէր , և անկարելի էր որ իր գործերը չի յաջողէին , գիւղի ամբողջ բնակչութիւնը զինքը կը յարգէին , կը սիրէին զինքը որովհետեւ անաչառ և անկաշառ էր , ոեւէ աղքատ որ գար պանօ դրխտութեան ուղղակի իր տունը ափ կ'առնէր , մարդոցմէ զատ կենդանիներն անգամ զինքը կը սիրէին , կատու՝ շուն , որոնք ամէննալ իր հացը կուտէին , իր պարտէզին մէջ թռչուններու անհամար երամբներ կուգային ու կերթային , առտու կէսօր իրիկուն անոնց ցորենի հատիկներ կը նետեր , թռչնիկները այնքան վարժուած էին որ չէին վախնար մինչեւ իր ուսին և ձեռքին վրայ կենալու , եթէ հատիկները հատնէր կսկսէին իր ձեռքերը կտցել , որոնց հետ խօսելով կը զուարճանար : — Զարաճճի թռչնիկ , զի՞ս ալ պիտի ուտես , ասոնք էին իր միակ բարեկամները թռչնոց ձագերը գետնին վրայ բակին մէջտեղը ոչ ոքէ վախ չունէին , ոչ շունէ ու կատուէ , իր յարկին մէջ գայլը ոչխարին հետ եղբայրաբար կապրէր :

Պ . Գրիգոր Ճիվանով Տէր Հօր համար թէյասեղան մը պատրաստեց ուր բաւական ժամանակ զուարճացան ասդիէն անդիէն պատմելով իրական յօթեր , մանաւանդ Տէր Հօր նրբին և իմաստալից կատակները Տիկ . Մարիամի շատ դիւր գալով կողերը բռնելու իգին կը խնդար , սեղանը վերջացած ըլլալով հիւրա-

նոց անցան . հիւրանոցը ուր մտան , շատ կոկիկ ձեւով կարգաւորուած տեղ մըն էր , պատերուն վրայ ընտիր գորգեր , որոնց ծաղկաւոր գոյները գիտելէն մարդ չէր ձանձրանար , գետինը ամբողջ միակտուր գորգ մը կը ծածկէր որը սենեակին ճիշտ չափը ունէր , մէջտեղը դրուած էր մահոգենիէ սեղան մը , որուն վրայ արձան մը ցոյց կուտար հեռաւոր նպատակակէտ մը , ամէն ոք բազմեցաւ թաւշապատ բազկաթոռներու մէջ , որոնք մարդս կօրօրէին , այս հանգստաւէտ աթոռներուն վրայ նստողը չէր ուզեր ելլել , երբ հոն տեղաւորուեցան Պարոն Գրիգոր յարեց խօսեցէք Տէր Հայր :

— Ըսելիքս թէպէտեւ ծանրակշիռ բնոյթ չունի , սակայն գիւղամէջ թուլ բերան և չարախօսելու վարժ մարդիք կան որոնք նիւթ կը փնտռեն իրենց յոռի բնաւորութեան գոհացում տալու , աւելի լաւ է զգոյշ ըլլալ , այսպէսով փորձութենէ ազատած կլլանք մեր տէ՛տ եղբայրները :

— Ծատ չիտակ է Տէր Հայր , ժողովուրդը պատճառ կը փնտռէ խօսելու և ի հարկին բամբասելու , օրինակը շատ հեռու չէ , երբ Նուարդս անյայտացաւ իր հօրենական տունէն ինչե՞ր չի խօսեցան , ոմանք ըսեր են թէ շատ խիստ կը վարուիմ եղեր , — ուրիշներ ալ թէ՛ զրկանքներով կը մեծցնեմ , և այս կարգի պատճառներով իբր թէ մեզ ձգելով փախեր են : և դեռ շատ խեղաթիւրուում եր որոնք մեր վիշտը ալ աւելի արծարծեցին քան երբէք , մազերս սկսան սպիտակիլ , շուարած եմ չեմ գիտեր թէ ի՞նչ ընեմ , իմ ցաւերուս թէ՛ ժողովուրդին ըսի ըսաւներուն :

— Օրհնեալ ըլլայ Տէրն մեր Յիսուս քրիստոսի զօրութիւնը , որ ամբողջին կը հասնի , մխիթարելով

մեզ մեր տառապանքի բուժանքներուն :

— Բացի մեզմէ Տէր հայր, միայն մենք ենք որ գիւղին մէջ տարի մըն է որ կը տառապինք, և դեռ պիտի տառապինք ալ, մինչեւ մեր մեռնիլը երջանակութիւն չունինք, չեմ կրնար այս ցաւը սրտէս հանել ի՞նչպէս մոռնամ զաւակներս, որոնց տատրականըման սիրունութեանը տեսնել մեր միակ երջանկութիւնն էր, ինչ յարմար ալ զոյգ էին :

Տէր Մուշեղ հոգեբանական կարողութեամբ օժտեալ, խօսակցութիւնը նպաստաւոր գետին առաջնորդեց, այսպէս խօսեցնելով գիմացինը, շուտով չի յայտնեց իրողութիւնը մեծ անակնկալ մը ընել ուզելով բարեպաշտ այս ընտանիքին, որոնք այնքան յուսահատած և յոգնած էին որ իրենց հաւատքը սկսած էր խախտիլ : Այսպէս եղած են մարդիք, որոնց անդորրութիւնը քիչ մը խանգարուելու պարագային, կըսկըսին իրենց սրտէն վանել հաւատքի կորիզները յարելով թէ՛ բարի Աստուած մը եթէ կայ ինչո՞ւ կը տառապեցնէ մարդոց. բայց պէտքէ ընդունիլ որ տառապանքնէ որ կը դարձնէ նկարագրի ձողերը :

— Օրհնեալ ըլլայ Տէրն մեր Քրիստոս, — Պ. Գրիգոր, ես եկած եմ Ձեր վիշտերուն դեղ ու դարման տալու, դրացինիդ որ ձեր շարժութեանը ուր օրին կը հետեւին ամէն բան պատմեցին ինծի, թէ՛ զաւակդ կորսուելէն վերջ քու տան արեւը իսպառ խաւարել է, և այսօր կուզեմ որ այն լուսավառ արեւը դարձեալ ծագէ ձեր տան վրայ, քովս որբ և որբուհի մը ունիմ, որոնք մտադիր են ամուսնանալու, որբ են բայց պարկեշտ զոյգ մըն են, արժանի են որ զուք անոնց հայրութիւն ընէք և խաչը բռնէք, երկար ժամանակէ ի վեր աստանդական կը թափառին ե-

ղեր, շատ դժբախտ ճակատագիր մը վիճակուած է այս խեղճերուն. միայն դուք կրնաք զանոնք փրկել, հայր եղած էք և գիտէք թէ ի՞նչ է զաւակի ցաւը, ո՞վ գիտէ ասոնց հայրն ու մայրը ինչ ցաւերու մէջ են և ինչ ծովարցունքներ կը թափեն իրենց զաւակին ետեւէն, դուք ասոնց հօր կեանքն է որ կապրիք, գիտեմ օղուլ, գիւրին չէ կարօտ քաջելը, ասոր համար կը փափաքիմ որ նրանք ձեր հոգածութեան առարկայ ընէք, որպէսզի ձեր սիրտնալ թափուր չի մնայ, և անոնց հայրն ալ եթէ կապրի՝ զոնէ իր երազներովը զաւակին երջանկութիւնը նախազգայ, և եթէ անհետացած է, անդէնէն պիտի տեսնէ իր զաւակը, և ձեզ, որ պիտի պաշտպանէք իր որբերը, Պ, Գրիգոր՝ ճշմարիտ կսեմ որ երկնքի մէջ անոնք ձեզ համար բարեխօս պիտի ըլլան :

— Տէր հայր՝ թէպէտ աշխարհը ինծի համար հաճելի ըլլալէ զագրած է, և ոեւէ բան չէ կարող զիս մխիթարել, բայց մինչեւ հուսկ չունչս ինչ առիթ որ ներկայանայ բարիք գործելու՝ պիտի գործեմ, քանի դուք էք որ կառավարկէք չեմ կրնար ձեզ մերժել, կրնայ ըլլալ որ ձեր ըսածին պէս այդ որբերով մխիթարուիմ, արդէն Մարիամնալ կսէր թէ որբ մը որդեգրենք, հոգ չէ՝ մէկի տեղ երկուք թող ըլլան, կորսուած զաւակներուս տեղը պիտի գնեմ զանոնք, թող զան ուտեն խմեն Աստուծոյ տուած բարիքները, արջառներուն կաթը շատ անգամ կը թափուի, հասա՛ պտուղները թռչունները կը վայելեն, ինչ որ է, հիմակ ո՞ւր են այդ որբերը, որոնք ալլեւս (որբ չեն), այլ իմ՝ զաւակներս :

— Անոնք առ այժմ իմ քովս են, ու՞ր կրնային երթալ, ժողովուրդը իմ տունս ցոյց կուտայ երբ կը

տեսնէ որ մէկը անտուն է, բնաւ չեմ նեղուիր թող
գան, մինչեւ հացիս վերջին պատառը միատեղ կու-
տենք, երբ այլեւս հատած է, բնական է որ անոնք
Աստուծոյ խօսքերով չեն անանիր, և ուրիշ դուռ կը
զարնեն, ոմանք ասոնց վրայ կասկածանքով կը նա-
յին, ոմանք այ գող կարծելով դուռը ուժգին կը գո-
ցեն անոնց երեսին, իսկ ամէնալաւերնալ պատառ մը
հաց կուտան:

— Ի՞նչ կսէք, այդպիսիներ ալ կան որ պատառ
մը հաց տալու կը զլանան իրենց եղբայրներուն:

— Այո՛ օրհնած ինչո՞ւ կը զարմանաս թողովուր-
դին հետ գործ չունենալուդ չես գիտեր թէ ինչեր կը
պատահին. ացնեալները աղքատ մը՝ հարուստի մը
պարտէղէն դուրս երկարող ծառի ճիւղէն տանձ մը
կը փրցունէ, պարտէղին պահակը քար մը նետելով
չիտակ մարդուն գլխուն կը զարնէ, որուն գանկէն ա-
րիւնը առատօրէն գո՛րս կը խուժէ, հարուստէն ի՞նչ
պիտի պակսէր, հազարաւոր ծառերէն միայն տանձ մը,
անօթի աղքատի մը համար, ով գիտէ քանի օրէ ի-
վեր անօթի էր, պատահմամբ այդտեղէն կանցնէյի և
տեսայ արիւնլուայ մարդուկը գետնին վրայ տարած-
ւած, զայն շուտով առնա փոխադրեցի՝ մինչեւ որ ա-
ղէկնալով ելաւ ու գնաց:

— Այդպիսիները Աստուծոյ չեն վախնար, կան-
գիտանան որ օր մը հարուստն ու աղքատը մէկ հան-
գըրուանով դատաստանի պիտի ելլեն Աստուծոյ առ-
ջեւ:

— Աստուած ինք գիտէ, բայց ժամը շատ անցեր
է, խօսքի բռնուելով ժամերուն անցնիլը չիմացանք,
ըսաւ Տէր Մուշեղ:

— Դեռ կանուխ է Տէր հայր, ու՞ր պիտի երթաք

լաւ ժամանակ կանցունենք կոր միատեղ ըսաւ Տիկ.
Մարիամ:

— Այո օրհնած, աղուոր ժամանակ կանցնենք,
բայց անդին ինծի սպասողներ կան որոնք անձկանօք
օգնութեան կսպասեն:

— Տէր հայր բնաւ չպիտի ուզէի որ մեզմէ այս-
քան շուտ բաժնուէիր, բայց քանի որ բարեգործա-
կան ձեռնարկներ ունիք, չեմ կրնար ձեզ վար դնել,
յետա՛մուտ եղէք ձեր հոգեպարար զբաղումներուն,
սա տասը ոսկին ալ առէք՝ նոյն նպատակին յատկա-
ցուցէք, Պ, ճիւղանով դրամներու տրցակ մը երկարեց
Տէր հօր. գալով այդ որբերուն, վաղը Մարիամի հետ
կուգանք և կառնենք:

— Ինչպէս որ կուզէք. մնաք բարով ձեզ, Աս-
տուծոյ ողորմութիւնը անպակաս ըլլայ ձեր տունէն,
կը մաղթեմ՝ որ այս որբերու որդեգրումովնիդ, ձեր
տան նախկին անդորրութիւնը վերագտնէք, ու դարձ-
եալ նուագի ուրախ ձայներ ձեր տունէն հնչէ:

— Աստուած լսէ ձայնդ, շատ շնորհակալ ենք որ
գալով մեզ մխիթարեցիք, երթաք բարով, Աստուած
ձեզ օրնական ըլլայ ձեր բարի գործերուն:

— Յարգանքներս, ըսելով Տէր Մուշեղ ոտքը սե-
մէն դուրս նետեց:

Տէր Մուշեղ գոհ և ուրախ գործի յաջողութեան
համար բաժնուեցաւ ճիւղանովինց տունէն, ճամբան
քալած ժամանակ առանց գիտնալու որ կը մենախօսէ
սկսաւ յառաջանալ. փողոցի հարազատ բնակիչներ ո.
րոնք անյազ փափաքն ունէին խնդալու և զուարճա-
նալու, ի տես Տէր հօր շուտով սկսան զլուխ գըլ-
խի տալով բաներ մը փսփսալ, ապա յառաջացան դէ-
պի Տէր հօր կողմը, ու ամէնքը մէկ սկսան երգել:

— Տէր Մուշեղ հարս է գտեր,
բայց փեսան դեռ չէ գտեր,
եթէ կուզէ մենք կուգանք,
հարսին ծոցը կը պառկինք:

— Մենք մեծցած ենք հարս կուգենք,
թոմպուլ աղուոր եար կուգենք,
որ միասին մեր գաշտեր,
երգենք՝ պարենք՝ ու ման գանք:

Տէր Մուշեղ բնաւ չէր սրգողեր այս չարաճճիներուն,
որոնք իր վրայ խաղեր կը յօրինէին. այս վերջիններուն նպատակն ալ քիչ մը շահախնդրական էր
և ուրիշ ոչինչ, այսպէս երգելով անոնք՝ կը զգուցնէին
իրենց հոգեւոր հայրը, և անկէ պտուղներ
կստանային, ուրիշ անգամ չերգելու պայմանով:

Տէր Մուշեղ հանդարտութեան պէտքը զգալով,
ուզեց լռեցնել տղաքները որոնց իր քով կանչելով ըսաւ:—
Առէք զաւակներս, կերէք որ մեծնաք, և ձեր ամէնուն ալ ձեզի յարմար հարսեր պիտի տամ որոնց հետ աւելի ուրախ պիտի երգէք ու պարէք:

Այսպէս Տէր Մուշեղի նկարագիրը միշտ ներող ու բարի էր. բայց մեր Տէր հայրները՝ կծու և հարուածող,
և աւելի — բերէք ուտեմ ըսող քան թէ — առէք
կերէք, ասոր պատճառն ալ անշուշտ առաջին ձեւին
աւելի դիւրին հնչուելն է, որով և անպարտ են:

Տղաքները պտուղները առնելով, և Տէր հօր աջը
համբուրելով թռչնոց երաժիշտութեան պէս սկսան ցրուիլ
ծառաստաններու և պուրակներու խորը, ուր անյայտացան,
թռչնոց ձագուկներ ահ ու դողի մէջ ձգելով:

Տէր Մուշեղ երբ տուն հասաւ, դիմաւորուեցաւ
երկու նշանածներէն, որոնք հարցական նայուածքներով
սկսան փնտռել մոռնալով իսկ աջն առնելու ըստ ընդունուած
սովորութեան, բայց Տէր հօր ժպտալի ակնարկներէն քաջալերուած,
մօտեցան և աջը առին,

— Ապրիք զաւակներս, ուրախ եղէք ձեզի շատ
լաւ լուրեր բերած եմ, խօսք առաւ Տէր Մուշեղ:

— Ի՞նչ լուր Տէր հայր՝ արդեօք մեզի պիտի ներեն
մեր ծնողքները:

— Ամէն բան կարգադրեցի, ինծի հետեւեցէք որ ըսեմ.
սենեակ մը տարաւ զանոնք, աթոռներ ցոյց տալով
անոնց՝ սեղանի մը առջեւ անցաւ, գլրոց մը քաշելով
թուղթի մը վրալ բաներ մը գրեց, ապա նաւերկը
բանալով համարներ սկսաւ կարգաւ, երբ այդ ալ վերջացուց
ձեռքը զանգակին տանելով երեք անգամ հնչեցուց,
քիչ վերջ բարապան մը ներս եկաւ:

— Ի՞նչ կը կամէիք հայր:

— Եկուր զաւակս, առ սա դրամները և աղքատոց բաժնէ,
նայէ որ ամէնն ալ գոհ ձգես, քսան ոսկի են եթէ
չի բաւէ դարձեալ կուտամ. Տէր Մուշեղ տուաւ
դրամներու քրցակը, բարապանը դարձեալ խոնարհելով
մեղմեցաւ իր պաշտօնին, կըրկին մօրուքը շոյելէ
և շտկելէ վերջ խօսքը զոյգին ուղղելով ըսաւ:

— Զաւակներս, ձեզի շատ բարեբաստիկ լուրեր բերի
ձեր ծնողքներէն, քիչ յետոյ հոս պիտի գայ ձեր
հայրը որուն տունէն խոյս տուած էք և կը կարծէք
որ . . . :

Զոյգ ամուր որոնք հետաքրքրութեամբ մտիկ կընէին,
երբ լսեցին որ իրենց ծնողքը զիրենք տեսնելու
պիտի գայ, ընդզգիլ սկսան Տէր հօր խօսքը ընդմիջելով
ըսին:

— Բայց Տէր հայր վերջը . . .

Տէր Մուշեղ նկատելով որ շուարուն վիճակ մը կստանան, ինք ալ անոնց խօսքը կէս ձգելով շարունակեց. — Կեցէ՛ք զաւակներս, մի՛ աճապարէք որ ձեզ լուսաբանեմ, ինչպէս լսեցիք, քիչ վերջը ձեր ծնողքը հոս պիտի գայ, բայց անոնք այնպէս կը կարծեն որ երկու որբերու դէմը պիտի ելլեն, չ'ըսի որ դուք էք, անոնց այնպէս ըսի որ անտէր անտիրական որբեր էք, բարեխօսելով ձեզ համար առաջարկեցի որպէսզի իրենց կորուսեալ զաւակներուն տեղը ձեզ որդեգրեն, և անոնք ալ շատ սիրով ընդունեցին ու պիտի գան ձեզ իրենց տունը տանելու, բայց ձեզ այնպէս նկարագրած որ երբ գալով տեսնեն, իրենց չափազանց գոհունակութենէն ձեր ամբողջ անցեալը մոռնալով, ըստ այնմ պիտի վայելէք ձեր հօր գուրգուրանքը:

— Բայց Տէր հայր ի՞նչպէս կլլայ, պատասխանեց վահրամ՝ որ երկիւղէն կը դողար:

— Բնաւ մի զարմանաք ձեր ծնողքը բարի և ազնիւ անձեր են, անոնք յօժարեցան օտարականներ ընդունելու, երբ գալով տեսնեն թէ դուք էք, շատ պիտի ուրախանան, և անմիջապէս հարսանեկան պատըրաստութիւններ պիտի տեսնեն, ձեզ տուն առնելու համար:

— Տէր հայր հապա վահրամի ծնողքը ի՞նչ պիտի ըսեն անոնք:

— Վահրամի ծնողքին չի գացի դեռ, անոնց ալ ուրիշ օր մը կերթամ:

Տէր հայր՝ իրապէս շատ մեծ գործ մը տեսաք մեզի համար:

— Իմ պարտականութիւնս է զաւակներս, միայն ձեզի չէ որ կ'նեմ հապա ամէն անոնց որ կարօտ են

և ես կը հանդիպիմ, միթէ այսպէս չըրաւ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս, մինչեւ իր կեանքն ալ տուաւ մարդոց փրկութեան իզիւն, դուք զաւակներս բարի և օրինաւոր եղէք, որպէսզի Աստուծոյ գթասրտութեան արժանի ըլլաք, այժմ կուզեմ որ մատուռ երթաք և Աղօթէք, որպէսզի սուրբ հաղորդութեան պատրաստ ըլլաք:

— Ես ալ այդ կը մտածէի Տէր հայր, խօսք առաւ Նուարդ յոյժ քաջալերուած:

* * *

ՄԱՏՐԱՆ ՄԷՋ

Մատուռը ուր մտան, եկեղեցիէն մէկ վարագոյնով մը կանչատուէր, առաստաղէն կախուած էր ջահակալներ որոնք աստղերու բացխփիկ խաղերովը կը վառէին, հաղորդութեան սեղանին վրայ եւս կիսանուաղ լոյս մը կը պլպլար խօսող աչքի ձեւով, ներս մտնողը հըրաւէրի ձայնը գոգցես կիմանար, լոյսերու խաղերէն, դպրապետն ահա իր պաշտօնին գլուխը անցնելով առատ լոյսերու հոսանք մը եւս ստեղծեց նոր մովկալներու յաւելումովը:

Տէր Մուշեղ այժմ կերպարանափոխուած էր, իր ժպտուն երեսը կարծես իրմէ առած էին, ու մի քիչ խոժոռ նայուածք, երկիւղածութիւն՝ և պատկառանք կազդարարէր կրօնական հաւատալիքներու, մօտենալով զոյգ ամուլներուն շնչաց:

— Յառաջ անցէք զաւակներս, Տիրամօր գացէք և Աղօթեցէք, Նէ ձեր բարեխօսնէ, սրտերնիդ խոնարհեցուցէք Աստուածութեան առջեւ:

Նուարդ և Վահրամ երկիւղածութեամբ ծնրադրեցին Տիրամօր պատկերին և Աղօթեցին, Վահրամ աչքերը վեր առնելով սկսաւ դիտել սուրբերու նկարները, որոնց գլուխներուն վրայ լուսեղէն պսակներ արեւու ճառագայթի պէս կը բացուէին իսկ թեւաբաց հրեշտակներ՝ ամպերու թափանցիկ քողերուն ետեւէն կը դիտէին հաւատացելոց բազմութիւնը, կուկնդրէին անոնց Աստուածաբանական փառաբանութիւնները, կը լսէին բաղձանքներ ու փափաքներ և կարծես կը խօսէին անոնց թէ՛ — շուտով կը կատարուի ձեր փափաքները:

Նուարդ որ նախապէս համարձակութիւն չունէր, այժմ սկսաւ խոնարհած աղօթել, մինչ գրան մը բացուելուն ճռճուոցը դուրսի դուռէն եկաւ իր ուշադրութիւնը բեկանել մի այլ կողմ. ուր յափշտակուած կը դիտէր Վահրամ, աչքերը անթարթ և մթացեալ, նէ ըսկսաւ դիտել, մարմինը գրեթէ թմրած էր ու չէր կարող զգալ, նուազումի վախը զինքը քրտինքներու մէջը թաղեց. նէ տեսած էր Տիրամօր պատկերը՝ Յիսուս մանուկը պինդ սեղմած բազկացը մէջ, Նուարդի մայրական զգացումը որ կաթսայի մէջ դրուած ջուրի կը նմանէր, սկսաւ եռալ, հոն աւելի հզօրապէս զգաց թէ ինք ալ մայր եղած էր և ունէր զաւակ մը, նէ Տիրամօր պատկերէն ձայն մը լսել կարծեց, ականջին այնպէս հնչեց, ուղղակի իրեն կը նայէր և կը հարցնէր. — Ուր է քու զաւակդ, ինչո՞ւ նա հետդ չի բերիր, դուն զաւակդ չե՞ս սիրեր, ինչո՞ւ ինծպէս չես գրկած բազկացդ մէջ, չպիտի հաճի՞մ քեզի, քեզի համար բարեխօս չե՞մ ըլլար քանի որ դուն մայրական զգացումներուդ դաւաճանեցիր, քրտինքը ջուրի պէս սկսաւ վազել իր այտերէն. մատրան զանգակին ով-

սաննայական զօղանջը եկաւ սթափեցնել զնէ իր մտասեւեռումէն. բայց տխուր տպաւորութիւն մը զինքը աւելի սկսաւ չարշարել, պահ մը ուզեց թողուլ մատուռը և փախչիլ լեռները, ուր կը խորհէր գտնել իր զաւակը, իր մարմնին անարատ և հարազատ կէսը. իր երեւակայութիւնը այժմ այլուր կը սաւառնէր. նէ պահ մը՝ գտած կարծեց իր զաւակը և սեղմած գրկացը մէջ՝ դէմ յանդիման կեցած Աստուածամօր, հոն մրցակցութիւն մը կը մղուէր՝ Աստուածամօր և իր միջեւ, թէ ո՞վ աւելի ուժգին թափով պիտի սիրէ իր զաւակը, նէ աւելի իր զգացումներուն վրայ հաւատք ունէր որովհետեւ օրերու կարօտը պիտի առնէր, սիրոյ ամբողջ թափովը սկսաւ վերացումի պահեր ապրիլ, երկու ձեռքերը կուրծքին գրած նէ ուժգին կը սեղմէր. կը շոյէր իր կուրծքին մանկիկը զգալով, ականապիշ կը դիտէր Աստուածամօր պատկերը ու դարձեալ աւելի պինդ կը սեղմէր հեւքոտ իր կուրծքը. ու միշտ կրկնապատկելով իր սիրոյ թափը, այս վիճակով նէ կը վերանար ու քող մը զինքը կը վարագուրէր:

Ժամանակ էր որ հաղորդուէին:

Տէր Մուշեղ սկսաւ եկեղեցական արարողութեան որուն ձայնը հարուած մը եղաւ Նուարդի որպէսզի սթափի իր թմրութենէն, Տէր հօր նշմարին վրայ անոնք մօտեցան սեղանին: Տէր Մուշեղ իր հարցումներուն սկսաւ որոնել պատասխանեցին:

— Մեղա՞յ: — Մեղա՞յ: Հաղորդութիւնը լրացած ըլլալով, խաչը համբուրելէ վերջ յամրաքայլ դուրս ելան. բակի օդը առատ շնջել սկսան, և Տէր Մուշեղ հասաւ իրենց:

— Այժմ աւելի լաւ չէ՞ք զաւակներս, հոգեւին զօրացած չէ՞ք զգար ինքզինքնիդ, այլեւս առանց վա-

խու ազդեցութեան կարող էք ձեր ծնողքին ներկայանալու :

— Ես ինքզինքս այժմ երկչոտ չեմ զգար, պատասխանեց Վահրամ :

— Դուք աղջիկս ինչպէ՞ս կզգաս ինքզինքդ :

— Շատ լաւ Տէր հայր, Մարիամ Աստուածածինը իր զաւակը գրկած էր, այս բառերը Նուարդ իր բերնէն փախցուց, բայց շուտով անդրադարձաւ չի մատնելու համար ինքզինքը, ու նէ լռեց :

— Այո զաւակս, վաղը դուն ալ այգպէս պիտի գրկես քու զաւակդ : Աստուած բարի զաւակներ ձեզ ալ պիտի տայ և Տիրամօր պէս պիտի պաշտպանէք ձեր զաւակը :

Նուարդ այս խօսքին չի կրցաւ դիմանալ և Զաւակս, չչնջելով նուաղած գետին ինկաւ :

Վահրամ օգնութեան փութալով զայն նստարանի մը վրայ հանգիստ զետեղեց :

— Ի՞նչ եղաւ զաւակս, ըսաւ Տէր Մուշեղ շուարած ինք ալ օգնութեան փութալով :

— Ոչինչ Տէր հայր, կերելի մատրան մէջ չափազանց յոգնած ըլլալով նուաղեցաւ հիմայ կ'ըսեմքի :

Զուր բերելով անմիջապէս դէմքին սրսկեցին ու քիչ վերջ աչքերը բացուեցան :

Վահրամ Նուարդի մօտենալով ականջին բաներ մը փսփոսաց :

Նուարդ աչքերը բանալով երբ Տէր հայրը տեսաւ որ իր վրայ ծռած է, Վահրամէն վերջ Տէր հօր ուղղելով ըսաւ :

— Բան չունիմ Տէր հայր, յաճախ այսպիսի ջրղային նոպաներ կունենամ բայց շուտով կանցնին :

Տէր Մուշեղ բան մը չուահելէ շատ հեռու էր թէ

անոր ընթացքին Բէջ անցեալի մեղապարտութիւն մը կա՞ր, ընդհակառակը աւելի անբիծ կը տեսնէր զանոնք երբ վիշտը անոնց վրայ սաւառնած ըլլար գորշ թեւերով իր սոսկավիթխար :

Նուարդ որ բոլորովին իր բնականոն վիճակին տիրացած էր, փափաք յայտնեց որպէսզի չըջակայքը պտոյտ մը կատարեն՝ Վահրամ թեւը տալով սկսան շրջագայիլ, ապագայի վրայ ծրագիրներ մշակելով, եկեղեցւոյ տխուր անցքը մոռցան անոնք հասած էին բաց դաշտը, այն տեղը որ կը կոչէին սիրոյ պարտէզը, և ուր նորահաս աղջկունք եւ տղաքներ զիրար կը դարպասէին, սիրոյ հունձքեր քաղելու փափաքով, Վահրամ և Նուարդ հոն հասած էին. Վահրամ մարգարտածաղիկ մը փրցնելով սկսաւ փեթըրտել :

— Ապրիմ՝ մեռնիմ՝ ապրիմ՝ մեռնիմ :

— Ի՞նչ կը խօսիս Վահրամ, ինչո՞ւ մահուան վերայ կը խօսիս, որուն այժմ խնամութիւն չունինք և հակառակորդ ենք. միթէ չի հաղորդուեցա՞նք, և մեր մեղքին քաւութիւնը չառինք Աստուծմէ. նէ եւս առաւ ծաղիկ մը. ու սկսաւ զանոնք փեթըրտել :

— Կը սիրէ, չի սիրեր, կը սիրէ, չի սիրեր և ինչ : Երբ արդիւնքը ժխտական ելաւ, դժգոհ մնալով, ուղղակի Վահրամի քովը վազելով ըսաւ .

— Վահրամ, դուն զիս չե՞ս սիրեր եղբր :

— Ո՞վ ըսաւ քեզի Նուարդ, եթէ ես քեզի չի սիրէի, միթէ հօրենական տունս կրնայի՞ ձգել և հետեւիլ քեզի, ծաղիկին ի՞նչ կարեւորութիւն կուտաս, մարդարիտը մարգարէի յատկութիւն հաւնի, անուանէն մի խափուիր, այս անգամ (չի սիրեր)ով սկսէ, կը սիրէ պիտի վերջանայ :

Նուարդ ուրիշ մը եւս փրցնելով այս անգամ (չի

սիրեր)ով սկսաւ, որ կը սիրէ վերջացաւ: — Վահրամ կը սիրես եղբր:

— Տեսա՞ր անուշս, զուր տեղը ինքզինքդ կը նեղես, ծաղիկը քեզի սուտ խօսեցաւ և խափեց, և ես չիտակ խօսելով կ'ըսեմ, սրտէս հանելով իւրաքանչիւր բառս, աշխարհի վրայ ոեւէ էակէ աւելի քեզ կը սիրեմ, եկուր քովս մտիկ ըրէ թէ ի՞նչ պիտի ըսեմ:

Նուարդ Վահրամի գիրկը նետուեցաւ: սրտագին ու ջերմ համբոյրներով իրենց սիրոյ դաշինքը քաղցրացուցին: սկսան ծաղիկներ հաւաքել, Նուարդ որ կակա, շատ կը սիրէր զանոնք իրենց ցողուններով կը փրցնէր: որոնց եզերքները նարգիզներ հիւսեց. ապա կապոյտ մեխակներ կակաչին եւ նարգիզին մէջտեղը զետեղեց, հուսկ ուրեմն կազմելով եռագոյն մեծ ծաղկեփունջ մը, որ քերովը դափելով սկսաւ յառաջանալ դէպի Վահրամի կողմը, որը նոյնպէս ծաղիկներ կը հաւաքէր, երբ մօտեցաւ այլեւս, ձայնը ձգելով սկսաւ երգել:

— Նայիր որքան սիրուն ծաղկունք
եռագոյնով զարդարուն
դայն կազմեցի ես մի պսակ,
իմ նուէրս քու գլխոն:

Նուարդի զիւ ձայնը կը թռթռար այերին մէջ, եւ արձագանգ կը գտնէր Վահրամի սիրահեղձ կուրծքին տակ, այդ ձայնը առուականման իր սրտին մէջ կը հոսէր, Վահրամ պահ մը զմայլած դիտեց պարզուող տեսարանը, ու ինքն ալ իր կարգին գետնէն վեր վերցուց ծաղիկներէ կազմուած գլխարկած և յօրինուածքը զոր շինած էր, մօտեցաւ Նուարդի և ըսաւ:

— Նուարդ, քնքոյշ տատրակս, ես քու դեղձանիկի ձայնդ չունիմ բայց սրտիս ամենախոր զգացմանս

լարերը կը մղեն զիս, որպէսզի այս պսակը սիրուն գըլխուդ վրայ գետեղեմ այս ալ իմ նուէրս: Այս վիճակով Նուարդ կը նմանէր ծաղկէծին հուրիի մը, Վահրամ յափշտակած բացագանչեց. Որքա՞ն գեղեցիկ եղար Նուարդ, թագուհիներ անգամ քովդ պիտի նսեմանային:

— Վահրամ դուն զիս կը ծաղրես, պատասխանեց Նուարդ ամօթխած և հպարտ շեշտով մը:

Քեզ ծաղրե՞մ, ո՞վ սրտիս թագուհին, հոգւո՞յս բագինը, խուհիներս քիմքիդ ինչո՞ւ սխալ կը թարգմանես, ինչո՞ւ չես զգար խանդաղատանքս, կոյր աչքերուս տեսածն է որ կ'ըսեմ, հապա եթէ քնարերգակ բանաստեղծ մը ըլլար հոս, քու վրայ գլուխ դործոց տաղեր պիտի յօրինէր, և առասպելական համբաւ պիտի ունենայիր, ո՞վ թագուհիդ նստող աւերակ սրտիս վրայ, լուսաւորէ քու արփիաստեղծ մարմնովդ իմ սիրտս ալ, որպէսզի լուծեմ այն գաղթնիքը որով կապուած եմ քեզի, տես ոսկեգոյն վարսեր, որոնք լուսնակն իսկ պիտի նախանձեցընեն, ալիքներն այդ մաղերուդ թել՝ թել, ցանէ գլմքիս շուրջ. կուրծքս հեւքոտ ու բարախուն, հանգչեցնեմ սիրուն կուրծքիդ վրայ, ուր կարենամ քու սիրտդ լըրտե ել, որուն տակ սիրոյ աղբիւրին ոսկեհունչ մեղեդին կուզեմ ունկնդրել, և խնայաք պապակն ունիմ անկէ խմելու, կեանք կորզելու, կեանք և արեւ ու նիս դուն գողտրիկ կուրծքիդ տակ ո՞վ ի՞մ կուռքս:

Գետինը թաւապատ, երկնակա՛մարը կապուտակ այդ օր զիրար կողջունէին, իրենց գոյութեան մէջ առաջին անգամ ըլլալով, արեւը բարձր, կը համբուրէր մայրագետնի կանաչ և նուրբ ծաղիկները: Վահրամ և Նուարդ՝ սիրոյ մաքուր և հարազատ մո-

ուցքէն խթանուած, այս հանդիսութեանց կը մասնակցէին գիրկընդխառնումով, և միեւնոյն ատեն իրենց շրթները կը միանային իրարու, բաց դաշտին վրայ ծաղիկներուն մէջ, մէկ շուք կը տեսնուէր, վահրամի և Նուարդի շուքը, որոնք սիրոյ բաժակէն արծաթ կեանքի և ապրումի նեկտարը կ'ըմպէին:

Երկինք՝ ու երկիր, Արարիչք՝ և արարածք, ամբողջ իրենց կարգին սիրոյ նշոյցը կը խթանէին սանձարձակ վայելքներով, ուր ձայնարձակ գործիներ, առատ կը սփռէին սիրոյ զգլխող բառերը, ծառեր, աղիկներ ամբողջ վարդագոյն ու կարմիր հագւեցան:

ՄԻԱՅՈՒՄ

Պ. Գրիգոր և նորա կինը տիկին Մարիամ, երբ պատրաստ էին, իրենց քայլերը ուղղեցին դէպի Տէր Մուշեղի բնակարանը, երբ հասան հոն, պահ մը կեցան, և զանգակի պարանը քաշեցին, քիչ յետոյ ոստոստուն քայլեր դէպի դուռ վազեցին ուրախ բացականջութիւններով, ամէք ոք դէպի դուռ կ'արտորար:

Վահրամ և Նուարդ որոնք նոր վերադարձած էին իրենց դաշտային դրօսանքէն, այժմ կը գտնուէին դրան քովը գտնուող պղտիկ տաղաւարին մէջ. երբ զանգակին ձայնը իրենք ալ լսեցին, երկուստեք դէպի դուռ վազեցին, դաշտէն իրենց բերած ծաղիկները դեռ վրանին էր. փամփուշտներու պէս շարուած, աճապարեկով վերջապէս դուռը բացին, երբ դուռը բացուեցաւ, լուսթիւն տիրեց. իրականութիւնը երազի հետ կը շփոթէին, և ամիսներէ իվեր զսպուած հայրական և մայրական սէրը արթնցաւ ուժգին ցընուամէ մը, և արծիւի թեւերով խոյացան դէպի յառաջ, Նուարդ և Վահրամ երկու բազուկներու մէջ

բանտարկուած էին. . . : Եւ սէրը կը զարթնէր:

Անոնք ալ իրենց ուրախութեան արցունքները կը խառնէին իրենց ծնողաց արտասուքներուն, հետաքրքրելի դէմքերով բակը լեցուեցաւ, ու վարագոյրը սիրոյ տեսարանին դեռ բաց կը մնար, սիրոյ կուռքիւրը միմեանց հետ սկսան փոխանակել, մէկուն քով գացողը միւսին կը կարօտէր, զայն ձգելով միւսը կը զրկէր, խօսք և բառ չիկար, խօսակցութիւնը տեղի կ'ունենար լուսթեան մէջ, արցունքներով և սեղմումներով, ու ըմբոստ հառաչանքներով, որ իրենք միայն կը հասկնային, անոնք չէին խօսեր ուրիշներ ալ մասնակից չընելու համար իրենց սիրոյ խնկարկութեան, ուր առատօրէն կը ճաշակէին սիրոյ բաժակէն, կարօտի համբոյրներ:

— Հայրի՛կ, կրցաւ շնչել Վահրամ:

— Ի՞նչ է զսւակս պատասխանեց Պ. Գրիգոր և դարձեալ ուժգին սեղմեց Վահրամին իր կուրծքին, կարծես շուրջ բոլորը ճիւղաղներ կային դեգերող որոնք կ'ըսպառնային խելու իր զաւակները անզուսպ արտօրոյններ որ առատ կը թափուէին, և համբոյրներ:

— Մայրիկ, Նուարդն էր այս անգամ, որը քաջալերուած սիրոյ բուռն արտայայտութիւններէն կըրցաւ խեղդուկ ձայնով զայր արտասանել:

— Լեզուդ ուտեմ սիրուն աղջիկս, այսպէս կըրցաւ ըսել Տիկ. Մարիամ արցունքներու մէջէն, որը հազիւ թէ լսելի եղաւ, համբոյրներ որոնք չէին վերջանար:

— Ներէ ինձի հայր խօսեցաւ Վահրամ:

— Ի՞նչ ըրիր որ ներեմզաւակս, դուն ինձի ներէ:

— Ներէ մեզի մայր, կըսէր Նուարդ մօրը գիրկը կծկոտած:

— Հոգեհատոր աղջիկս , աչքիս լոյսը , կը նեւ
րեմ , շատ չարչարուեցայ քեզի համար , բայց քա-
նի որ գտայ ձեզ ամէն բան կը մոռնամ , այս ի՞նչ ծա-
ղիկներ և պսակներ են , ո՞վ կապեց այս նարօտի ծա-
ղիկները քու գըլխուդ :

— Վահրամը կապեց մայր , այս ըսելով նուարդ
դէպի անոր կողմը վազելով վիզը նետուեցաւ , ու լա-
լահառաջ ըսաւ — Վահրամ՝ հոգիս , մայրիկս ներեց :

— Այո զաւակներս , ես ալ կը ներեմ ըսաւ Պա-
րօն ձիվանով :

— Շնորհակալ եմ հայր :

— Հոգուդ մատաղ զաւակս , ինչո՞ւ մեզ ձգելով
հեռացար , չես կրնար երեւակայել թէ՛ գիշեր ու ցե-
րեկ որքա՞ն լացինք ձեզի համար , քեզմէ զատ մէկը
ունէի՞ր , որուն հայելով հրճուէի , ինչո՞ւ մեզ ձգեցիր ,
տես հայրդ , որքան գունատեր է , գիշեր ցերեկ քու
վրադ մտածելէն , հոգեհատոր աղջիկս :

— Գիտեմ մայր ներեցէք մեզի , մենք ալ շատ
նեղուեցանք ձեզմէ հեռու , զըզջացինք մեր ըրածին
վրայ , բայց կամչնայինք վերադարնալու . դարձեալ
գիրկընդխառնում , արցունքներ և համբոյրներ :

Ու երեւցաւ Տէր Մուշեղ ժպտերես :

Պ . ձիվանով դէպի Տէր հօր կողմը յառաջանալով
ըսաւ . — Օրհնեալ ըլլան ձեր գործերը որ Աստուծոյ
միշտ բարի են , ձեր ըրած այս անակնկալին փոխա-
րէն ինչ որ ալ ընեմ քիչ պիտի ըլլայ , դեռ պիտի
չարունակէր բայց Տէր Մուշեղ ինք խօսիլ սկսաւ :

— Զաւակներս՝ Աստուած որ որբերուն գերագոյն
հայրն է , ահաասիկ և իր ձեռքին գործը , սա կա-
պացուցանէ որ որքա՞ն իմաստուն՝ և գթառատ է ,
եկէք հիմայ մատուռ երթանք ու գոհութիւն տանք ,

այս երջանկութեան համար :

Հաւատացեալ ընտանիքը , որուն մէջ հաւատքի
կորիզները հաստատ էին , ուղղուեցան դէպի մատուռ
ուր՝ ամէն ոք ծնկաչոք սրբոց պատկերներու առջեւ ,
սկսաւ Աղօթել . ձայն՝ ու ծպտուն չիկար , մեղմ փս-
փըսուք մը . ինչե՞ր ըսին երկնաւոր Հօր , որ զիրենք
երկարատեւ օրերէ վերջ միացուց միմեանց , պսակե-
լով զանոնք միացման ոսկիէ կապովը , մատրան մի-
ջավայրը այս ընտանիքին համար ալ աւելի կը սրբա-
նար , զի իրենց խաթարեալ ընտանեկան օճախը դարձ-
եալ կը վառէր , յաղթութեան և յարութեան օր մըն
էր այդ օրը , ամէն ոք ջերմեռանդութեամբ կ'աղօթէր
սըրբոց պատկերներու առջեւ ծնկաչոք , հոն՝ իրենց
սիրոյ կոթողը վերստին կը կանգնէր . երբ ամէն ոք
լրացուց իր խօսքը առ Աստուած , Տէր Մուշեղ զա-
նոնք առաջնորդեց իր բնակարանը . Յուզումները
բաւական զիջած էին , այլեւս կ'ըսկսէր մտերմիկ խօ-
սակցութիւնը , իսկ կարօտը՝ որուն օղակաւոր շղթա-
ները փրթած էր սիրատոջօր այս սրտերուն մէջ՝ կը
գալարուէր , առ այժմ կը զսպուէր :

Տէր Մուշեղ խօսք առնելով ըսաւ :

— Զաւակներս՝ դուք այլեւս գտաք ձեր ընտանե-
կան բոյնը . հապիւ թէ արտասանած էր այս բառերը ,
դուռը բացուելով ներս մտաւ եղնիկ մը ցատկոտելով .
այս այն էր զոր Վահրամ բռնած էր ճամբու ընթաց-
քին , երբ այս վերջինը վիրաւոր մահացու գընդակէ
մը , չէր կարող իր ազատութիւնը վայելել , խոչորցած
այծի չափ եղած էր , իտես եղնիկին Պ . ձիվանով և
կինը բացագանչութիւն մըն է ձգեցին :

— Մի վախնաք անվնաս անասուն է , ըսաւ Վահ-
րամ , կենդանին մօտեցաւ և լիզել սկսաւ անոնց ձեռ-

քերը. — Տէր հայր՝ մեր ընտանիքէն այս պակաս էր և եկաւ, հաստատելու համար որ ինք ալ մաս մը կը կազմէ այս ընտանիքին մէջ, քանի որ մեր տառապանքի բովէն սա ալ անցաւ, և ճիշդ ձեր խօսքին վրայ ներս մտաւ, նա կուզէ մասնակից ըլլալ մեր ուրախութեան:

— Շատ լաւ զաւակս, հիմայ այլեւս գո՞հ ես:

— Այո հայր՝ միշտ գո՞հ պիտի ըլլամ շնորհիւնիդ:

Արտաւոց, ձայն մըն ալ ելաւ, եղնիկէն, որ դուցէ — այո կ'ըսէր:

— Այո՛ զաւակներս ճիշդ է, բայց բան մը կայ որ ձեր միութեան արգելք կ'ըլլայ:

Երբ այս խօսքը լսեցին ամէն ոք իրարու երես նայիլ սկսաւ հարցական նայուածքներով, և կ'սպասէին նախադասութեան վերջանալուն. շարունակելով:

— Ինչպէս գիտէք, մեր ուղղափառ եկեղեցին, առանց սուրբ պատկի արարողութեան թոյլ չիտար որ նշանածները յարաբերին միմեանց հետ, ձեզ կը մնայ կամ բաժնուիլ, և կամ պսակուիլ. — Ի՞նչ կ'ըսէք Պ. Ճիվանով, ձեր գաղափարը ի՞նչ է:

— Իրաւունք ունիք Տէր հայր, ես ալ պիտի խնդրէի որ այսօր իսկ տեղի ունենայ սուրբ պատկի արարողութիւնը, որովհետեւ յետ այսօր առանց զակիս վայրկեան մը չեմ կրնար մնալ՝ արարողութենէն վերջ խրախճանքի երեկոյթ մը կուզեմ տալ յարկիս մէջ, ուր պիտի հրաւիրեմ բոլոր բարեկամներս:

— Շատ լաւ որդի, դուք այլեւս ուրիշ բանով մի ըզբաղիք, հարսն ու փեսան հագուեցուցէք, իսկ ես կերթամ վկաները հրաւիրելու իրեկոյեան ժամը վեց ու կէսին հարսանեկան թափօրով մատուռ կը մտնենք որմէ վերջ տուն կերթաք. խօսքէն գործի անցնելով՝ Տէր Մուշեղ փողոց նետուեցաւ:

Կէս ժամ վերջը նա եկաւ, իր գործերը կարգի դնողի մը ուրախ երեւոյթովը.

Պ. Ճիվանով ալ գործի անցնելով, Նուարդն ու Վահրամը առնելով շուկայ գացին. հոն ամէն ոք հարցական ակնարկ մը կը նետուէր Պ. Ճիվանովի որոնց քովը երթալով ականջնուն բաներ մը կը փսփսար, դիմացիններուն դէմքը վարմանքով կը լեցուէր:

Ամէն բան շուտով կրցան գտնել, որով բաւական ծանր բեռնաւորուած վերադարձան. միեւնոյն հետաքրքրութիւնը միշտ կար, պատուհաններ բացուելով կը գոցուէին. երբ հասան մատուռ, Տէր Մուշեղ զանոնք դիմաւորելով ըսաւ:

— Օրհնած ի՞նչ են ասոնք գիւղին ամբողջ շուկան վանք փոխադրեր ես:

— Տէր հայր կը հասկնամ զրուցածդ, ի՞նչ կըրնայի առնել դեռ, քանի որ ժամանակ չիկայ քաղաք ներէ բան մը ապսպրելու, ըսաւ Պ. Ճիվանով կարծելով թէ՝ քիչ բան առած ըլլալուն համար այդպէս կ'ըսէր. բայց Տէր հօր ակնարկութիւնը անկեղծ էր. Պ. Ճիվանով շատ բաներ գնած էր, և պատրաստ էր հարսանիքի:

— Որդեկաներս տեսէք՝ հայրերնիդ որքան կը սիրէ ձեզ, ինչ բանի՛ր առեր է:

— Ասոնք քիչ են Տէր հայր, մէկ հատիկ զաւկիս համար, իմ ամբողջ ունեցածս որուն է ասոնցը չէ՞:

Այս միջոցին դուռը զարնուեցաւ, ու ներս մտան այր և կին մը. ասոնց երեւումէն ամէնէն շատ Վահրամ յուզուեցաւ, իր հայրը՝ Պ. Կարապետ, և մայրը՝ Տիկ. Մելինէն էին որոնք Տէր հօր հրաւերին վրայ եկած էին անծանօթ զոյգի մը ամուսնութեան վկանելու ըլլալու մտքով բայց անոնք իրենց տղուն դէմը

զըտած էին ինքզինքնին : որը երկչոտութեամբ առ-
ցուն իրենց կը նայէր :

— Զաւակս՝ չր ճանչցա՞ր մեզ :

— Հայր - մայր .

Հայր, մայր, և որդի, անհուն սիրոյ պապակէն
մըղուած անոնք պատաստուեցին նման իրար պինդ
գըրկեցին . ուրախ տրտասուքներ, և համբոյրներ գը-
գուական արձականք տալ սկսան սրբազան վայրին
կամարներուն տակ, լուռ էր բնութիւնը, և ամբօք
գիրենք պատող յամրացած, իրենց աչքերը բայց կը-
լմբոստանային . և ամէն ոք յիմարներու պէս կու-
լար . չի գիմանալով սիրոյ այս արտայայտութեանց :

Սիրոյ զարթնումի պահը, կը լռեցնէր ամէն ըզ-
գացում՝ և այլ խորհուրդներ :

— Ա՛խ զաւակս ի՞նչ ըրիր մեզ :

Վահրամ կամչնար՝ և չէր կրնար բառ մը խօսիլ,
իր աչքերէն արցունքներ կը հոսէին :

Տէր Մուշեղ այսպէս կարգադրեց, որպէսզի անա-
կընկալ օրէն իրար տեսնեն և այսպէսով եթէ սըրտ-
նեղութիւն մը ունէին իրարու հանդէպ, անյիշաչար
ըլլան, իրաւունք ունէր այդպէս մտածելու վասնզի
Վահրամի հայրն ու մայրը շատ պատուախնդիր ըլլա-
լով իրենց ընտանեկան պատուին հախար, մտադրած
էին սիրարկածի զոհ գացած իրենց անառակ զաւակը
ուրանալ, բայց այսօր դէպքը այնպէս անակնկալ օրէն
զանոնք դէմ առ դէմ կը հանէր որ ժամանակ անգամ
չունեցան անգրադառնալու իրենց որոշումին . այր և
կին շատ ուրախ էին գտնելով իրենց զաւակը, ասոնց
եւս պարտականութիւն յանձնուած էր խաչը բռնելու
ամուսնացող անձանց զոյգի մը . այս ընտանիքին
խաւարած կանթեղն եւս բոցավառեցաւ, իրենց ցա-

սսւմի կիրքը՝ զոր ամբարած էին ամիսներ շարունակ
եկաւ խորտակուելու՝ Վահրամի ամուսնութեան՝ պճնա-
զարդ կառքին՝ եղանակաւոր թաւալող հեշտագնաց ա-
նիւներուն տակ, աւելի հեղահամբոյր եղան քան եր-
բէք չէին :

— Մէկ հատիկ մանչս, աչքիս լոյսը, ես ալ քեզ
կարօտեցայ, չես գիտեր թէ մօր մը սիրտը ի՞նչ կըլլայ
երբ մէկ հատիկ զաւակը կորսնցունէ, ըսաւ Տիկ Մե-
լինէ, որուն ձայնը լալկան շեշտով կելներ :

— Այո՛ մայր՝ գիտեմ շատ լաւ գիտեմ :

— Ոչ՛ զաւակս՝ չես գիտեր, վաղը զաւակ ունե-
նալու ըլլասնէ՛ պիտի հասկնաս թէ՛ ի՞նչ է զաւակի սէրը :
Նուարդ կը լսէր այս բառերը . սրտին զարկը ա-
րագացաւ, և արիւնը գլուխը խուժեց, բայց կըրցաւ
իր անձը, և յուզումը զսպել, ու աւելցուց :

— Իրաւունք ունի մայրիկը :

Տէր Մուշեղ նկատելով որ ժամանակը կը փախչի,
զանոնք սթափեցուց գիտել տալով որ կատարուելիք
գործեր կային, որոնք ժամ առաջ պէտքէ լրանային,
և այսպէս խումբը ցրուեցաւ ամէն ոք հարսանիքի
պատրաստութեան հետամուտ ըլլալով :

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ԱՐԱՐԱՂՈՒԹԻՒՆ

Վերոյիշեալ դէպքերէն մէկ ժամ վերջը, մատ-
րան զանգակը արդէն սկսած էր հնչել :

Գիւղամէջի՛ ցիր ու ցան տուններէն եկեղեցի կը
փութային բարեպաշտ մամիկներ՝ պապիկներ և թոռ-
նիկներ մատրան չըջակալքը բանող, երկրագործ
արհեստաւորներ նոյնպէս, զանգակին հարուածին հետ
խաչակնքելով, կը ձգէին բահ ու բրիչ, երթալ մաս-
նակից ըլլալու համար Սուրբ արարողութեան :

Պլատիկ մատուռը լեցուեցաւ հարսնեւորներով :

Մոմեր զանազան մոմկալներու վրայ աստղերու պէս կը պսպրդային :

Տէր Մուշեղի սաղմոսերգութեան ձայնը լսուեցաւ , ժողովուրդը խաչակնքեց , հոն՝ խորանին առջեւ կը տեսնուէր հարսն ու փեսան . նուարդի շուշանագոյն սպիտակ հագուստը , զնէ ալ աւելի կը գեղեցկացնէր , երկու փոքրեր անբիծ հանդերձներով , վայելչօրէն բռնած էին հարսին երկար , փքացած տոտունը , գոգես սիրամարգ մը կեցած էր խորանին առջեւ :

Վահրամ՝ իր սեւ հագուստին մէջ աւելի թարմ կերեւէր , աչքերը սեւեռուն , պարզ էր , որ խոհ մը ըր ուղեղը կը հարուածէր , և կը խռովէր :

Ժամերգութիւնը յառաջացաւ , ժամանակ էր որ քով քովի գային , իրարու կպէին , Տէր հայրը ձեռքը առաւ երանելիութիւն բերող նարօտը , գլուխները իրար միացան , նարօտի գգուական կապը կը խողտացնէր անոնց ծոծրակները , անոնք այդ կապին մէջ ըզգացին սիրոյ այնպիսի զարթնում մը . որ երբէ՛ք ըզգացած ըլլային իրենց կեանքի մինչեւ այդ շրջանը , որով ապրած էին սիրոյ դրօշին ներքեւ :

Տէր Մուշեղ հարցուց . — Տէր ես որդի . — Այո :

— Հնազանդ ես որդի . — Այո : Ձայներնին հաղիւ Տէր հօր լսելի եղաւ , մինչ հարսնեւորներ որքան կը փափաքէին այդ «այո»ն լսել :

Եկեղեցական արարողութիւնը լրացաւ , մաղթանքներ լուռ ծիծաղներու տակ թագնուած , սկսան զոյգը երկչոտութեան և շուարումի մատնել , գլխու մեղմ շարժումով կը պատասխանէին անոնք :

Արհեստաւոր դասակարքը արդէն եկեղեցիէն հեռացած էր հարս՝ փեսայ և հրաւիրեալներ կ'ուղւէին Պ . Ճիվանովի տունը , ուր կը հրաւիրւէին ընթերցողներ :

Տանը պատերն ու յատակը Պարսկաց աշխարհի թանկարժէք կապերտներով պատած էր , ելեկտրական լոյսեր ամէն կողմ աստղերու պէս կը շողողան , ու սենեակ մը երկրորդ յարկին վրայ , վարդագոյն լոյսեր՝ մէջը կը բոցավառէին . բակի կանաչութիւնը ամբողջ մաքրուած և ջրուած էր , ու ծաղիկներ՝ անցնող եղանակի , որ մասնաւոր խնամքով կը պահուին , պարտէզին տեսքը ալ աւելի կը գեղեցկացնէին . հըսկայ թռչուն մըն էր բերկրանքը , որ ամէն ներկայի ուսին վրան կը թառէր , աւելի ըլլալով քիչ մը՝ նուարդի և Վահրամի , որոնք գողտրիկ մրմունջներն իրենց սիրոյ , կը միացնէին վանդակներու մէջ գետեղուած թռչնոց՝ նոյն տեսակի հնչող , անուշ գեղգեղանքներուն , ներդաշնակութիւն մը համօրէն՝ խունկի գուլաներու պէս արծարծուն . կը լեցնէր ամբողջ մթնոլորտը , սրտեր՝ որոնք սիրոյ բաժակներու հետ տափուտ կ'ըլլային , քան ինչեւիցէ բաներու :

Դրան մօտքը կը ներկայացնէր այլ մի նորութիւն եւս , որ եւս քան գեւս նուազ ուշադրաւ չէր , կանաչ բաղեղներով ճկճկուն , խոշոր գիրերով խորագրուած էր (բարի եկաք) նախագասութիւնը , հրաւիրեալներ չէին կրնար չի ծիծաղիլ երբ կը կարդային (բարի եկաք)ը , ու իրենք ալ իրենց կարգին — (բարի տեսանք) ըսելով ներս կը մտնէին . առաջնորդութեամբ հմուտ ջութակահարի մը խումբը նուագել սկսաւ զուարթ եղանակներ , հիւրասիրութեան առաջին սպասարկութիւնն էր . գաւաթներ վեր բարձրացան , որուն կարմրորակ արիւնի պէս գինին կը խնդար , կալէծըփէր՝ ըրպէ առաջ պատուոյ տեղ գրաւելու համար այդ չէնչող ժողովուրդին հոգիին մէջ , ամբողջը ուրախ գոռում գոչումներով կը ճնկէին :

մաքուր գինին: Վահրամ և Նուարդ ոչինչ ունէին հող ընելու, ուրախ էին և զուարթ, կը կատակէին ամէնաւն հետ, Վահրամ ամուրի ծերուկ մը գտած կը կատակէր ըսելով: — Պապօ՝ չեա ուզեր որ քեզ ալ կարգենք, եթէ կամիս, Հոռոփ հանրմը քեզի յարմարցնենք, շատ լաւ կ'լլայ, ձմեռը ցուրտը քերի շատ չի կծեր: Պապոն՝ լուրկցած գլուխով կը պատասխաներ: — Հա տղաս, պիտի կարգուիմ բայց դեռ կանուխ է, բեր խմեմ մեծնամ, և պիտի կարգուիմ: — Որո՞ւն հետ Պապօ՝ որուն հետ, ձայնեցին հետաքրքիր դէմքեր:

— Սեւ հողին հետ, որդեակներս:

— Օ՛, Պապոն այսօր շատ մտեր է ու կը ձարուէ՝ առ սա բաժակը Պապօ, խմէ՛, զի վաղը ցուրտ հողին տակը քնելու պիտի երթաս, և ալ քեզի բաժակ չպիտի տանք, առ և խմէ՛ կենացդ:

— պիտի խմեմ, և չա՛տ պիտի խմեմ, բաժակը պարպեց և սկսաւ երգել ու պարել:

Կատակախօսութիւնը վերջ չունէր, քանի կը կը պարպէին բաժակները, այնքան կեռար և ամբոխը, ու կը խլրտար, մինչեւ լոյս, բաժակներ լեցուեցան ու պարպուեցան, Վահրամի և Նուարդի կենաց:

* * *

ՆՈՐ ԿԵԱՆՔ

Պ. Զիվանով՝ իր տան ամէնէն նոր մասը բաղկացեալ երեք սենեակներէ, իր աղջկան յատկացուց, երեք սենեակներն ալ պարտեզ կը նայէին երկու սենեակները գտնուողով մը իրար կը միանային, դատիկոնը միեւնոյն ատեն յարաբերութեան մէջ կը գնէր մէկը միւսին հետ, գտնուողին վրայ քաշուած բարակ

չուաններուն վրայ հովանոցածեւ բաղեղներ, զոյգ սիրահարներու պէս զիրար կը գրկէին, ուրկէ ամառուան տօթը դժուար էր որ վար թափանցեր, իսկ ձմեռը աճծրեւի ժամանակ, ամէնէն ուշ թրջուող մասը դարձեալ գտնուողն կ'լլար, հիանալի տեսարան մը կը կազմէր, կամ աւելի ճիշդը սիրահարներու արօտ մը, ուր ազատ օրէն պիտի կրնային վայելել սիրոյ հեշտանքներն ու վայելքները, երկու ծայրերէն դաստիկոնին կեռասի հոյալ ծառեր, խիտ առ խիտ տերեւներով, կը բարձրանային դէպի երկինք, տեղւոյն տալով բերդի մը ձեւը, գարնան՝ այդ ծառերը իրենց ծաղիկներէն հեշտագրգիռ բոյրերու տարափ մը սըփռելով, մթնոլորտը կը լեցուէր անուշահոտութեամբ: Ինչ քիչ յետոյ, պտուղները հասած ըլլալով, գտնուողն կը զարգարուէր ողկոյզ՝ կամ շարոց առ շարոց պըտուղներով: ձմեռը թէպէտ զուրկ էր բնական այս գեղեցիկութիւններէն բայց այլազան երգեցիկ թռչուններու երամը, որոնք վանդակներու մէջ գետեղուած, ծառերու ռոտերէն կախ դրուած, օդը լեցնէին իրենց գիղեցիկ երաժշտութեամբը, բաւ էր որ մին այս թռչուններէն, կտուցին ձայն մը տար, անմիջապէս երաժիշտները կ'սկսէին ձայնակցիլ, ամէն թռչուն իր յատուկ ձայնով դեղձանիկներ ամէն գոյներով, թռկոյթներ գանազան տեսակներով, անգագար կերգէին առաւօտէն մինչեւ երեկոյ, նուագը հուսկ յետոյ փոխանձելով շատախօս ձգուռներուն: այս անշատ վայրը, արդար էր հեշտարան կոչուելու, տիպար հեշտարան մը, կամ եղեմի մէկ նմոյշը, փոխադրուած հոն, ուր սկսան անցնել իրենց երջանկութեան ժամերը, ու վայելել մեղրալուսնի օրերը, հանգարտ ու լուրի կեանքը այժմ իրենց պարգեւած էր աղբիւր մը, որուն առջեւ ծնրադիր անյագօրէն կըմ-

պէին հեշտանքի նեկտարը. շատ շուտով մոռացութեան խոր անդունդը նետեցին մօտաւոր անցեալի տը-խուր պատկերները, վարդազոյն վարազոյր մը, եկաւ ըսքողի այն սարսուզդեցիկ դէպքերն ու արկածնե-րը, որք իրենց դաժանութեամբը սոսկում կառթէին այս զոյգին սրտին մէջ, կեանքի փորձութեանց դի-մագրաւելու անատակ ըլլալով, կը տարուէին սոսկա-լի հոգեկան տանջանքներու, իրենց հոգիին մէջ մեծ յեղաշրջում մը յառաջ եկաւ, տեղի տալով երջանիկ իրողութիւններու. ծաղիկներուն աւելի մօտ ըլլալու համար երբեմն պարտէզ կիջնային, կ'ըսէին հոն զա-նոնք ջրելով, կը փրցունէին ծերացած՝ ու խորշակա-հարած տերեւները, կամ կը վերցնէին թռչնոց կոցած և անպիտանացած տերեւիկները, որոնք այդ զուարթ վայրին չէին յարմարեր. այս տեսարանին մէջ անոնք արբշիւ, երկուստեք ձայն ձայնի տալով կ'սկսէին եր-գել, մինչեւ որ ճաշի հրաւէր գար, Պառն Պառնուն հիի մը կեանքը կապրէին, տնային հոգ՝ կամ աշխա-տանք երբեք չունէին, իրենց ամբողջ պարտականու-թիւնը կը կայանար, հաճոյքի պէս պէս առիթներ գտ-նելուն մէջ, և իւրաքանչիւր նոր ծաղող արշալուս-իւր հետ կը բերեր նոր բախդաւորութիւններ, և նոր վայելքներ. կիրակի օրուան կեանքն ալ բոլորովին տարբեր էր, առտու հեղեցի կերթային, հոն ալ նու-ազ հետաքրքրական չէր կեանքը, չարաճճի պզտիկ իւր բարեկամներ, կ'սկսէին անոնց վրայ երգեր երգել, իրենց կեանքի ամբողջ պատմութիւնը այս պըզ-տիկներուն երգերուն նիւթ եղած էր. մեծեր՝ որոնք պարտ էին յարգանք մատուցանել, — հրամեցէքնե-րով զանոնք կը մեծարէին. եկի՛ղեցի՛ն վերջ տուն չէ-ին երթար, կիրակիները՝ և տօնական օրերուն, ա-նոնք Պ. կարապետի կը պատկանէին, այդ օր պար-

տաւոր էին անոնց ճաշելու, թէպէտ վահրամի հօրը տունը շատ յաճախ չէին այցելեր՝ բայց այսու, հոն ալ, մասնաւոր կարգադրութեամբ իրենց հանգիստին համար ամէն բան կանխամտածուած էր, ունէին ա-ռանձին ննջարան մը, իր կահ կարասիով ու արդու-զարդի հեշտագարանով, և այսպէս, յետին թշուա-ռութեան ճիրաններէն ճողոպրած այս ամօլը, մէկի տեղ երկու տուն ունեցաւ, լի ամէն կարգի բարիք-ներով, վարդազուն արշալոյսի զգլխիչ արեւը, ամէն օր կուգար զիրենք համբուրելու, մինչեւ հատնիլը, ամէն ժամ ծիծաղը անպակաս էր իրենց դէմքին վը-րայ, ու քրքիչներնին խառնուելով թռչնոց գեղգե-ղին, դրացի երիտասարդներուն նախանձը կը գրգռէր, երիտասարդ և ուհիներ, հետաքրքիր աչքերով կը հե-տապնդէին նորապսակ ամուսին ամէն շարժուձեւերը, քալելն ու ուր երթալը, երգելն ու պարելը, երբ ի-րենց անձանթ շարժ ու ձեւ մը տեսնէին, կամ աւե-լի ճիշդը իրենց ընել չի կրցած մէկ արարք մը եթէ տեսնէին, սեղմում մը կամ համբուրել մը, իրարու քով խտանալով ու քրքիչներ արձակելով կ'սկսէին շաղկրատել. այդ օր ալ դարձեալ մեր հերոսները լր-տեսուելով, հետեւեալ խօսակցութիւնը տեղի կունե-նար իրենց մասին, մերձակայ տան պատուհանը կե-ցող սիրոյ լրտեսուհիներուն կողմէ:

— Տեսա՞ր սբբուկ. Նուարդ ինչպէս վահրամի վիզը փաթթուեցաւ:

— Օ՜հ ի՞նչ կ'սես դուն, ես համբուրելնին ան-գամ տեսայ:

— Իրա՞ւ կ'սես, ինչպէս տեսար, ո՞վ նախ համ-բուրեց:

— Վահրամ՝ Նուարդը կարմիր վանդենիին տակը տարաւ, և հոն վարդ մը բռնած հոտոտել սկսաւ,

և վերջը Նուարդի ալ երկարեց որ հոտոտէ. Նուարդ երբ ծռեցաւ որպէսզի հոտոտէ, վահրամ աղւոր մը .

— Աղւոր մը ի՞նչ :

— Աղւոր մը համբուրեց, և կարծեմ խաժաւ ալ ինչու որ, Նուարդ երեսը կը շփէր, հարկաւ ցաւը ան ցընելու համար :

— Ինչ կ'սես, արդէօք մենք ալ ամուսնանալու ըլլանքնէ ատանկ բաներ պիտի ընենք :

— Ես չեմ ընել :

— Իրա՞ւ, չպիտի համբուրուիս երբեք :

— Իրաւ կ'սեմ, կամչնամ ամուսինիս քովը անգամ չեմ նստիր :

— Վայ խե՛նդ, դուն բերանիդ համը չես գիտեր :

— Ինչո՞ւ բերանիս համը չեմ գիտեր, միթէ տղայ համբուրելով բերանիս համը պիտի գիտնամ :

— Անշո՞ւշտ, հապա ի՞նչ կարծեցիր. ես օր մը տղայ մը համբուրեցի . . .

— Տղայ մը համբուրեցի՞ր, որ տղան, կեցիր մայրիկիդ չըսեմնէ :

— Օհօ՛ մայրիկս խօսքիդ չի հաւատար, ինքզինքըս անանկ կը ցուցնեմ որ, ինծի «ճահիլ» կ'սէ, եթէ այդպէս չի խօսիս քեզի անանկ բաներ կը պատմեմ որ դուն ալ ախորժակ կունենաս սիրելու, աղւոր երիտասարդ մը, զոր օրինակ Գեղամը :

— Վա՛յ, Գեղամը ով է որ պիտի սիրեմ, հոս Գեղամ կիրակոս չիկայ, դուն պատմելիքդ ըսէ :

— Մտիկ ըրէ Սրբուհի. օր մը, ինչպէս եղաւնէ՛րայց տղուն անունը չեմ ըսեր, զիս համբուրեց, ես ալ քեզի պէս միամիտ ըլլալով, չէի գիտեր համբուրին քաղցրութիւնը, երբ նա զիս համբուրեց, շնչառութիւնս արագացաւ և անո՛ւշ զովութիւն մը, ամ-

բողջ մարմինս եկաւ գինովնել, և տղան, շրթունքներդ շատ համով է ըսելով, բերանովը դեռ կորոնէր զիս. ես ալ այն ժամանակ, ինչպէս եղաւնէ, փափաք մը զգացի զինքը համբուրելու :

— Բայց չի համբուրեցիր միայն փափաք ունեցեր ես, ես ալ կ'ըսեմ որ փափաք չունիմ, բայց թե՛րեւս ուզեմ համբուրել, եթէ ունենամ :

— Ոչ թէ փափաք, այլ երբ այդ մղումը զգացի՛ շրթներուս ծայրը, գլուխը բռնելով իր շրթունքները շրթերուս մօտեցուցի ան ալ մօտեցուց և այսպէս բաւական մնացինք. բայց ի՞նչ վայրկեան էր այդ, ամբողջ մարմինս կը դողար, կուրծքս այնպէս կուռէր արագ շնչառութենէս որ կարծես թէ պիտի պայթէր, սրտիս զարկը արագացաւ, և ինծի անանկ եկաւ որ, այդ համբուրը, ճաշելէն և զուարճութիւններէն աւելի անհրաժեշտ է, ամէն մարդոց համար. քանի որ այդ օրէն իվեր սկսայ փնտռել վարդագոյն շրթունքներ. եղբայրս համբուրեմնէ բան մը չեմ հասկնար, եթէ ուրիշ տղու մը ձեռքին իսկ զպչելու ըլլամ, ամբողջ մարմնովս կը սարսռամ :

— Դուն մեծ աղջիկ ես անոր համար այդ զգացումները քու վրադ կայ, պատասխանեց նէ :

— Չեմ գիտեր մեծ եմ թէ պատիկ, միայն սա կուզեմ ըսել թէ՛ համբուրի պէս անուշ բան մը չիկայ մանաւանդ, եթէ երիտասարդ և գեղեցիկ ըլլայ :

Անոնք՝ այսպիսի խօսակցութիւններով ամէն անգամ կը խժժէին զոյգին սիրոյ խնկարկութիւնները, ուրկէ խուռկի առատ գուլաներ, չուգային գրգռել և զիրենք վարդ համբուրի տենջանքով, որ զո՛ւր կը բացուէին նորաբողբոջ այդ վարդերը, շրթներ որոնելով. բայց զիւղացու կաշկանդիչ սովորութիւններն ու բարքերը. զիրենք չէր թոյլատրեր համտեսել հա-

բայրաճաշերէն, որուն բոյրը՝ ծաղկանց խառնուելով, կուգար իրենց մէջ զարթեցնելու մի այլ ապրումի տենչեր, որը իրենց անծանօթ մնացած էր, բայց հիմայ, կ'զգային նոր զգացումներու կրակ մը, որ զիրենք կը խռովէր, ներքին մղումը, որ զիրենք կը փոթորկէր ովկիանի մը նման, կ'ըստիպէր, որպէսզի գոնէ ականատես ըլլան սիրոյ տեսարաններուն, խորհելով որ այդպէսով պիտի մարէր իրենց սիրոյ կրակը. իրենց աչքերուն ամբողջ ուժովը կարծես կը լափէին համբոյրուող զոյգը, անոնց ամէն մէկ ձեւին իրենց ալ մարմինը կը թուլանար և կը գալարուէր, աւելորդ ուժ մը՝ կամ պակաս տարր մը կ'զգային իրենց հանգստութիւնը խանգարող, և կամ կարող իրենց հանգստութիւն պարգեւող, ոտքերով և իրանով անհանդարտութեան շարժումներ ցոյց կուտային, կրքի թոյնը կը սողսկէր մարմիններէն ներս ինչպէս մորֆին, ու կը զարթեցնէր քնած՝ կամ թմրած ուժեր, ու սիրոյ անգաստանին մէջ բաներ մը տեղի կունենային. ու կը զարթնէր սէրը, և դեռատի ու հասուն աղջիկներ կ'ողջունէին զարթնող սէրը, որ իրենց հոգիին մէջ ալ կը ներմուծեր սիրոյ նեկտարէն, թուփեր և ծառեր փոխնիփոխ, կը բանային իրենց չորերը գաղտնաթագոյց, նորապսակ ամուլին համար, ուր սիրոյ չաստծուն մերկացած տաք մարմինն ներքեւ կծկտած, կ'ըմպէին իրենց երկարուած լեցուն սիրոյ բաժակը միջեւ յատակը, որ անխառն էր, կեանքը զոյգ ամուլին երջանկութեան զէնիթին կը մօտենար սիրոյ թեւերովը. լուռ էին ծառերը, ու չէին շնչեր թուփերը, կուզէին տեսնել սիրոյ զարթնումները, և արտայայտութիւնները, որ կը կատարուէր իրենց ծոցին մէջ, կեանքը կը խայտար հոն, ուր կերթար նորապսակ ամուլը, ամէնը սէր էր, ու կը ծընէր

նոր հոլովներ, որ դեռ մարդոց անծանօթ է, չպիտի ծանօթանան այն հոլովին, մինչեւ որ ուրիշ պայմաններու կարգին, գաղափարակից զոյգ էակներ, զիրար չողջունեն սիրոյ անգաստանին մէջ, որպիսին եղան գրքիս հերոսները, այլապէս հիմնաւոր չեն այն միութիւնները, որոնց ամուսնութեանց ազգակները եղած են ուրիշ պատճառներ: Սիրոյ կրակով ծագող արեւը, առատօրէն տեղաց իր այդ հիւթէն նորապսակ ամուլին սրտին խորը, այժմ կուզէր փախչիլ, բայց արեւը սնանկացած էր, իր ցանած հունտերը առաւել եւս շատցած էր վահրամի և Նուարդի սրտի խորը, ու այժմ կապ մը ստեղծուած երեքին միջեւ, ու կը գունատէր արփին ծանր բեռը քաշելու, կարմիր կրակէ դանակով կտրեց իր սիրոյ հիւլէները, որոնք մնացին երկրի վրայ, ու ամէն ծաթելուն լուսաւառ արեգակին, սիրոյ նոր հիւլէներ վար կը թափին դէպի երկիր, կուրացնելով մտածողութեան աչքերը, արծուային թեւերով երկրի վրայ կը սաւառնէր սէրը՝ կը ծաւալէր, ու ամենուրեք, խրճիթի թէ պալատի մէջ, կը յաղթանակէր սէրը, ամէն կեանք և հոգի ունեցող արարածներ կը փնտռէին սէրը, զի սկիզբէն Աստուած եղաւ սէր:

— Վահրամ հոգի'ս, վերագառնանք տուն:

— Շատ լաւ աղաւնեակս, երթանք, կամաց, վարդին փուշերը չի խաճնեն իմ խածած տեղերը, ու վահրամ զայն դուրս հանեց վարդենու տակէն. այդ օր, քնաբեր թմբիրով խոնջեալ մարմիններ, սիրոյ վարագոյրը պարտէզէն քաշեցին զայն քիչ յետոյ ննջարանին մէջ պարզելու համար, ամենայ հոգեպարար և թրթռացողիչ սիրոյ մեծ վարագոյրը. փափուկ էր անկողինը. աստղերն երկինքէն կը ժպտէին, լուսինը՝

արծաթ կը մաղէր բարձրէն. պատուհան մը կար բաց՝
ուր լուսնակին զոյգ աչքերն էին բանտուած, իսկ
հոյլ մը ուղեկորոյս աստղկունք երկնքէն, սենեակի
անկիւններուն ծուարած, լուսնի ցոլքերով կը լրտեսե-
ին մէջտեղի մահիճը. մեղմ գեփիւռիկ մը ծառերուն
մէջ, կը հալածուէր գիշերային ստուերներէն. լուսի-
նը արծաթ, շողքը միացնելով մեղմ սուլող զեփիւռի
ձայնին, կազմեցին ներդաշն նուագածութիւն մը,
խուժեցին այսպէս բաց պատուհանէն ներս, ու երգե-
ցին անո՛ւշ երգ մը, օրօրի նման, քնարեր երգ մը,
չորս աչեր, որոնք նուագածութեան ձայներէն գինով
և թմրած, ընկողմանեցան մոռացումի ովկեանը, ար-
ծաթ լուսնակը դեռ արթուն էր, ու բաց պատուհա-
նէն ներս կը հովանաւորէր քնացողներու մահիճը,
արծաթեայ շողերով զարդեր յօրինելով անոնց մահ
ճին վրայ, աստղերը՝ որոնք փախստական էին դեռ
մեռած արշալոյսի երկիւղէն, քարէգնդակներու նման
ըսկսան ցատկոտել մահճին վրայ, հոն ընդլուզուելով
որպէս աղամանդներ. խաղա՛ղ էր գիշերը. սիրոյ Հը-
րեշտակը կսպասէր, ընդհուպ զանոնք զարթեցնելու
սիրոյ երգերով զգլխական. արշալոյսը կը յաղթէր

ԱՆՏԱՌԻՆ ԲՆԱԿԻՉՆԵՐԸ

տոտտտտ

Անտառին բնակիչները՝ կը կազմէր գայլերու այն
խմբակը՝ որոնց քով որդեգիր դուռած էր մարդ արա-
րած մը, որը անշուշտ ընթերցողը չէ մոռցած: Այժմ
նա մեծ՝ հսկայ, և հուժկու տիտան մը եղած էր, նա
գայլերու ընկերակցութեան մէջ, կը բոլորէր իր կեան
քի տարիները: սովորեցաւ անոնց ամէն օրէնքներն ու
ձեւերը, զարմանալի դիւրաշարժութեամբ ոստումներ
կ'ընէր, կապիկի ճարպիկութեամբ կարող էր ծառե-
րէն վեր մագլցելու, ու հոնկէ կատուի պէս, և ա-
ռանց վրիպելու կը բռնէր ուրիշ ծառի մը ճիւղէն,
մէկ մը գետին կիջնար, ու յանկարծ ծառի մը վրայ
կ'լլար, այս ձեւերը այնքան պարզ և բնական շար-
ժումներով կ'ընէր, որ հիացում կը պատճառէին իր
ընկերներուն վրայ, որոնք տեսնելով գերգայլային
այս կարողութիւնները, ալ աւելի կը գրաւուէին իր-
մով, ու կը զօրանար իրենց հաւատքը առ այդ մար-
դը: Կարժէ պահ մը կենալ և խորհրդածել. վայրի գիշա-
կեր գազանր, ի՞նչ զարմանալի օրինակ մը կուտայ
մարդուս, յարգելով և գնահատելով գերագոյն կարո-
ղութիւնը. մինչ մարդիք յաճախ, կը տրորեն այն
անձերը, որ երկունքի մէջ կ'լլան ձիւք մը կամ կա-
րողութիւն մը յայտաբերելու, և եթէ մին, որը ձգ-
տումն ունի իր ճակտին դափնիներ ընդունելու, կը
պաշարուի նախանձորդներու հսկայ վոհմակէ մը ու-
րոնք զինքը կը խածատեն ու մահացու հարուածներ
կուտան անոր բարին պաշտպանող բազուկներուն,
միթէ այսպէս չեղաւ և Հայ ազգին ալ ճակատագիրը,
և կամ ներկայ իրականութիւնները, ազգերու միջեւ:

մայրական զգացումը գազանին մէջ ալ գերազոյն ուժ մը կը զետեղեր :

Միմոս կը լսէր բորենիներուն ոռնոցները . թէպէտ՝ իբրեւ մարդ նա տգէտ էր , բայց կոչումն պիտի ունենար վէպիս հերոսը դառնալու , ինքնագիտակցութեան շրջան մը սկսաւ թեւաբախել , ու նոր թուական մը ծնեցաւ , մտածել սկսաւ ինքնապաշտպանութեան մասին , իր մարդկային ծնունդը և վայրի բիրտ ուժը , կը կազմէին անպարտելի մեծ ուժ մը , թէպէտ նա չէր կայտառեր , բայց շուարում ալ ցոյց չէր տար , վերջապէս սկսաւ մտածել , միջոցներ փնտռել իր ընկերներուն փրկութեան համար , այս վիճակով նա կը յատկանշէր իր մարդկային բնական ծնունդը աւելի պերճախօս օրէն , ընդհատեց կապկային և գազանային ձեւերը , և անուշ մեղամաղձոտութիւն մը պատեց իր դէմքին վրայ , ընկերները սակայն , այս փոփոխութիւնը լաւ չէին թարգմաներ , իրենք ալ սկսան սըմքիլ ու տրտմիլ , հրաժարելով իրենց զուարճութիւններէն , անոնք այժմ երկնցած էին Միմոսի քով , ու հետախոյզ էին անոր շարժումներուն , մերթ ակնարկներին կուզէին գէպի ոռնացող բորենիներուն կողմը , ու ապա սեւեռաբիւր կը նայէին Միմոսի , կուզէին հարցնել թէ՛ ի՞նչ պիտի ըլլան . Միմոսի խմբակին չէր զոք ընթացքովը , այդ օրը իր ոճրային արգանդի ծնունդը վիժեցուց . յաջորդ օրը կը լուսնար պայծառ արեւով մը :

Միմոսի ընկերները նոյնպէս կապրէին որսերով , նապաստակ , աղուէս , թռչուն , մարդ մանուկներ և վերջապէս ինչ որ գտնէին . այսպէս որսի համար բաւական հեռացած էին . իրենց շրջաններէն . յանկարծ պատռեցաւ ծառազարդ անտառին երկնող ընդերքը , ուր ոճիրը ննջած էր , ու կը խռկար , ժամանակէ ի-

վեր , դուրս խուժեց քաղցած բորենիներու հսկայ վոհմակը , ու կռիւը սկսաւ անհաւասար ուժերով , բորենիներու բազմութիւնը աւելի գերակշիռ էր , որով յաղթութեան նժարը դէպի անոնց կը հակէր , գետինը կը ներկուէր կարմիր , և օդը կը լեցուէր ահարկու ոռնոցով մը , ու նոր բորենիներ եւս հասան պատերազմի դաշտը , նորերու յաւելումովը՝ Միմոսի խմբակին ընդդիմութիւնը անկարելի կը դարձնէր , վերջին անգամ կատաղի յարձակում մը գործեցին , ու անկարող դիմադրելու սկսան փախուստի դիմել , զո՞հ տալով հինգ քաջարի ընկերներ , հեռապառ արշաւել սկսան դէպի իրենց որջը՝ արիւնաթաթախ հասան իրենց ընկերներուն մօտ : Միմոս տեսաւ ասոնց վիրարենց ընկերներուն մօտ : Միմոս տեսաւ ասոնց վիրաւոր վիճակը . հոգւոյն խորէն հառաչանք մը ելաւ , և ուռեցուց իր կուրծքը , որուն տակ վրէժը կը դարբնուէր , երբ զգաց պակասեալ ընկերներուն ցաւը սրտին մէջ , չի կրցաւ ոեւէ կերպով ինքզինքը հանդարտեցնել , կատաղութենէն ոռնոց մը ձգեց , ու բերանին փրփուրը , վախ ազդեց իր ընկերներուն վրայ , աչքերը սոսկալի էին տիտանին , ձեռքը ժայռի մը վրայ դրած ծռած դիրքով , կարծես կը խոկար , յանկարծ բարձրացաւ , հսկայ քարը խորտակուած էր իր ուժէն , զայն առնելով սկսաւ արշաւել , աւելի գոռբիլ քան վագիլ , զի ձիու սմբակներուն ձայնը ունէր իր վազքը , անպէս համաչափ կը լսուէր դոբիւնը իր ոտքին , քանի մը ընկերներ առած նա կը դիմէր պատերազմի դաշտը : Ծառերուն վրայ թառած քամին , — կեցցէ՛ Միմոս կը սուլէր , լեռներն հսկայ շուտով — կեցցէ՛ Միմոս , հասի՛ր , Միմոս , արձականք տուին . — կեցցէ՛ Միմոս , հասի՛ր , Միմոս , թուփերը այսպէս կը շնչային Միմոսի ականջին :

Հասան կուռի վայրը , ճիշդ այն պահուն՝ ուր բո-

ընկերները յարձակած էին գայլի մը վրայ, որը ընդհուպ գետին ընկնելով պիտի պատառոտուեր, ոտքերը ամբողջ խածառուած էր. Միմոս կատաղած ցուլի մը պէս փրփրերախ, անմիջապէս գետնէն վերցուց հսկայ քար մը որը նետեց այն բորենիններուն վրայ որ կ'ըսպառնային իր հէգ ընկերը կեանքէ զրկելու. քարը երթալով բորենիններէն երեք հատը իր տակը առաւ, ու առանց ժամանակ տալու որ փախչին, գերան մը առնելով սկսաւ ձախ ու աջ ճոճել, հարուած ընդունող բորենին գազաններուն դժոխքը կը չուէր, չէին մօտենար իրեն որովհետեւ անդադար կը ճոճէր գերանը շուրջանակի, որը իրեն շուրջը պարիսպ մը ձեւացուցած էր, այնքան արագ կը պտըտցնէր որ կարծես թէ շատ մը բիրեր մեքենական գրութեամբ լարուած անդադար կը գառնան շուրջանակի, վըճիկ ձայնը որ յառաջ կուգար ուժգին ճոճումի հետեւանքով, իրենց սարսափը այ աւելի կը կրկնապատկէր, քիչ մը եւս որ զայրանար աւելի թափ տալով իր բազուկներուն զաւաղանը կ'անշարժանար՝ կը վերածուէր կլոր անիւի մը. բայց նա միշտ իր վտանքի մէջ մնացող ընկերներուն օգնութեան կը հասնէր. տեսաւ որ երկու բորենիներ իր ընկերով մէկին կոկորդը կը սեղմէին, որուն երկու ձագուկները յիշեց, որ իրենց մօր վերագործին կ'սպասեն. ոռնալով խուժեց դէպի այդ կողմը ու ակնթարթի մէջ դիտապաստ՝ գետին փռեց երկուքն ալ. բորենիները այդ օր առաջին անգամ ըլլալով պարտուելէ զատ՝ շատ մը զոհեր տուին. Միմոսի առաջին մասնակցեամբ այսպէս վերջացաւ պատերազմը, փառաւոր յաղթութեամբ ու ճոխ աւարով Միմոս վերագործաւ իր ընկերներուն մօտ. որոնք ըսկսան ուրախութեան ցոյցեր ընել, լիզել սկսան ա-

նոր մամի վիւաւոր մաւերը, որ շատ աննշան սկըռտուքներ էին, ինչո՞ւ չէին կրնար խօսիլ այս անասունները, և եթէ կարենային խօսիլ, ով գիտէ՝ երախ տագիտական ի՞նչ խօսքեր ունէին ըսելու, հանդէպ իրենց ազատարարին. Միմոս սկսաւ աւարը բաժնել ընկերներուն, անոնք իրենց երախները կը գործածէին բաժնելու, մինչ Միմոս՝ ձեռքերովը թուխթի պէս կը պատռէր բորենիներու միսերը, մսին թարմ մասերը կուտար զառամած գայլերուն, ապա մայր գայլերուն՝ ու յետոյ մնացեալներուն. ոեւէ մէկը իր առած բաժինէն չէր գանգատեր, բան մը՝ որ ընտանի կենդանիներուն մէջ կը պակսի, երբ անոնց տէրը մսի կտոր մը նետէ իրենց առջեւ:

Միմոս այս յաղթութիւնով իր ընկերներուն աչքին ալ աւելի վստահացաւ, ու հերոսի պսակ մը իր գլուխը զարգարեց:

Միմոս իր ընկերներուն վրայ աւելի խղճալ ուղծաւ, զի շատ տխուր կը գտնէր անոնց հաւաքական կացութիւնը. նա համոզում գոյացուցած էր որ, դէմ առ դէմ ճակատելով բորենիներուն հետ չպիտի կըրնար իր խմբակը ազատագրել, որովհետեւ քանակի հսկայ տարբերութիւն կար. մտքին մէջ ծրագիրներ պատրաստեց, վերջնականապէս ազատուելու համար ահարկու իրենց թշնամիներէն. որոնք պատրաստ էին միշտ իրենց զլխուն վերեւ՝ դամոկլեան սուրի մը պէս, իրենց արիւնը խմելու համար:

Օրին մէկը, Միմոս՝ հեռացաւ իրենց բնակավայրէն. ուղղուեցաւ այն վայրը՝ ուր յաճախ տեղի կուռնենար իրենց կռիւները. հարթ հաւասար դաշտ մըն էր. ուր հասակ ցցած էին վայրի՝ բարձր ծառեր, ծառուղիի մը ձեւով, անցաւ այդ ծառերէն. հասաւ

պի իրեն բոյնը. երբ հոն հասաւ, տեսաւ ու իր ընկերները գիշերուան միջոցին արթնցած զինքը կը փնտռէին, երբ տեսան իրենց պետին երեւումը, քովը երթալով սիրոյ արտայայտութիւններով կաղերսէին որ իրենցմէ չի բաժնուի, ամբողջ կարգաւ կուգային և Միմոսի թաւշապատ ձեռքերը կը լիզէին, ինք ալ անոնց բաշերը կը փայփայէր հաստ ձեռքերովը, որ փափուկ էին, և այդ փափուկ հագուստն էր որ մարդոց պատճառ կուտար զիրենք սպանելու. գայլիկներ որոնք իրենց մօր ստինքէն կախուած էին գեռ կաթնկեր, Միմոսի փաղաքշանքներէն շատ կախորժէին, ու կուգային իր մօտ անոր գուրգուրանքը վայելելու. նա բռնելով զանոնք կը սիրէր ու վերջը բաւական հեռու կը նետէր, որ ճրչելով չորս ոտքի վրայ կը կենային, այսպէս նա կը մարգէր իր խումբին փոքրիկ զինուորները. գիշերուան ուշ ատենին անոնք վերադարձան իրենց որջերը, քնելէ աւելի խոկալու համար:

* * *

ՊԱՏԵՐԱԶՄ

ՄԱՄԱՄ

Արդար արեգը դարձեալ չսկսէր ոսկեղոծել լեռնեշու գագաթը, ահէն տեղ եռեւեւի կեանք կը վրէտար արեւով. լուսոյ հեղեղ մըն ալ թափեցաւ Միմոսի խումբին վրայ:

Հոն. հեռաւոր դաշտին ձորակին մէջ միայն, կը պակսէր բոռերու ներկայութիւնը, որոնց համար ազատութիւնը և արեւը գեռ չէր ծագած, ու աշխարհն անոնց մութ զնտանի մէջ էր:

Բորենիներուն աշխարհն ալ առատ լոյս մը կողովէր. որոնց երեկի պարտութիւնը գէշ ազդած էր իրենց տրամադրութեան վրայ, մանաւանդ կարեւոր ալ զոհեր տուած էին, անոնք անհամբեր էին արշալոյսին երեւալուն. արդ երբ արեւը փայլեցաւ հորիզոնին կամարին վրայ, մօտաւորապէս թուով երկու հարիւր հատ սկսան յառաջանալ գէպի սահմանագլուխ, կատաղի ոռնումներ արձակելով:

Միմոս երբ լսեց հեռաւոր ոռնումները, ինք հաւաքեց իր խումբը և սկսաւ յառաջ շարժիլ, գէպի պատրագրի ճակատ. երբ անոնք զուգահեռաբար, բաւական հեռաւորութեան վրայ զիրար տեսան, Միմոս իր խումբին առջեւ անցնելով սկսան վազել գէպի գետին ուղղութեամբ իր ընկերները թաթարի մը պէս իրեն կը հետեւէին, Միմոս սկսաւ իրենները յառաջ մղել, և ետեւ մնալ, այսպէս իր ընկերները ձորակի ճամբով կը յառաջանային. Միմոս՝ որ ետեւ մնացած էր. բորենիներու հսկայ վոհմակը սկսաւ արշաւել իր ետեւէն, նա չէր արագեր իր քայլերը, որպէսզի իրեն մօտենան, և ահա իրմէ հազիւ երեք քայլի հեռաւորութեան մը վրայ վրայ կը գտնուէին, և կեանքը վտանքի ենթակայ ընդհուպ. բայց նա իսկոյն ծառի մը վրայ ցատկեց. բորենիները երբ տեսան որ իրենց ճանկին մէջ մէկը մնաց, մոռնալով ստուար թիւով սրտերը, սկսան մէկը հետապնդել, Միմոս ոտքը ծառի մը ճիւղին անցնելով, ձեռքերը շարժել սկսաւ, բորենիները զրգուռած ախորժակով վեր կը ցատկէին գայն խելու քաղցրագոյն տենջանքներով համակուած, բայց այնպիսի ճարպիկ շարժումով ձեռքերը վեր կը քաշէր որ, բորենիները իրարու վրայ փուլ գալով ալ աւելի բորբոքելով զիրար կը խա

ծատէին, բոլորովին մոռցան Միմոսի ընկերները. նա վեր քաշուելով ուրիշ ճիւղ մը ցատկեց, իր հետ տանելով բորենիներու հսկայ վոհմակը, դարձեալ կախուեցաւ ծառէն, ու սկսաւ ձեռքերովը հարուածներ իջեցնել անոնց գլուխներուն նա այժմ բորենի մը բունեց և վեր քաշեց, որուն կոկորդը սեղմելով լեզուն դուրս ինկաւ, խելդուած էր. ուժգին թափով զայն բորենիի մը վրայ զարնելով, ան ալ մահուան գալարումներով սկսաւ տանջուիլ. բորենիները ըստ ընկալեալ սովորութեան սկսան այդ սատակածները իրենց փորին մէջ թաղել. այն պահուն, երբ բորենիները իրենց ընկերով գլուխներովը խնջոյք կ'ընէին, Միմոս առիթէն օգտուելով գետին ցատկեց, և սկսաւ դէպի գետակին կողմը վազիլ. ուր ապաստանած էին իր ընկերները. բայց բորենիները տեսան և սկսան իր ետեւէն վազել. Միմոս զգալով որ կը մօտենան, շուտով ծառի մը վրայ ցատկեց. ձեռքը փայտ մը բռնած սկսաւ խաղցնել և հարուածներ տալ անոնց գլուխներուն, որոնք հարուածի ուժգնութենէն կոռնային ու ցաւագին կաղկանձիւններ կը ձգէն. բայց ահա բորենի մը մէկ ուրիշ վրան ցատկելով, հասաւ Միմոսի վզին և խածաւ, օրհասական էր ժամը, Միմոսի վիզը բորենիին երախին մէջն էր, որը իր կատաղութեան բոլոր թափովը կը խածնէր անոր վիզը. Միմոս դէպի ծառ շտկուեցաւ. ու սկսաւ սոսկալի մարտնչումը. շատ չի տեսց, Միմոս ազատեց իր վիզը, բայց մէկ ձեռքը բորենիին երախին մէջն էր, և ուրկէ արիւնը ապստամբ շարժումով կը վազէր, իր բարեւոյն ախոյեան ձեռքը վտանգի մէջ էր, բայց անոր բազուկներուն մէջ բորենին կը քնանար. խելդուած էր բորենին. Միմոս այդքանով չի գոհացաւ,

սկսաւ անոր ոտքերը մարմինէն բաժնել և նետել բորենիներուն, որ համոմ հոտով ճաշակեցին, այսպէս անոնցմէ ոմանց փորը կշտացնելով, զսպած կլար անոնց կատաղութեան մէկ մասը, որպէսզի իր ընկերներուն կողմը չի վազեն. շուտով լափեցին զայն, ու դարձեալ ոռնալով սկսան վեր հայիլ, ծառին վրայ ուր կաքաւ մը կար թառած. անոնց թիւը հիմայ չորս հարիւրի բարձրացաւ, որոնք հետզհետէ կը շատնային, բայց Միմոսի հոգը չէր բնաւ, նա ճիւղէ ճիւղ ցատկելով զանոնք հսկայ ովկեանի մը կոհակնեւուն վերածած, կը քաշէր իր ետեւէն:

Բուերը իրենց սեփական տունին մէջ բանտարկուած դեռ կը բզլային. ու ազատութեան ջերմ փափաքը սրտերին կը դառնացնէր. ու կատրած էին:

Միմոս ետեւն ունենալով ամբողջ բորենիներու վոհմակը, սկսաւ դէպի հակադակ ուղղութեամբ ծառերուն վրայ ճիւղէ ճիւղ ոսոնելով հեռանալ, բայց այս ընթացքէն ալ հրաժարելով սկսաւ դէպի յառաջ խաղալ, նա այժմ մօտեցած էր մեղուանոցին, ծառէն վար ցատկեց, ու վազել սկսաւ մեղուանոցին ուղղութեամբ, բորենիները քսան մէթր հեռաւորութեան վրայ ոռնալով սկսան իրենց լորիկին վրայ վազել, և այսպէս Միմոս առջեւէն, իսկ բորենիները անոր ետեւէն կատարեալ վազքի մրցում մը տեղի կունենանար:

Իսկ Միմոսի ընկերները, արդէն յորդանանէն անցած ըլլալով, անկուշտ աչքերով կը դիտէին իրենց աչքին դիմաց պարզուող իրական հերոսախաղը, անոնք գետին դիմացի կողմը անցած էին, ուրկէ ամէն բան կը տեսնէին, բայց իրենց խելքը շատ չէր հասնէր տեղի ունեցող դէպքերուն:

Միմոս մեղուներուն բաւական մօտեցած էր, և բորենիններն իրեն, իրենց միջեւ եղած հեռաւորութիւնը նուաճուած էր, և ընդհուպ այնպէս կերեւար որ Միմոս պիտի բռնուէր, աղատարար ծառերը զինքը լքած էին:

Միմոս փեթակին վրայ էր, յետագարձ ակնարկ մը նետեց գողացող բորենիններուն վոհմակին վրայ, որոնք վեց մէթը հեռաւորութեան վրայ էին և շուտով իրեն պիտի հասնէին. ուժգին թափով զարկաւ բանտին դրան, ճիշտ այն պահուն ուր բորենի մը իր ոտքը պիտի փայփայէր սուր ատամներով բռնելուն ազատութիւն շնորհելը ու դէպի գետակ արշաւելը ակնթարթի գործ եղաւ սուղուեցաւ ջրին մէջ:

Բոռերը՝ որ անհամբեր ու բարկացայտ իրենց ազատութեան արեւուն ծաթելուն կսպասէին, արդ երբ լոյսը ներս թափանցեց, անմիջապէս հազարաւոր բռնուէր դուրս թռան ու յարձակեցան անմիջ բորենիններուն վրայ, որոնք պահ առաջ Միմոսի ետեւէն կը վազէին, իսկ այժմ ուրիշներ իրենց ետեւէն, կացութիւնը յեղաշրջուած էր. այս անակնկալով կը պատուէր Միմոս իր թշնամիները, սոսկալի անակնկալ, որ չէին կրնար ինքզինքնին պաշտպանել, սրտաճմլիկ ոռնոցներով գետին կը տապալուէին, իրենց տակը մեղուները ջախջախելու նպատակով, բայց ապարդիւն, տասնեակներով կը յարձակէին. բորենինները մահու աշխարհը երթալու տոմսակ կը կտրէին. կը փճանային, ու դեռ նորեր կուգային մեղուներուն բարկութեան քաղցր մրուրէն ճաշակելու, ահարկու էր տեսարանը, այդ օր մահն ալ ուժգին ցնցմամբ մը զանթնած էր, այնպիսի թշնամի մը ունէին որ, տեւէ զէնքով չէին կրնար պատերազմիլ անոնց հետ,

բորենինները իրենց կրած ցաւերէն կատղելով, սկսան իրարու հետ կռուիլ, և այսպէս ներքին ու արտաքին թշնամիներով պաշարուեցան, ու իրենց թիւը հետզհետէ կը նուազէր:

Գայլերու սպարապետը Միմոս՝ իր խումբը լաւ կառավարեց, ու այժմ անոնց միացած, կը դիտէր բորենիններուն կատարած օդափոխութիւնը դէպի գայլերու անդենականը որտեղի սենեակները կը լեցուէին պատուարժան բորենիններու մաքուր հոգիներով, մեղուանման թռիչքով, կը համբարնային դէպի իրենց երանելի դրախտը: Անոնք որ կիսամեռ ճողոպուած էին բոռերու խայթոցէն. դէպի գետ կարչաւէին ուր կը կենար այն լաստը, զոր Միմոս իր ընկերներուն ազատութեան համար գործածած էր, ոմանք ուղղակի գետի ճամբով սկսան թռիչք կատարել. դէպի բորենեաց ցեղի, երանելի՛ դրախտը, ուր իրենց մէ առաջ գացող ընկերներ, վերջնոց հերոսաւարար կըռուելուն համար լաւագոյն տեղեր կը վերապահէին, իսկ ամենայ ճարպիկներէն ոմանք, լաստին վրայ հեծած, կերթային դէպի ո՛ւր, արդեօք դէպի Միմոս անոնք հաշտուելու կերթային. Միմոս ծառի ճիւղերը չուանի տեղ գործածելով, հալորդակցութիւն պահած էր դիմացի կողմին հետ, ու հիմայ զանոնք կը քաշէր հաճելի պտոյտի մը առիթը ընծայելով այս վերջիններուն. անոնք գերի վարուեցան Միմոսի:

Բորենիններու հսկայ վոհմակը առանց մէկ հատի ազատութեան, և առանց որ հակառակորդ մը զգետնելու, սաստիկ ցաւերու մէջ սատկեցան. այսպէս այս կենդանիներուն տիրապետութիւնը սոյն թուականով վերջ գտաւ. վերջ գտաւ նաեւ Միմոսի ընկերներուն կրած տաղտուկն ու անհանգստութիւնը, ու նմանա-

պէս մօտակայ մարդկային բնակչութիւնն ալ ազատեցաւ հանապազօր թշնամիէ մը, որոնց պատճառած վնասներն ալ աննկատելի կորուստ մը չէր, արջառններէն զատ անոնք կը յափշտակէին մանուկներ եւս, իրենց կոյուղի ստամոքսները պարարտացնելու համար. իր ցեղը՝ և ծնողքը զինքը չէին ճանչնար, նա այս ընթացքով լաւագոյն բարիքը կը մատուցանէր իր ապերախտ ցեղակիցներուն, որ իր ընկերներուն կեանքը կը խլէին, անոնց մուշտակներէն զանոնք մերկացնելով. խեղճ գայլեր:

Միմօս երբ այլեւս տեսաւ որ ամբողջ հակառակորդ վոհմակը փճացաւ, ետեւն ունենալով իր գունդը, այլ ուղղութեամբ սկսան իրենց որջերուն մօտե նալ, ուր կ'սպասէին ծերակուտանք և մանկունք, ու մի քանի հատ յղի գայլեր, այս վերջիններուն մէջ էր նաեւ իր մայրը, որը ցաւեր կը քաշէր Միմօսի եղբայրը աշխարհք բերելու համար. այս փառաւոր յաղթութեան լուրով, գայլերու ամբողջ բնակչութիւնը սկսաւ ի մի հաւաքուիլ, հսկայ ծառի մը հովանիին տակ, որուն վրայ անշուրժ ժիժիկներ օրն ի բուն կերգէին, ծուլութեան քնացուցիչ աններգաշնակ տաղերը:

Միմօս օրուան հերոսն էր, ամէնն ալ բերանին բանալով կը յօրանջէին, ու իրենց կաւորդէն ձայն մը հանելով աչքերնին կը տնկէին Միմօսի վրայ, այս էր իրենց խօսակցութիւնը, Միմօս անոնց ականջները կը բռնէր՝ կը փայփայէր գլուխին, որոնք հաճոյք ըզգալով այդ ձեւերէն կը խոնարհեցնէին գլուխին գէպի գետին, իբրեւ յարգանքի նշան, կամ հնազանդութեան ապացոյց: Գայլերու սահմանները այդ օրէն սկսեալ, սկսաւ ազատութեան և խաղաղութեան դրօ-

շակը պարզել, ոեւէ ուրիշ գազան այլեւս չէր համարձակիր այդ կողմերը գալ. առանց վախի իրենք կերթային դէպի հեռուները, ուր պայմանաւ որ մարդկային բնակչութիւն չլլար, իրենց պետին կերպարանքը ունեցող արարածներուն այնուհետեւ չէին մօտե նար վնասելու, Միմօսի միջնորդութեամբ մարդոց և գայլերուն միջեւ բարեկամական գաշինք մը կնքուեցաւ, լո՛ւ ո՛ր բայց պայմանադրական, որը չպիտի դըրժուէր գայլերու կողմէ, եթէ զսպէին իրենց մուշտակասիրութիւնը, Միմօսի ցեղակիցներ:

տատտտտտ

ՄԻՄՈՍԻ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ ԵՐԵՐՈՒԿ ԳԻՒՂԱՅԻՆ

— — — — —

Միմօս թէպէտ հանգիստ էր, բայց բազմազան խորհուրդներ ունէր որոնք կուգային իր հանգարտութիւնը յաճախ խռովել, նա երիտասարդ էր այժմ, ու կ'զգար թէ ֆիզիքապէս շատ տարբերութիւն ունէր կարծեցեալ իր հօրմէն ու մօրմէն, և այս իրողութիւնը զինքը կը նետէր մտածողութեան անդունդը ուրիշ չէր կրնար յաղթական դուրս պրծիլ:

Օր մը, Միմօս՝ դարձեալ սկսաւ ձանձրանալ, և կամաց կամաց հեռացաւ իր որջէն, ու դիմեց բաւական անորոշ ուղղութիւն մը, ուր իր ոտքերը բռնաւ չէր նուաճած, տեսաւ ախօսեալ արտեր, որոնց միօրինակ բացուացքները իրեն մեծ զարմանք կառթէր, տեսաւ կանաչով պսակուած ամբողջ հսկայ արտեր, պշուցեալ ականարկով կը դիտէր այդ գեղեցկութիւնները, որք գաշտանկար մը կը ներկայացնէին երկրի սրտին վրայ աճած, յափշտակութեամբ և

զմայլանքով խորասուզուեցաւ, այդ պահուն նա կարծես թանգարանի մէջ եղող արձան մըն էր, իր անյադ և անթարթ նայուածքին մէջ թագնուած էր հետաքրքիր հետախուզութիւն մը որը զինքը աւելի կը մարդացնէր քան երբեք, այս յափշտակութեան մէջ էր երբ սկսաւ ձայն մը ունկնդրել, նա կը լսէր ձայն մը որ երբեք չէր հնչած իր ականջներուն, այդ ձայնը զինքը աւելի կը սարսէր քան գազանական կափկափանքները, մտիկ ըրաւ, գիւղացի մըն էր, որը դաշտ եկած իր արտը հերկելու համար, և եզներուն գնացքին համաձայն նա կերգէր հետեւեալ ինքնայատուկ արօրին երգը:

Ահա ծագեց վարդ արեգակ,
վարդագունեց մեր գաշտեր.
օն քալեցէք չարքաշ եզներ,
գէպի խոպան մեր գաշտերուն:

Միմօս լուռ, գմայլած և գերուած սկսաւ ունկնգրել երգին յաջորդական տողերը. որոնք հեազհետէ աւելի կարձականգէին Միմօսի հոգւոյն խորը, պզտիկ նմանութիւն մը նշմարել կարծեց, և այս մտածողութիւնը զինքը աւելի քաջալերեց, որ առաւել եւս հետաքրքրուեցաւ գիւղացիով, թուփերուն խորքէն մի քիչ եւս յառաջ եկաւ, ու մօտեցաւ գիւղացուն. երբ մօտեցաւ բաւական, նա աւելի լաւ տեսաւ ֆիզիքական սերտ նմանութիւնը, լրտեսեց անոր ամէն մէկ ձեւն ու շարժումը, որ իր մտածողութեան բնաւ դիւր չէր գար, կը զարմանար երկու եզներուն վրայ, որոնք համաչափ գնացքով, հլու հնազանդ ճիպոտին հարուածներսւն տակ, կը պատուէին երկրի կուժքը, երկար կը դիտէր եզներուն նմանութեանը իր հօր և

մօրը, բայց աւելի մեծդի, և կը զարմանար, որ այս կենդանիները չէին պաշտպանէր ինքլիսքնին այդ ճիպոտներէն. լոյս մը կը ճառագայթէր Միմօսի ուղեղին մէջ, նա երկա՛ր կեցաւ հոն, մինչեւ գիւղացւոյն հեռանալը, երկա՛ր դիտեց իր բուն ցեղակիցին ամէն մէկ շարժումները. եզները արձակելը, մաճը քակելը, տրեխները հագնիլը, և վերջապէս պըզտիկ կապոցով մը գիւղի ճամբով հեռանալը. . .

Հօրիգոնին վրայ արեւը կը հալէր, ու սեւ խաւարը կո՛ւ գար յազթանակել կարմիր արեւին փռեց նա իր Գորշ դրօշն յազթութեան ամբողջ գաշտին վըրայ, ու Միմօս խաւարին հեծնելով վարադարձաւ իր օրջը, ուր իր ընկերները անհամբեր իրեն կ'սպասէին:

Այն պահն էր, երբ արշալոյսը կը կռուէր խաւարին հետ. արիւնաթաթախ էր. և կարմիր զաւակ մը երկնեց իր գոյնով և ահա՛, իր կարմիր զինակիցը լեռները պատռելով, բարկացայտ ճառագայթներ թարթելով յետաճեաց խաւարին աչքերուն, գայն ձիւնի պէս հալեցուց. խաւարը պարտուած էր:

Երեւցաւ գիւղացին. եզներն առջեւէն, և աւելի ըլլալով գեղանի թոռնուհին. այս անգամ աղջնակն էր երգողը, զի՛ ո՞ք քաղցր ձայնով, նէ երգելով ծաղիկ կը հաւաքէր արտորայքներէն, ամէն նոր ծաղկէն յափշտակուած, սրտաբուղիս երգ մը յօրինելով կ'երգէր:

Միմօս իր կարգին չուշացաւ դալու, նա ալ աւելի յառաջագոյն տեղ մը կծկտած. այժմ կը դիտէր տասվեցամեայ օիրուն աղջնակին աշխատանքը. գեղջըկուհւոյն երեւումը նոր երեւոյթ մըն էր միմօսի, որուն ի տես նա կլանուեցաւ բաշմազան խորհուրդներով, անոր գէմքին գեղեցկութիւնը, հագուստին վայելչութիւնը, անուշ ձայնը կուգար խռովել Միմօ-

սի սիրտը, ուր վայրի բաներ կար միայն, նա ուժ-
գին մղում մը կզգար դէպի այդ նոր արարածը, ո-
րուն գոյութիւնը իրեն համար մեծ գիւտ մը եղաւ,
հրաշք մը կատարուեցաւ իր աչքին առջեւ և նա գը-
րաւուեցաւ, ծախեց իր վայրի սիրտը, նա հեռուէն
սկսաւ նէրա հետեւիլ, և անյադ օրէն դիտել ամէն
մէկ շարժումները, օրինակեց անկէ, առաջին դասը
եղաւ մարդ արարածէն ծաղիկ հաւաքելը, ու փուն-
ջեր կապելը, այսպէս նա աւելի կը մօտէր նէրա, ո-
րուն գեղեցկութիւնը կուգար զարթեցնել իր քնացած
ուղեղը, իր ձեռքին սեւ մազերուն մէջ ծաղիկները
կուլային, բայց նէրա ձեռաց մէջ աւելի կը վայելէին
ծաղիկները, Միմոս մագնիսացաւ, ու չէր կարող տե-
ղէն շարժիլ, կուրծքը փքոցի պէս կուռէր և կը պար-
պուէր, հառաչանք մը կուգար խեղդել իր ձայնը, նէ
հիմայ Միմոսի կողմը բաւական յառաջացած էր, Մի-
մոս աչքերը լայն կը բանար, կարծես աչքերովը ու-
տել ուզեր գեղջկուհին. այս վիճակով նա կը նմանէր
իրական մարդակապիկի մը. գեղջկուհին ձեռքերը լե-
ցուցած էր գոյնզգոյն ծաղիկներով, բայց դեռ չէր կշ-
տացած, այնքան գեղեցիկ ծաղիկներ կային որ, նէ
չէր ուզեր ոեւէ մէկ տեսակը մերժել, կուզէր ամէնն
ալ պատուել, այս մտադրութեամբ նէ բաւական հե-
ռացաւ իր տատային քովէն, որը զբաղած էր արտը
հերկելով. աչքին ծաղիկներէն զատ ուրիշ բան չէր ե-
րեւէր, և ամէն նոր ծաղիկի առջեւ յափշտակութեամբ
կը նետուէր. այսպէս հասած էր հոն, ուր թագնուած
էր Միմոս խիտ թուփերուն ծոցը. նէ պահ մը դադ-
րեցուց փրցունելը, նստեցաւ գետնին վրայ ու սկսաւ
փնջազարդել. երկու փունջեր շինած էր, և երրորդ
մըն ալ շինեց, այս անգամ վերցուց զանոնք ու բա-

ցականչեց գոհունակութեամբ:

— Ի՞նչ գեղեցիկ փունջեր:

Հագիւ թէ ոոյն բառերը արտասանած էր, թու-
փերուն տակ տեսաւ Միմոսը որ վայրենաբար զինքը
կը գիտէր. վախէն նախ լեզուն բռնուեցաւ. ու պահ
մը վերջ պոռչտալով սկսաւ վազել դէպի իր տատային
կողմը:

Գիւղացին որ արգէն անհանգիստ եղած էր իր
թռունուհւոյն բացակայութենէն, և սկսած զնէ կան-
չելով որոնել, արդ երբ լսեց աղջկան վախի կոչերը,
դէպի ձայնին կողմը գիւղացի հասաւ նէրա:

Ի՞նչ կայ վարդուկ, ինչու վախցար և դեղներ ես
աղջիկս:

Հոն նայէ Տատա, հոն, գազան մը կայ:

Գիւղացին դէպի այն կողմը նայելով ինք ալ տե-
սաւ Միմոսը, ձեռքը ծաղիկներով. նախ վախցաւ,
բայց քիչ վերջ գերան մը առնելով դէպի այն կողմը
ուղղուեցաւ:

Միմոս բնաւ չէր ազդուած աղջկան պոռչըտուք-
ներէն, իր ականջը այնպիսի դժոխային ձայներ լսած
էր որ, մարդկային սոսկումի ձայնը չատ անո՛ւշ կու-
ղար. Միմոս երբ տեսաւ որ գիւղացին գերանով մը
զինուած իր կողմը կուգար, սպրդեցաւ թուփերուն
մէջ:

Ծառերն սկսան պահել իրենց դժբախդ հարեւանը
գիւղացւոյն հետախոյզ ականարկէն:

Գիւղացին դիտեց փախուստը, նախ առջի նմա-
նեցուց, բայց վերջը — կապիկ է ըսաւ:

— Բան չիկայ ձագուկ. մի վախնար, անվրնաս
կենդանի մը ըլլալու է որ մեզմէ վախցաւ:

— Ինձի կը նայէր Տատա, և աչքերը կրակի պէս

կը փայլէր, աս էր որ վախցայ, հիմայ գալու ըլլայնէ մէկ քար մը կը զարնեմ գլխուն:

— Եկուր երթանք, և մէկ մըն ալ այս կողմերը մի գար, ով գիտէ թէ ինչ կ'լլայ:

Գիւղացիին առնելով աղջնակը տարաւ: Որքան որ նա սիրտ կուտար իր թոռնուհւոյն, բաց աստի չէր կարելի որ չի վախնար ինք, բան մը չէր յայտնէր որպէսզի նէ ալ աւելի չի վախնայ, այդ օր, հաւանա-կան էր որ այս միջադէպին առիթով գիւղացիին շու-տով արձակեց եղները. ու տունի ճամբան սկսան բռ-նել. . . :

Երբ հասան տուն, պատմեցին օրուան միջադէպը տեղեկներուն, անոնք ալ իրենց դրացիներուն. և ասոնք ալ ուրիշներու. այսպէս ամբողջ գիւղին բնակ-չութիւնը սկսաւ այս տարօրինակ պատմութեամբ հե-տաքրքրուիլ. շուտով գիւղացւոյն տունը լեցուեցաւ հետաքրքիրներով. կ'ունկնդրէին անուր այս եղելու-թիւնները, որը հեքեաթի երեւոյթ առած էր, մէկ լսողը ուրիշի մը զայն երկու ընելով կը պատմէր, և այսպէս զանազան ու խորհրդաւոր ասուլիսներ սկսաւ շրջան ընել գիւղին մէջ. երբ վահրամ և Նուարդ ալ լսեցին այս պատմութիւնը, իրենք ալ փափաքեցան լսել այս խորհրդաւոր ելոյթի մասին, այս նպատակով ուղղուեցան ծերուկ գիւղացուն դունը, որ իրենցմէ շատ հեռու չէր:

Երբ հասան հոն, տեսան որ բաւական խուռնե-րամ բազմութիւն մը փութացած էր նաև գալու, ուրոնք ամէնն ալ սկսան զանազան հետեւութիւններով պատմել նորերուն որ չէին լսած դեռ վահրամ ամէ-նէն ալ լսեց, բայց դեռ չէր գոհացած, ու անհամբեր էր, ասոր համար յայտնեց որ անպատճառ կուզէ տես-

նել այդ արարածը, այս առթիւ նա փափաք յայտնեց արշաւախումբի մը կազմութեան, որը պիտի հետա-պնդէր այն խորհրդաւոր արարածը:

տտտտտտտ

ՈՒՐ ՄԻՄՈՍ ԿՐ ԽՌՈՎԻ

Միմոս նոյն օրուընէ սկսեալ, որ հանգիպած էր գիւղացուն և իր թոռնուհւոյն, խռոված վիճակ մը ստացած էր, ու գլուխը ձեռքերուն մէջ միշտ կը մը-տածէր, գեղջկուհին եկած էր իր կուրծքին տալ քը-նացող զօրաւոր զգացում մը արթնցնելու, որուն ինչ ըլլալը չէր գիտեր, բայց որպէս մարդ, նա ունէր այդ զգացումը, որը երկա՛ր ժամանակներ, ութը տարի-ներ ամբողջ չէր երեւած. բայց այսօր բուռն փափաք մը կ'զգար իր մէջ, դէպ այդ քնքոյշ արարածը, կ'ու-զէր միշտ միեւնոյն տեղը ըլլալ, թուփերուն տակը ու դիտել այդ գեղանի արարածը. . .

Այն օրը թէպէտ նա գիւղացւոյն հետապնդումին վրայ փախած էր, բայց չէր կրնար լուր մնալ, կամ առանց այդ գեղջկուհին տեսնելու կենալ:

Միմոսի ընկերներն ալ՝ զրեթէ սգաւոր էին, ասոնք միշտ իրենց պետին հոգեկան վիճակին հաղորդ կ'ըլլային անոր դէմքին նայելով, և այդ օրը երբ Միմոս մերամաղձոտ ընթացք մը ունեցաւ, իր ամ-բողջ ընկերներն ալ նոյնը ունեցան, դադրեցնելով ա-մէն երջանկաբեր շարժում:

Միմոս անհամբեր էր այդ օրը, նա հանգիստ չէր կրնար տեղ մը նստիլ. հոս կ'երթար, հոն կ'երթար. կը նստեր, ժամերը կարծես օրերու փոխուած էին,

իրեն բնաւ այսպիսի բան մը չէր պատահած, եւ նա առաջին անգամ ըլլալով սկսաւ որպէս մարդ, տարապիլ հոգեկան անկատար փափաքներու մղձաւանջով. կ'պատէր անհամբեր վաղուան գալուն, բայց գեռ շատ ուշ էր. ուշ էր Միմոսի համար, և ամէն անոնց համար որ ստիպուած էին սպասել, Միմոս այս վերջին վիճակը կը ներկայացնէր, և անանկ կը կարծէր թէ այդ օրը արեւը իր ճամբէն ետ դարձած էր. նա աչքերը վեր բռնած կը դիտէր արեւը, որ ոսկեգոյն ճառագայթներ առատօրէն ցանելով կը բոլորէր իր շրջանը:

Իրիկնադէմ էր, ու արեւուն տօթը տկարացած...

Հեռաւոր հորիզոնին վրայ պայքար կար. խաւարի ոգին արթնցած էր, ու կը կռուէր արեւուն հետ որ իր սահմաններուն մէջ էր մտած, խաւարն ցո'ւրա չունէր կը նետէր արեւուն վրայ գոյն տկարացնելու ժեստով:

Մինչ արեւը իր ոսկեգոյն և տաք ստեղներով կը հարուածէր խաւարին հաստ և սև վարադոյրները՝ Արփին պարտասած էր:

Խաւարը օգտուելով այս վիճակէն իր գորշ սաւանը նետեց բոցավաւ գունդին վրայ: Ամէն բան սև էր: Ու լուսթիւնը կ'իշխէր ամէնուրեք:

Լուսթեան և խաւարին կռնակը հեծած հետեւինք Միմոսի. նա գնաց իր որջն առանձնակի հանգչելու, քան թէ քնանալու. զի քունը իր աչքերէն խոյս տըւած էր ընդհուպ:

Ատեն մը նա գոցեց աչքերը, ուղեղը մտածելէն յոգնած էր, ու թեթեւ քուն մը իջաւ կոպերուն ծայրը: Բայց յանկարծ արթնցաւ ընդոտ, առաջին անգամը ըլլալով նա երազ մը տեսած էր, գուցէ իր ա-

ռատ մտածողութեան արդիւնքէն, ըստ գիտական աշխարհի ընդունած պայմաններուն, տեսած երազը զինքը շատ խռովեց, նա երբ արթնցաւ սկաւ շուրջը նայիլ, նա երազին մէջ տեսած էր գեղղկուհին, որը իր հետ բարեկամացած էր, և զինքը իր քովը կը հըրաւիրէր ծաղիկներ հաւաքելու համար. հիմա իսկոյն աղջկան հրաւերին ընդառաջ երթալու նպատակով ոտքի ելած էր, բայց հազիւ թէ առաջին քայլը առած, իր առջև բացուող վիհին մէջ ինկած էր, նա այդ վիճակով օգնութեան կոչեր կ'արձակէր, երբ արթնցաւ: Կիանքը ամբողջ աշխարհի, հրաշափայլ արեւն՝ երէկի պարտութեան վրէժը կը լուծէր գիշերէն:

Այդ օր նա աւելի կենսորոգ էր, ու ամէն ճառագայթին ծայրը ժպիտ ու խինդ էր գետեղուած, իր փառաւոր յաղթութեան վրայ հպարտ, նա գլուխը վեր բարձրացուցած հորիզոնին վրայ, ժպիտ ցանելով իր ներկայութիւնը բաղձացողներուն, որոնց կարգին էր նաև Միմոս:

Միմոս դարձեալ քայլերը ուղղեց դէպի ժամագրավայր:

* * *

Գիւղին մէջը պատմուած անլուր գէպքերուն վերայ երկու օր անցած էր:

Պ. Վահրամ տասը հոգինոց արշաւախումբ մը կազմակերպեց, որոնց գլուխն անցնելով Մերուկ գիւղացւոյն և իր թոռնուհւոյն առաջնորդութեամբ քայլերնին ուղղեցին դէպի անտառ:

Երբ անոնք անտառ հասան, երեք խումբերու բաժնուեցան, ամէն մարդ ձեռքն ունէր մեծ դանակներ, և օղակաւոր հաստ չլթաներ, դարանակալ անոնք

թուփերուն տակ կծկոեցան. հրահանգ առնելէ վերջ թէ ինչ պիտի ընեն :

Իսկ գեղջկուհին որպէս խայծ պիտի ծառայէր, նա քիչ մը աւելի հեռու կեցած պիտի սպասէր, եւ այսպէս վախնալով, նա ստիպման տակ դարձեալ այդ վայրը եկած էր :

Սովորական ընթացքով և միեւնոյն ժամին Միմոս թուփերուն տակէն բողոսկելով սկսաւ երկչոտութեամբ յառաջանալ, նա եկաւ և կեցաւ միեւնոյն տեղը, թրկէ կրնար ազատ և առատօրէն դիտել դաշտին վրայ կատարուող աշխատանքը, նամանականդ երկու քարընկէցի հեռաւորութեան վրայ գտնուող գեղջկուհին, նա դարձեալ յափշտակուած և գերուած անյապօրէն կը դիտէր անտառի գեղեցկութեան շաստուածը, որուն ականարկը այդ օրը երկչոտ էր. բայց Միմոս շատ հեռու էր այս բաները վերլուծելէ. նա միայն կը վայելէր ներա ներկայութիւնը, և հաճոյք կ'զգար զայն դիտելով :

Վահրամ, որ իր ընկերներով Միմոսի ետեւի կողմը կ'իյնար կամ աւելի մօտ տեղ մը դիրք բռնած էր. նախ կեցաւ և դիտեց այդ գազանին շարժումները, «որ միայն դիտել էր», որ կը կատարէր այդ ներեալ գործողութիւնը մի քիչ չափացանցեալ ձեւով. որակով ու քանակով :

Հիմա անոնք ամէնն ալ պատրաստ էին իրար օգնութեան փութալու ի պահանջել հարկին, մեծ օղակներ շինած, սկսան յառաջանալ անոնք :

Եւ ահա Վահրամ իր ձեռքի օղակը կշռելով, մէկ ծայրը բռնած զայն նետեց Միմոսի վրայ. Միմոս իսկոյն վեր ցատկեց մէջքը անցած էր, և զինքը կը քակէին երկու հակառակորդ կողմերէ. ծուղակը յաջողած

էր և Անտառին Թագաւորը քիչ վերջը գերի պիտի ըլլար, նա սկսաւ իր շուրջը դիտել, և տեսաւ մարդիկը. որոնք իր վրայ կուգային գաւազաններով եւ դանակներով, նա ձեռքը մէջքին օղակին անցուց եւ ուժգին ցնցեց, հաստ չղթման խորտակուած էր, եւ հիմա ազատուած, նա սկսաւ գէպի անտառ փախչիլ. բայց չի կրցաւ շարունակել, զի երկրորդ օղակ մը գալով վրդը բռնած էր. և Միմոս եթէ հակառակ շարժում մը ընէր, հաւանական էր որ խեղդուէր. նա կեցաւ իր տեղը և ահա չորս կողմէն ուրիշ պարաններ զինքը կուգային լաւ մը կաշկանդել, հիմա աւելի մօտեցած էին անոր, և իրենց ձեռքերը կը շօշափէր Միմոսի մարմինը. որը հաստ մագերով պատուած էր. Անտառի Թագաւորը գերի առնուած էր. քաղաքի բնակիչներէն, անոնք այսպէս լաւ մը պարապնդած զայն առաջնորդեցին գիւղ, Վահրամի բնակարանը. . . :

* * *

Երբ գիւղ ժամանեցին, արդէն գիւղացիք անհամբեր իրենց գալատեանը կ'սպասէին, թափօր մը կազմելով սկսան յառաջանալ, ամէն ոք կ'ուզէր ժամ առաջ այդ կենդանիին ինչ ըլլալը հասկնալ. Վերջապէս տուն հասան, Միմոսը կաշկանդուած վիճակով գետին դրին. գիւղին բժիշկը որ հրաւիրուած էր, շուտով ժամանեց ինքն ալ իր հետաքրքրութիւնը ժամ առաջ գոհացնելու տենջով, երբ բժիշկը մօտեցաւ Միմոսի՝ բացականչեց.

— Եղբայր, աս արջու կը նմանի :

— Ես ալ ատանկ ըսի, մէջ բերաւ ուրիշ մը :

— Ես ալ կապիկ է կ'ըսեմ, մէջ բերաւ ուրիշ մէկը :

— Ոչ կապիկ է ոչ ալ ուրիշ բան, եթէ կապիկ կամ արջ ըլլար, պոչ պէտք էր որ ունենար:

— Պոչը ուրիշ գազաններ կ'երած ըլլալու են, մէջ բերաւ անդիէն երիտասարդ գուարճախօս պարօն մը:

— Հիմա ինչ որ է յայտնի պիտի ըլլայ, իրար անցնելու պէտք չիկայ ըսելով գրպանէն մկրատ մը հանեց, և սկսաւ Միմոսի ձեռքերուն վրայ մազերը քիչ մը խուզել, որուն տակէն դուրս ելաւ սպիտակ մարդկային մորթ մը, կարծրացած կաշիի պէս. ամէն ոք ափ ի բերան փնաց. սկսան ալ աւելի հետաքրքիր նայուածքով դիտել, և սպասել վերջաւորութեան: Հիմայ ձեռքերը ամբողջ դուրս ելան, մարդկային ձեռք մը ըլլալու փաստը տալով ներկաներուն, կուրծքը խուզեցին, ապա գլուխը. և ահա ամբողջ կերպարանքը դուրս ելաւ:

— Մարդ է, մարդ է, պոռային չորս կողմէն:

— Իրապէս մարդ է եղեր, հաստատեց նաև բըժիշկը:

Այս գործողութիւններուն ամբողջ ընթացքին Միմոս կենդանային խուլ և խռպոտ ձայներ կը հանէր, կը շարժէր մարմինը, և ժողովուրդին ուղղելով ակնարկը աղերսական կեցուածքով բան մը կարծես կը փնտռէր, մէկը, որ ինք հետաքրքրուած էր անով, բժիշկին խորհուրդին վրայ միայն ձեռքերը և բերանը ազատ ձգեցին կապերէն և հացի կտոր մը բերին, Միմոս որ հացին ինչ ըլլալը չէր գիտեր. և բնաւ չէր կ'երած պաղ պաղ նայեցաւ, այս անգամ միտ և պըտուղ բերին, նա երբ միտը հոտոտեց ուղղակի բերանը նետեց և կ'երաւ, կ'երաւ նաև բերուած պտուղը, ասոր վրայ ամէն մարդ սկսաւ ուրախանալ և տան մէջ ասեղ ձգելիք տեղ չիկար, հետզհետէ ժամանող-

ներու բազմութեամբ, բերին ուրիշ բաներ, որոնք նախ իրենք կ'ուտէին յետոյ Միմոսի երկարելով նա ալ կ'ուտէր:

Միմոս սկիզբները շատ բարկացած և կատաղած էր, բայց երբ տեսաւ որ իրեն փնաս մը չեն հասցներ, ինքն ալ սկսաւ զիջիլ, նամանանաճ կ'երած անուշ բաները զինքը շատ գոհ ձգած էին, որով այդ մարդոց ձեռքէն դեռ չարիք մը չընդունած ըլլալով, ինքն ալ մոռցաւ անտառին քաշքշուքը, և երկաթէ շղթան որ իր վիզը անցած էր, ասկէ վերջ բժիշկը բերել տուաւ մեծ հայելի մը, որը Միմոսի դիմացը դրաւ, Միմոս հայելիին մէջ տեսաւ իր գէմքը, բայց չի ճանչցաւ, երբ աւելի լաւ նայելով տեսաւ որ իր ըրած շարժումը հոն ալ յեղի կ'ունենար, հասկցաւ որ նա իր պատկերն է, այս ձեռք չուտ ըմբռնեց, զի արդէն երբ յստակ ջուրի մը մէջ նայէր, կը տեսնէր իր պատկերը. և կամ արեւուն իրիկնագէմի պահուն երբ բարձր տեղ մը կենար, իր շուքը կը տեսնէր երկընցած, այսպէս հասկցաւ որ նա իր պատկերն է, սկսաւ դիտել իր պատկերը. և վերջն ալ շուրջը գտնուող բազմութիւնը, յար նմանութիւն մը տեսաւ իր և առօնոց միջև, և այս գաղափարով նա այժմ աւելի ընտանեցած էր, կուգային իր ձեռքը կը բռնէին, նա ալ անոնց ձեռքերը կը բռնէր, զինքը տարին լոգարան, ամէն կապերէ ազատ էր, և մորմինին վրայի ամբողջ մազերը խուզուած. նա հիմա ջուրին տակ էր, և զինքը շփելով կը լոգցնէին, երբեմն ետ կը քաշուէր, մարմինին փափուկ մասերուն երբ կը դըպչէին նա կը խողտար, և տարօրինակ գէմքի ժպտածեւ կծկու իով կը խուսափէր այդ շփումէն: Զինքը լաւ մը մաքրելէն վերջ, հագցուցին նաև նոր զգեստ-

պիր ինքզինքիս որ դուն իմ զաւակս կոչուիս. այլ պատիւ կը սեպեմ, հետեւաբար դուն ալ, ինքզինքդ բնաւ խորթ չ'պէտք է սեպես այս տանը մէջ, քու հօրդ ու մօրդ տունն է այս:

Հագիւ այսքանը կրցաւ ըսել, կոկորդը սկսաւ բռնուել, այր ու կին վազեցին Միմոսի վիզը փաթթուեցան, առաջին անգամ ըլլալով իրար համբուրեցին:

— Շնորհակալութիւնս կը յայտնեմ ձեր ազնիւ վերաբերմունքին համար, ըսաւ Միմոս:

— Շնորհակալութեան պէտք չի կայ, եկուր քովս նստէ, ապա խօսքը ժողովուրդին ուղղելով շարունակեց. — Յարգելի պարոններ, վ. տահ եմ որ ինչ յուզման ու մենք ենթակուեցանք, դուք եւս հալորդակից եղաք. հետեւաբար հարց մը կայ զոր կ'ուզեմ որ միասին լուծենք. սա այլեւս մեր զաւակը պէտք է սեպէք. ինչպէս որ մենք ընդունեցինք դուք եւս պէտք է ընդունիք, բայց իր դէպի մարդկութիւնս գործած մուտքը, հին իրականութիւն մը կը յիշեցնէ Մանուկ Մովսէսի ջուրէն հանուիլը և թագաւորական պալատ փոխադրուիլը, միեւնոյն պատկերն է այսօր որ կը պարզուի մեր աչքին առջեւ, կ'ուզեմ եւ կը փափաքեմ որ զայն Մովսէս կոչենք:

— Այո՛, այո՛, կեցցէ Պ. Մովսէսը, պոռաց ամբօխը, և կարգաւ իրենց տեղերէն ելլելով եկան շնորհաւորելու Մովսէսը և իր ծնողքը, որոնք դեռ արօցունք կը թափէին Մովսէս ալ կուլար յուզմունքէն, մանաւանդ, Պ. Վահրամի ասպնջասէր ընթացքը զինք շատ խռոված էր, և չէր գիտեր թէ ինչ խօսքերով իր գոհունակութիւնը յայտնէ, զինքը շնորհաւորողներուն, շնորհակալ եւ, խօսքով կը պատասխանէր, մինչ այս և այն Կարօ Տատան ալ իր թռնունհոյն հետ ժամա-

նեց հոն, որոնց շատ մեծ զարմանք առթեց երբ լըսեցին Միմոսի բարբառելը, անոնք ալ դացին և շնորհաւորեցին իրենց կարգին. երբ Միմոս աղջկան ձեռքը իր ձեռքերուն մէջ առաւ պահ մը կեցաւ եւ դիտեց, ակնարկը խոր էր, և զգայուն գիմագիծ մը կը կրէր այդ պահուն. — շնորհակալ եմ, ըսելով թոյլ տուաւ որ նէ իր ձեռքը քաշէ, շատ զուարթ մթնոլորտի մէջ վերջացաւ այդ օրուան հաւաքոյթը, Մովսէսի համար ալ նշանակիլի օր մը եղաւ, նա շատոնց կ'սպասէր Տատա Կարօին թռնունհոյն. գեղանի Վարդուկին, երբ տեսաւ որ նէ ալ կուգայ իր մօտը, շատ ուրախացաւ, և այդ խնդութիւնը իր մէջ անյայտ մնացած զգացումը որ հետզհետէ կը զարթնէր կուգար հրահրել այս անգամ: Մովսէս սաստիկ կը սիրէր Վարդուկը:

տատտ

ՈՒՐ ՄՈՎՍԷՍ ԿԸ ՍԻՐԻՆ

Մովսէս այն օրէն որ մարգկայնացաւ, ո՛չ, իրապէս սխալ պիտի ըլլար այսպէս ըսել. աւելի ճիշդ է ըսել այն օրէն որ իր աչքերովը տեսաւ մարդը, եւ անոր դուստրը, նա սկսաւ կաթոգին սիրել Վարդուկը. այս զգացումով նա արդէն յաղթութեան դրօշը կը պարզէր, և կ'ապացուցանէր թէ ինք մարդ է, քանի որ սիրոյ զգացումը վարդի պէս կուգար ծաղկիլ իր սրտին մէջ, օրե՛ր շարունակ նա անտառին մէջ տառապեցաւ բուռն սիրոյ մը յառաջ բերած վերդովմունքէն, այս կերպով նա դժբախտ էր, և աշխարհի վրայ ոեւէ դժբախտութիւն չէր հաւասարէր

Մովսէսի դժբախտութեան. նա կը սիրէր, բայց չէր կարող յագուրդ տալ. չէր կրնար խօսիլ, կամ ոեւէ ձեռով յայտնել, կամ մխիթարիչ մը գտնել որ սփոփէր ծախուած իր սիրտը, նա սիրոյ զգացմունքէն կուրացած էր որ մինչև ինքզինքը վտանգի ելծարկելով մարդոց մօտեցաւ. և ի վերջոյ ծուղակը ինկաւ. այո՛, թէպէտ լաւ էր որ այսպէս եղաւ, եթէ ոչ ի՞նչ պիտի ըլլար այս մարդկային ծնունդը գայլերու որջին մէջ. եթէ այսպէս խորհինք և անցնինք, չպիտի կրնանք Մովսէսի զգացումները իրենց անբժուածեան մէջ ճանչնալ. նա անգիտակ էր սիրոյ մասին. բայց ճակատագիրը երբ իր դէմը հանեց սէրը, նա այդ սէրէն պարտուեցաւ, իր առաջին սէրն էր, մաքուր որպէս անտառին շուշանր անբի՛ծ որպէս ձիւն, սիրի, կաթօգին կերպով անտառին մէջի ունեցած այն մեղամաղձոտ ժամերը, իր սիրոյ մասին ունեցած փոփոխութեանը հետեւանքով էր, որ նա կը կլանուէր խորհուրդներն ալիքներէն, որոնք զինքը կը նետէին անզգայութեան վիհը. օրեր չարունակ անցուց անձկայի ժամեր, որու ընթացքին չունեցաւ ոեւէ սրտակից, և բարեկամ մը, առաւելագոյն սփոփը կը գրտնէր անզգայութեան՝ այսինքն քնոյ մէջ ընկողմանած պահուն. նա շուտով կ'սպասէր որ լոյսը հեռանայ եւ գիշերի թագաւորութիւնը գայ. ուղեղը շատ յոգնած ըլլալով անմիջապէս թմրութեան անձնատուր կ'ըլլար:

* * *

Օրին մէկը Մովսէս՝ կէսօրուան ատենները կը շրջագայէր պուրակներուն մէջ, դարձեալ կլանուած խորհուրդներով:

Նուարդ և վարա՛, որոնց ամբողջ ուշադրու-

թիւնը այժմ Մովսէսի վրայ էր, ոեւէ հոգածութիւն և խնամք չէին խնայեր անոր հանգստութեան համար, բայց այս բոլորը ազարդիւն էին, զի կը տեսնէին որ Մովսէս օր ըստ օրէ կը հիւծի, և մեղամաղձոտ ու թախծալի կեանք մը կ'ապրի տարուած սպանիչ մտածումներէ, և այս վիճակը մեծ վիշտ կը պատճառէր. բայց այսպէս չէր կրնար ըլլալ, վերջապէս կ'ուզէին այս տառապանքի հովիտէն դուրս քաշել իրենց զաւակը, և այդ օրը յարմարագոյն ժամանակը սեպեւով իրենք ալ պարտէ՞լ իջան ուր կը շրջագայէր Մովսէս. անոնք ճիշդ Մովսէսի հոտէն կը քալէին, բայց նա այնքան տարուած էր մտային յափշտակութեամբ մը որ չէր զգար թէ իր ետեւէն զինքը կը դարպասէին, վերջապէս Նուարդ խօսք առնելով ըսաւ.

— Ի՞նչ ունիս զաւակս, որ մեղտ այսպէս առանձնութեան մէջ ապրի կ'ուզես և չես ախորժիր մեր ընկերութենէն:

Մովսէս յանկարծ ցնցուեցաւ. այնքան մոռցած էր ամէն բան որ երբ մարդկային ձայն մը հկաւ աւանջին գրեթէ վախցաւ, բայց յայտնի չընելով եւ թաքցնելով իր երկիւղը պատասխանեց.

— Ոչինչ ունիմ սիրելի ծնողքս, և չեմ ուզեր որ դուք զիս ապերջանիկ կարծէք, ես կատարեալ երջանկութեան մէջ եմ ձեր հոգածութեան ներքէ:

— Կրնաս երջանիկ ըլլալ զաւակս, ատոր համար չէ խօսքս, մենք կը տեսնենք որ դուն մեծ վիշտ մը կը, նուցանես քու կուրծքիդ տակ, և միշտ կը մտածես. մենք իբրեւ քու ծնողքդ պարտաւոր ենք քո ներքին աշխարհիդ խոհերը պրպտել և հասկնալ, եւ դուն պարտաւոր ես մեզ տեղեակ պահել քու ամէն խորհուրդներդ, և այսպէս անոնք բաւական ատեն

Այն ժամանակ չէի գիտեր թէ ի՞նչ կ'երգէր, բայց հիմայ, գիտեմ, արեւի ծագելը կ'աւետէր, և միեւնոյն ատեն իմ սրտի խորը ծագեցնելով իր արեւը, որը կը շլացնէր զիս, և այժմ՝ չեմ կարող հանդարտ և անտարբեր մնալ, կ'ուզեմ որ նէ իմ մօտս ըլլայ, գոնէ անտառին մէջի եղածին պէս, ուրիշ փափաք չունիմ իմ սիրելի ծնողքս, ամէն բան ըսի ձեզի, ահա հիւանդ սիրտս զօրաւոր մարմինիս մէջ, ձեր առջեւ կը գնեմ, կամ հանեցէք այս սիրտը կուրծքիս տակէն. և կամ իր սնունդը ջամբեցէք, դուք զիս աշխարհ բերիք. ու ես ալ ձեզ պէս սիրտ մը կը կըրեմ, իցի՛ւ թէ զիս առանց սրտի ծնած ըլլայիք, եւ կամ տկար սիրտ մը որը չուտով դադրէր բաբախելէ, այս ի՞նչ ուժգին ցնցում է որ կ'զգամ, և ինչ փափաք, ճարճատիւն մը կը լսեմ, և կ'զգամ որ թշնամին աւելի գերազօր է, և պիտի պարտուիմ զի եթէ դուք, որ տուիք այս սիրտը, չի կարենաք պաշտպանել զայն . . . :

Մովսէս սկսաւ լալ, Վահրամ և Նուարդ գրկեցին իրենց զաւակը և իրենք ալ խառնեցին աղի արցունքները անորինին : Թշուառութեան կոյտ մըն էին եւ կորիզը Մովսէս էր :

* * *

Վահրամ չէր ուզեր անշուշտ իր զաւակին տառապիլը, եւ մանաւանդ ինք ալ, գրեթէ միեւնոյն վիճակը ունեցած էր տարիներ առաջ. ու գիտէր այդ զգացումին բերած դառնութեան քանակը, երկար խորհրդածութեան պէտքը չկար, անոնք որոշեցին երթալ Վարդուկի ձեռքը խնդրել Կարօ Տատայէն :

Կարօ Տատա երկրագործ, աղքատ ընտանիքի մը հայրն էր, նա բարի և շատ հեզահամբոյր բնաւորութեան տէր էր, իր դաշտային աշխատանքը և տունը գիտեր, ուրիշ գեւէ բանով չէր հետաքրքրուեր, իսկ նորա Տիկինը Հռոփիկ Տատու, ժամ երթալ և ժամէն ուղղակի տուն վերադառնալ, առանձնակի քաշուած կեանք մը կ'ապրէր այս ընտանիքը, և իրենց ամբողջ խնդութիւնը Վարդուկն էր, որը իրենցմէ շատ աւելի կը սիրէին, հայրը երբեմի գնէ հետը առած աշխատանքի կ'երթար, հոն Վարդուկի համար լաւ ժամանց մըն էր, դաշտի տարուած աշխատանքը, իրիկունը ձեռքերը վայրի ծաղիկներով փնջաւորուած ուրախ զուարթ տուն կը վերադառնա՜ր Կարօ Տատայի հետ :

Վահրամ և Նուարդ ան իշապէս ուղղուեցան Կարօ Տատայի բնակարանը, որ կը բաղկանար երկու հոգաչէն խրճիթներէ, իսկ շուրջը փշատունկեր բնական պատուար մը կը կազմէին իրենց խտութեամբը, պարիսպ մը ձեւացնելով :

Անոնք ուղղակի ներս մտան. արդէն Կարօ Տատան հեռուէն տեսած և ճանչցած ըլլալով, կը պատրաստուէր զանոնք գիմաւորելու. բնաւ չէր սպասեր այս հարուստ հիւրերուն. բայց մտածելով որ ասկէ տարիներ առաջ տեղի ունեցած միջադէպի մասին բան մը հարցնելու կուգան. ելլելով գիմաւորեց զանոնք :

— Աս որ հովը, Պ. Վահրամ. ի՞նչպէս էք Տիկին Նուարդ, խօսք առաւ Կարօ Տատան երբ անոնց մօտեցաւ :

— Շնորհակալ եմ Կարօ Տատա, դուք ինչպէս էք :

— Մենք ալ լաւ ենք, փառք Աստուծոյ, անձրեւ

ւին իջնելուն կ'սպասենք հունտը հողին կերցնելու համար :

— Այլ անձրեւներուն սկսելու եղանակն է հոգ մի ընել, Կարօ Տատա :

— Հա օղուլ, ես ալ ատանկ կ'ըսեմ կոր, արդէն սեւ ամպեր սկսած են մեր լեռները ասպատակել. մէյ մը անձրեւը գա՛ր նէ :

Այսպէս խօսակցելով խրճիթներէն մէկուն մէջ մըտան, որը ի հարկին որպէս հիւրանոց ալ կը ծառայէր. ուր քանի մը խսիրէ աթոռ կար :

Տիկին Հռիփ, այս անակնկալ հարուստ հիւրերուն ինչպէս հիւրասիրելը չէր գիտեր, իր խրճիթին մէջ սուրճէն զատ ուրիշ բան մը չի կար. ան ալ ամիս մը առաջ առնուած, որը համի ալ իսկ կորանցուցած էր, յառաջ գալով ըսաւ.

— Հրամայեցէք Պ. Վահրամ. դուք հոս հրամայեցէք Տիկին Նուարդ :

— Կը հրամայենք, արդէն առանց ձեր հրաւերին մէկէն ելանք եկանք :

— Բարի եկեր էք, շատ ուրախ ենք որ մեր տունը բարեհաճեցաք պատուել, ձեր բարձր ներկայութեամբը :

— Քաւ լիցի Տիկին, մենք բարձրութեան տիտղոս չունինք, մեզի համար խրճիթ թէ տուն միեւնոյն է :

— Նա ձեր ազնուութիւնն է, որ այդպէս կը կարծէք :

— Բայց ուրիշ հարուստներ կը ծաղրեն մեր այս խրճիթը :

— Բնաւ մի նեղուիք, ա՛րէն մարդ իր ցանածը կը հնձէ, ծաղրողը կը ծաղրուի, հարուստը հարկաւ

ծնունդով հարուստ չէ ծնած. կը նայիս օր մը բաղդը ձեզի ալ կը ժպտի և դուք ալ կ'ըլլաք հարուստ, զոր օրինակ մենք այսօր առաջարկի մը համար եկած ենք :

— Բարի ըլլայ, ոչ թէ առաջարկ, այլ հրաման ըսէք :

— Նախ կ'ուզեմ հասկնալ թէ, ձեր Վարդուկի ապագայի մասին ոեւ է ծրագիր ունի՞ք կազմած, ըսաւ Վահրամ ուղղակի :

— Ոեւէ ծրագիր, շիտակը ըսելով առ այժմ չունինք, որովհետեւ դեռ պզտիկ է :

— Քանի որ այդպէս է, այսօր մենք եկած ենք Վարդուկի ձեռքը խնդրել մեր տղուն :

— Մովսէսի՞, հարցուց Տատա Կարօն, շիտակը լաւ տղայ եղաւ. ի՞նչ կ'ըսես դուն Հռիփ ես համաձայն եմ և պատիւ կը սեպեմ այս խնամութիւնը :

— Ինչո՞ւ չըլլայ Պ. Վահրամ, նէ ձեր աղջիկը կը համարուի, աչքերուս լոյսին պէս խնամեցի զայն, Մովսէսին պէս քաջ տղամարդ ո՞ւրկէ պիտի գտնենք Վարդուկը պաշտպանող, մէնք արդէն, երկուքս ալ ժողատացներ ենք, դուք շատ յարմար էք մեր աղջկան հայր մայր ըլլալու, կեցէք կանչեմ և հաղորդենք այս բարի լուրը :

— Վարդու՛կ, Վարդու՛կ :

— Ի՞նչ է, մամա՛ :

— Հոս եկուր աղջիկս :

— Կուգամ մամա, կուգամ, դերձանս հաւաքեմ և գամ :

— Քանի՞ տարեկան է Վարդուկ, հարցուց Պ. Վահրամ :

— Հիմա ճիշդ տասնըհինգ տարեկան է, պատասխանեց Տիկ. Հռիփ :

Քիչ յետոյ Վարդուկ ներս մտաւ և հիւրերուն ձեռքը թոթուեց, և աթոռակ մը առնելով ինքն ալ անոնց դիմացը նստաւ, ուրկէ Վահրամ կրցաւ լաւ մը ուսումնասիրել այդ աղքատ աղջկան դէմքը, ուր տեսաւ անարատ նկարագրի մը տիպար դրոշմը. Վարդուկ երբ նստեցաւ Տիկ. Հռուփի խօսք առնելով ըսաւ.

— Վարդուկ աղջիկս, գիտե՞ս ինչու եկած են Պ. Վահրամ և Տիկինը:

Վարդուկ չի պատասխանեց և ուղղակի դետին նայեցաւ, որովհետեւ չէր վարժուած ուրիշի առջև խօսիլ, Տիկ. Հռուփ շարունակելով.

— Պ. Վահրամ և Տիկին Նուարդ եկած են, քեզի տանելու համար, կ'երթաս Վարդուկ:

— Ո՞ւր պիտի տանին:

— Իրենց տունը:

— Բայց ես իրենց տունը առանձին չեմ երթար, քու հետդ կ'երթամ:

— Ձեռն հասկնար աղջիկս. մենք ալ պիտի երթանք բայց դուն անոնց տունը պիտի երթաս հարս ըլլալու:

— Որուն հարսը պիտի ըլլամ:

— Պ. Մովսէսի հարսը պիտի ըլլաս, տեսար թէ ի՞նչ երիտասարդ եղած է, իրական ազնուական մը:

— Բայց ես Պ. Մովսէսի հարսը չեմ ըլլար, նա շատ մազոտ է, և անտառին մէջ ինծի վախցուց:

Այս խօսքին վրայ ամէնն ալ չի կրցան բռնել խնդուքնին, և սկսան բարձրաձայն խնդալ:

— Աղջիկս, էրիկ մարդ ըսածդ մազոտ կ'ըլլայ, մազը Աստուծոյ է, տես հայրիկդ ալ մազոտ է:

— Հայրիկիս մազերը քիչ են և չեմ վախնար, Պ. Մովսէսը շատ մազոտ է, արջի կը նմանի:

— Մո՛ւս աղջիկ, անկիրթ Պ. Մովսէսի ուրտեղը արջի կը նմանի, ապուշ աղջիկ:

— Եթէ արջի չի նմանիր, դարձեալ անոր հարսը չեմ ուզեր ըլլալ, ես անոր դէմքը տեսնամ նէ պիտի դողամ, և վախնամ:

— Դուն դեռ պզտիկ ես, քիչ մըն ալ մեծնաս նէ պիտի հասկնաս թէ ի՞նչ է տղամարդ, ելի՛ր գնա գործդ ըրէ:

Վարդուկ անմիջապէս ելաւ և դարձեալ իր գործին հետեւեցաւ:

— Ա՛խ Պ. Վահրամ, ներեցէք մեզի, նէ չի գիտեր խօսքին նշանակութիւնը, ըսաւ Տիկին Հռուփ, մենք պիտի աշխատինք զայն համոզել:

— Ներողութեան պէտք չկայ Տիկին, նէ դեռ փոքր է մարդոց հետ չէ վարժուած խօսելու:

— Այո այդպէս է, մէջ բերաւ Կարօ Տատան, ամէնուն հետ ալ այսպէս տղայաբար կը խօսի, այսպէս չի մնար նէ ալ մեզ պէս կը փոխուի. զինքը կը համոզենք որպէսզի հարսնացնենք:

— Դուք համոզեցէք, եթէ պատրաստ ըլլաք մեզի իմաց տուէք որպէսզի նշանը գնենք:

— Շատ լաւ Պ. Վահրամ, անհոգ եղէք մենք կը կարգադրենք:

— Ուրեմն մենք կ'երթանք, մնաք բարով ձեզ...

— Մնաք բարով Տիկին...

— Երթաք բարով, երթաք բարով, պատասխանեցին:

Պ. Վահրամ և Տիկին Նուարդ ուղղուեցան տունը. Վերոյիշեալ խօսակցութիւնները երբ կ'ըլլային Կարօ Տատան խրճիթին մէջ:

Մովսէս, որ գիտէր թէ իր հայրն ու մայրը ուր պիտի երթան, ինք ալ անոնցմէ հինգ վայրկեան վերջ ուղղուեցաւ Կարօ Տատայի բնակարանը, և հոն, թու-

չերու լայն տերեւներու տակ կծկտեցաւ . և սկսաւ ա-
կանջներովը լրտեսել ներսի խօսակցութիւնը , և նա
ամէն բան լսեց . հասկցաւ որ հակառակ իր բուռն սի-
րոյն , Վարդուկ գինքը կը մերժէր և կը սոսկար իր
մազոտ դիմագիծէն , նա այդ խօսքերով , լսեց իր դա-
տալճիւղը . աչքերը արցունքով , դուրս եկաւ փուշե-
րուն մէջէն , ու կթոտ քայլերը ուղղեց դէպի հօրը
բնակարանը , որոնք իրմէ առաջ արդէն ժամանած
էին , և նշմարած Մովսէսի բացակայութիւնը :

Մովսէս երբ տուն հասաւ առանց իր հօր և մօր
հետ տեսնուելու ուղղակի իր ննջարանը ելաւ , ու
պատուհանին առջև նստելով սկսաւ մտածել , ապա
շատ խռոված ըլլալով , ինզինքը յանձնեց ինքնաբուզիս
հետեւեալ երգին .

Իմ հոգին դա՛րձեալ մռայլ է հագեր ,
ու սրտիս վրայ ցանուած ծաղիկներ ,
ձեռքերովդ դու հիմքից պոկեցիր ,
ու հոգւոյս խորէն ո՛հ , արցո՛ւնք քամեցիր :

Ամբողջ իր վիշտն էր , որ դուրս կուգար իր եր-
գին մէջ , նա լեցուած էր բուռն խռովքէ մը , և իր
տառապանքը , հոգւոյն վիշտերը կ'արձանացնէր իր
այս երգերովը :

Պ . Վահրամ և Տիկին Նուարդ լսելով Մովսէսի
ձայնը վեր վազեցին , և դրան ետեւէն սկսան ականջ
տալ . հոգեխռով երգերուն :

Աշխարհ բանտ մ'է ինձ հոգիս բանտուած ,
ի զո՛ւր , կը ճգնիմ դուր . գալ կապերէս ,
խոհե՛ր երազուն հոգւոյս մէջ հիւսուած
կը ցնդին որպէս շոգի իմ մտքէս :

Մենութեանս մէջ անցնող այս պահեր
ինձ կը պարգեւեն ըմբօստ գիժ ցաւեր ,
որոնց դառնութիւնն մինչ ի յատակ
ըմպելու համար կ'ըլլամ ես ատակ :

Նա կուլար երգելէ աւելի . ու դառնութեան բա-
ժակը իրապէս կ'ըմպէր մինչև ի յատակ , մերժուած
էր նա , և իր սիրոյն դամբանականը կը հիւսէր այս
երգով :

Պ . Վարհամ դուռը զարկաւ . . .

Մովսէս շուտով սրբեց արցունքները . և շտապեց
դուռը բանալու :

— Հա՛յր , մա՛յր , բացագանչեց և նետուեցաւ իր
ծնողաց գիրկը :

— Այս ի՞նչ վիճակ է տղաս , խօսք առաւ Պ . Վահ-
րամ . ինչո՞ւ աչքերդ կապուտցեր են , լացեր ես :

— Ո՛չ , հայր , ինչո՞ւ լամ :

— Ո՛չ , դուն լացիր , ըսաւ Տիկին Նուարդ , մենք
հոս քու ամէն շարժումդ տեսանք , և լսեցինք թէ
ինչեր երգեցիր , մի ջանար մեզմէ թաքնել քու վիշտն
ու տառապանքը :

— Շատ լաւ մայր , քանի որ հոս էիք և լսեցիք
իմ խօսքերս , արդ ես ալ կ'աւելցնեմ և կ'ըսեմ որ
հոն էի և լսեցի ձեր խօսքերը :

— Ո՞ւր էիր և ի՞նչ լսեցիր :

— Հոն , ուր դուք գացած էիք իմ երջանկութիւնս
ապահովելու համար , և ես լսեցի իմ մերժւումս , ա-
նարգական գետնի վրայ , և այս տուեալները ձեզ ներ-
կայացնելով կուգամ հաղորդել որ զիս առանձին ձգէք ,
իմ բարեկամներուս հետ :

— Ո՞վ է քու բարեկամդ , զաւակս :

— Իմ բարեկամս այժմ , լացն ու արցունքն է :

— Սիրելի՛ զաւակս, մի այդպէս խօսիր, եթէ դուն պիտի լաս, և վիշտ ունիս, այդ վիշտերդ եւ լացդ մեզի ալ կը պատկանի. քու ցաւիդ կէսը մենք պէտք է որ կրենք մեր վրայ, և այդ մեզի երջանկութեան հաւասար պիտի ըլլայ:

— Ո՛հ, դժբաղդաբար դուք չէք կրնար իմ ցաւս կրել, երբ դուք ինձ պէս էիք, և կը սիրէիք զիրար, ձեր հօրը և մօրը մօտիկ ըրի՞ք, ո՛չ երբեք, դուք զանոնք ձգեցիք և փախաք, ձեր սիրոյն զոհելով ամէն բան, ես ալ ձեր զաւակն եմ, և ճիշդ ձեր սրտին պէս սիրտ մըն ալ ես ունիմ. իցի՛ւ թէ զիս չի ծնանէիք, եթէ ծնաք, զիս կորսնցուցիք, ինչո՞ւ դարձեալ զիս ձեր մէջը առիք, ես գայլերուն մէջ աւելի հանգիստ էի, աւելի երջանիկ, դուք զիս մարդացուցիք, բայց այժմ կը տեսնէք որ դատապարտուած եմ՝ դարձեալ անմարդանալու. իմ լեռներս, անտառին մէջ ձորերս, ո՛հ, ի՞նչ երանելի կեանք էր հոն. ազատ, հեռու զգալէ, հեռու մտածելէ, մեր միակ հոգը, մեր մարմնի թշնամիներն էին, որոնց յաղթելը շատ դիւրին էր. բայց այսօր, երբ կը գտնուիմ իմ ցեղակիցներու և ծնողքիս տաք գրկին մէջ, թշուառ եմ և կը տառապիմ, չեմ տեսներ թշնամի մը, որ սա ձեռքերովս գանկը ջախջախեմ, աներեւոյթ ոգի մը, զգացում մը, ամբողջ սրտիս վրայ բանակ է զարկած, և օր ըստ օրէ կ'զգամ որ սիրտս պիտի փլի, անյայտ թշնամիին, անարկու հարուածներէն. արդ հիմա մօտիկ ըրէք թէ ինչ պիտի ըսեմ, ես որոշեցի, որպէսզի անձամբ երթամ և տեսնուիմ Կարօ Տատաին աղջկան հետ, եւ առնեմ իր օրոշումը իմ սիրտս իրեն բանալէ յետոյ, եթէ չի յաջողիմ զինքը փոխել, այն ժամանակ այլեւս զիս պէտք է որ փնտռէք, ինչպէս ըսի, սիրոյ մէջ

մարդ բարեկամ չունի, և նոր խօսք մըն ալ սիրոյ մէջ մարդն է իր իսկ մեծագոյն թշնամին. ձեզ տըրուած ճակատագիրը ձեզմով չէ վերջացած, կ'երեւի թէ ես ալ պէտք է ճիշդ ձեզ պէս շարունակեմ սիրոյ գողգոթայի տաժանելի անվերջ ուղղին, որը քաջութեամբ պիտի դիմագրաւեմ:

— Ա՛խ զա՛ւակս, ինչե՛ր կը խօսիս, սկսան հեկեկալ այր ու կին, մեր յանցանքը ինչ է. տասնըվեց տարիներ վերջը քեզի գտանք, ինչպէս կ'ուզես որ առանց քեզի մենք ալ ապրինք, դուն հայր չես եղած և չես գիտեր թէ ի՞նչ է հայրական զգացումը մենք առանց քեզի այլեւս ոչինչ ենք, դուն եղար մեր օճախին կրակը վառողը, դուն ես մեր տան սիւնը առանց քեզի մենք ոչինչ ենք զաւակս. խղճայ մեզի. ոտքերուդ մատաղ, և այսպէս անվերջ խօսքեր, որոնք ամբողջ դառնութիւն կ'երգէին:

— Այո՛, ես հայր չեմ եղած, բայց ունեցած եմ հայր մը, որ զիս աշխարհ բերելէն վերջ, զիս մերժած է ընդունիլ որպէս իր զաւակը, ու նետած է անտառին մէջ իմ հայրս և մայրս առաւելագոյն գայլերն եղան. անոնց ընկերութիւնը ինձ համար աւելի երջանկաբեր էր, բայց դուք, եկաք հոն, իմ կենդանական վիճակէս դուրս հանեցիք, և հիմա թշուառ եմ կը տառապիմ, կը խեղդուիմ, կ'զգամ որ պիտի փչուիմ աւազներու պէս. և հովերը իմ մարմնիս մասնիկները պիտի տանին չորս դին, և իմ մարմնիս մասնիկները հովին խառնուելով, մարդոց այգիներուն մէջ, փոխան պտուղի և ցորենի, փուշե՛ր պիտի բուսնին, իմ սրտիս փուշերը, ցուցուցէք մարդ մը, որուն թշուառութիւնը հաւասարի իմինիս, ամբողջ մարդկութեան թշուառութիւնը մէկ կշիռքի մէջ, իսկ

իմա ալ եթէ հակառակ կշիռքի մէջ գնէք, ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի, դարձեալ իմ թշուառութիւնս ծանր պիտի կշռէ, այս կերպով ուրեմն, սիրելի ծնողքս բնաւ ինքզինքնիդ մի նեղէք. ենթադրեցէք որ ես չեմ գտնուած, և կամ չեմ ծնած, ես կ'ուզեմ դարձեալ անտառ վերադառնալ, նախկին կեանքս ապրելու համար, բայց նախ քան մեկնելս, կ'ուզեմ Վարդուկի հետ տեսնուիլ, իր հօր և մօր ներկայութեանը խօսելու համար. կամ այդ խօսակցութիւնս վերջինը պիտի ըլլայ, իմ նմաններուս հետ, և կամ կապ մը անոնց հաստատ և անքակտելիօրէն կապուելու համար, այսպէս կ'ուզեմ որ ըլլայ, ի՞նչ լաւ պիտի ըլլայ. առաջին անգամ մարդ արարած ըլլալով Վարդուկը տեսայ, և վերջին անգամ ըլլալով կ'ուզեմ դարձեալ զնէ տեսնել, և այսպէս, անոր պատկերը իմ մտքիս վրայ դրոշմած, աւելի ճիշդը նկարած՝ կամ քանդակած, անյայտանալ ասպնջասէր իմ գայլ ընկերներուս մէջ, միակ միջոցս երջանկութեանս համար այս կը տեսնեմ, բնաւ մի խռովիք, հայր և մայր, կ'ուզեմ վերջին անգամ ըլլալով խառնել արցունքներս ձերինին հետ:

Անոնք կուլային, կը հեծեծային, խօսք չկար. բայց շատ խօսքեր և պաղատանքներ կար առուակի պէս հոսող այդ արցունքներուն մէջ, որոնք անձրեւի պէս կուգար զիրենք թրջել...

— Մի՛... զաւա՛կս...

— Ա՛խ... որդեա՛կ...

Խուլ և համր ձայներ, լացերու մէջ, կուգային մահահոտ սարսուռ մը տարածել սենեակին մէջ...

Եւ դեռ կուլային...

տատտտտտ

ՄՈՎՍԷՍ ԵՒ ՎԱՐԴՈՒԿ ԴԷՄ ԴԻՄԱՅ

— — — — —

Մովսէս դժուարաւ ինքզինքը ազատեց ծնողացը գրկէն, որոնք անդադար արցունքներ կը թափէին, հոն եկած էին նաև Վահրամի ազգականները որոնք ամէնն ալ վշտակից կ'ըլլային:

Մովսէս անմիջապէս ուղղուեցաւ Կարօ Տատայի խրճիթը, նա առանց իր շուրջի անցուդարձերուն կարեւորութիւն տալու, ուղղակի նպատակին դիմեց. արդէն խրճիթը երեւցած էր և Կարօ Տատան ու Տիկին Հռիփ դրան առջեւ կեցած իրենց եկող հիւրին կ'սպասէին...

— Հրամայեցէք Պ. Մովսէս, հրամայեցէք, աս որ հովը քեզ հոս բերաւ:

— Զօրաւոր քամի մը զիս հոս բերաւ, և դարձեալ պիտի տանի:

— Շատ ուրախ ենք, որ մեր հիւղակը կը պատուէք ձեր հերոսի ներկայութեամբը, խօսք առաւ Տիկին Հռիփ, որը կ'զմայլէր Մովսէսի առնական թիփին վրայ:

— Զեր ազնուութիւնն է այդ, Տիկին, ես մասնաւոր գործի մը համար եկած եմ, և կ'ուզեմ որ շուտ մը վերջացնեմ:

— Բարի ըլլայ ի՞նչ գործ է ըսէք:

— Գործ ըսելով աշխատանք չի հասկնաք. երէկ հայրս և մայրս ձեր մօտ եկան, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, եկան, բարով խէրով եկան:

— Արդ, ես գիտեմ որ ինչ եղած է իրենց դիմումին արդիւնքը, և ես կ'ուզեմ քանի մը խօսք ը-

նել ձեզ. բայց կ'ուզեմ որ Օր. Վարդուկ եւս ներկայ
ըլլայ. ո՞ր է ինքը, եթէ տրամադիր ըլլայ լսելու:

— Շատ լաւ, հիմա պիտի գայ, կօշիկները կը
հագնի:

Քիչ յետոյ Վարդուկ ներս մտաւ, բնական իր գե-
ղեցկութիւնը, կարծես լոյս մը բերաւ սենեակին մէջ,
նէ պզտիկ ակթռակը առնելով միեւնոյն տեղը նստե-
ցաւ:

Մովսէս վայրկեան մը անոր դէմքէն կախուած
մնաց, աչքերը սեւեռելով անոր մեղմ աչքերուն, ու-
րոնք երկու աստղերու պէս կը շողշողային. ապա միտ-
քը բերելով որ նէ զինքը մերժած է, իր առնակա-
նութեան դէմ վիրաւորանք ղգալով, զսպեց իր աղեր-
սարկու նայուածքը և խոժոռ դիմագիծ մը հագնելով
այսպէս խօսք առաւ.

— Համեստափայլ Օրիորդ, ինչպէս ըսի քիչ ա-
ռաջ ձեր հօր և մօրը, ես եկած եմ այնպիսի նիւթի
մը վրայ արտայայտուելու, որ ձեր շուրջը կը դառ-
նայ, և դուք ալ կապ ունիք, ուստի կը խնդրեմ որ
բարեհաճութիւնը ունենաք զիս լսելու:

Վարդուկ այս համարձակ խօսքերուն իմաստը հաս-
կընալով դեղնեցաւ և ապա կարմրելով պատասխանեց.

— Պարոն, ազատ էք խօսելու, ձեր ուզած եղա-
նակով:

— Շատ շնորհակալ եմ Օրիորդ, արդէն գիտեմ
որ ձեր աղնութեան մասին իմ զգացումներս զիս չեն
խափած, բայց ցաւալի է որ յուսահատական վերջա-
ւորութեան մը յանգեցան, ան ալ իմ ճակատագիրս է,
որուն համակերպելու պատրաստ եմ, վստահ ըլլալով,
որ ձեր ու իմ ստեղծիչը, և Աստուածը մէկ է, որուն
կը պարտինք մեր հոգին և սիրտը, և այս ծանօթու-

թիւններով կուգամ ձեզի հաստատ փաստը տալ, թէ
ինչ որ սրտէն կը բղխի, Աստուծով կ'ըլլայ, կը պաշ-
տեմ զայն բոլոր հոգւովս, ու սիրով պիտի կրեմ ու-
սիս դրուած խաչերը, այն խաչաւիին պէս, որ ասկէ
քսան դար առաջ իր ուսին առած բարձրացաւ Գող-
գոթայի սարը, հոն նահատակուելու. ուսերս կ'զգամ
որ պիտի տոկան շատ մը խաչերու, հետեւաբար ձեր
կողմէ խղճահարութիւն ուզելու եկած չեմ, կամ սէր
մուրալու, այլ վիճակները՝ կամ մեր ունեցած յարա-
րերութիւններուն վրայ քաղուածք մը ընել է նպա-
տակս:

Ասկէ մօտ չորս տարի առաջ, ինչպէս լսեցիք,
ես դադրած էի մարդկային արարած մը ըլլալէ, կ'ապ-
րէի որպէս անասուն մը, սիրտս կուրծքիս տակ քար
եղած էր, ու չէր զգար ինչ որ կ'զգայ մարդ արարա-
ծը. և այսպէս երջանիկ էի, անտառներուն խորը եւ
լեռներուն վրայ, ընկերութեամբը գայլերու: Օր մը,
երբ ես որջէս բաւական հեռացած էի, իմ ականջիս
տարբեր ձայն մը սկսաւ հնչել, և այդ ձայնը կարծես
կրակ մը եղած ըլլար, և իր ելեւէջները կրակի լեզու-
ներ, որոնք կուգային: Քարէ սրտիս զարնուելով կը
հալեցնէին. նոյն ձեր ձայնն էր. այդ օրէն սկսեալ ես
հետամուտ եղայ ձեր ընթացքներուն, և այսպէս օրեր
շարունակ ձեզ լրտեսեցի, և դուք չի տեսաք զիս, և
չէիք կրնար հասկնալ թէ ինչ փոփոխութիւն կը մըտ-
ցնէիք իմ սրտիս մէջ. ձեր ձայնը կուգար, եւ իր
հետը ձեր սէրը կը բերէր առատօրէն ներմուծելով իմ
սրտիս խորը. ես այն ժամանակ չէի զգար թէ ինչ էր
սէրը, բայց կը յիշեմ այժմ, որ ձեր սիրոյ ցանցը
սկսած էր ծուղակ լարել սրտիս համար, եւ այնչափ
գրաւուեցայ ձեզմով, որ մոռցայ զգուշութիւն ձեռք

առնել ինքզինքս պաշտպանելու համար, եւ դուք որ այժմ քով քովի նստած էք հանդարտ սրտով, պատճառ եղաք որ ես այս յուսահատ վիճակին հասնիմ, օրիորդը սիրտս գրաւեց, իսկ դուք, Կարօ Տատա, մատնեցիք զի մարդկութեան, և անոնք եկան այնպիսի պահու մը, որ ես տարուած էի ձեր աղջկան վրայ մտածելով. հիմա լսեցիք ձեր ընթացքին ահաւորութիւնը. ես այսօրուրնէ սկսեալ այլեւս կը հեռանամ մարդկութենէն, պիտի ըլլամ այնպէս, ինչպէս որ տեսաք զիս նախապէս ձեր արտը հերկելու եկած ատեննիդ:

Միայն կ'ուզեմ պայման մը դնել ձեր վրայ, որը եթէ ձեզի արդար երեւի կը կատարէք, այլապէս ազատ էք ձեր ուզած ձեռովը շարժելու. դուք մարդ էք, և կը բնակիք գիւղի կամ քաղաքի մէջ, իսկ ես, այլեւս գազան մը պիտի ըլլամ, և Աստուած գազաններուն սահմանած է անտառը, մենք ձեր սահմանները չպիտի գանք, բայց դուք ալ, կարծեմ արդար է որ մեր սահմաններուն չի մօտենաք. այսքանը կը պահանջեմ եթէ արդարութիւնը գոյութիւն ունի աշխարհի վրայ, և դուք ալ գիտակցութիւնը եթէ ունիք գործադրելու, բնաւ չեմ մեղադրեր օրիորդը, նէ նրբակազմ և գեղանի է, իսկ ես, ըսածին պէս մազոտ, արջի մը կը նմանիմ, շատ ճիշդ էք Օրիորդ, գայլերուն մէջ մնալով, մարմինս մերկ էր, և եթէ Աստուած այս մազերը ինձ չի տար, այսօր իրապէս ձեր դէմը չէի ըլլար, բայց մենք տկար ենք իր գործերուն խելք հասցնելու, իր նպատակները միայն ինք գիտէ, իցի՛ւ թէ, մարմնիս պէս նաեւ սիրտս ալ ձերինէն տարբեր կերպարանքի մը փոխուէր, որ այն ժամանակ չպիտի զգայի այս զգայունները, և դուք ալ

իմ դէմքս հիմա չպիտի տեսնէիք, իմ անճոռնի դուրսութիւնս ձեզ ներկայացնելու համար ներողութիւն կը խնդրեմ, և կարծեմ թէ այսքանը չպիտի զլանաք, որովհետեւ, ինչպէս որ առաջին ծանօթութիւնս ձեր հետ եղաւ մարդոց մէջ, փափաքեցայ որ վերջին ծանօթութիւնս ալ ձեր հետը ըլլայ, այժմ ձեր պատկերը մտքիս մէջ կաղապարած ես պիտի հեռանամ ի սպառ, երջանիկ պիտի ըլլամ հո՛ն, այս վայրկեաններուս վայելքին համար, իսկ դուք նազելի Օրիորդ, ազատ էք զիս արհամարհելու, ձեր սրտին ամբողջ մաղձովը, եռանդ կը մաղթեմ, Թեաք բա . . .

Մովսէս լալահառաջ դուրս պրծեցաւ տունէ և սկսաւ դէպի անտառ արշաւել:

Կարօ Տատան, Տիկին Հօրիք և Վարդուկ, որ ափի բերան եղած մտիկ ըրին, յափշտակուած էին անոր պերճախօս լեզուէն, բայց տեղերնին գամուած միայն մտիկ ըրին, նա զիրենք ալ կը գատապարտէր, եւ Կարօ Տատան իւրովի հասկեցաւ որ ինք պատճառ եղած էր որ նա բռնուի, և բռնուելէն վերջ նա այժմ ապերջանիկ էր:

Նոյնպէս Վարդուկ, նէ կուլար, կը ցաւէր որ երիտասարդ մը իր պատճառաւ յուսահատութեան կը մատնուէր, հասկեցաւ Մովսէսի սիրոյն մեծութիւնը, նէ գուցէ այժմ համոզուած էր, որ անգթութիւն էր անոր առաջին և մաքուր սէրը մերժելը, բայց Մովսէս չափազանց հպարտ էր, և ըսած էր որ դժուարաւ սէր մուրալու չէր եկած, եթէ ոչ նէ պատրաստ էր ըսելու. «Ես ձեր հարսը ըլլալու պատրաստ եմ», բայց չա՛տ ուշ . . . :

Մովսէս բաւական հեռացած էր գիւղէն, բայց վանկ մը եւս արտասանեց մարդկային բարբառով.

— Բով, «մնաք բարով» ի վերջին վանկը չէր արտասանած, այն յոյսով որ նրանք պիտի խղճան իր վրայ, բայց այժմ խրճիթէն բաւական հեռացած ըլլալով և տեսնելով որ զինքը փափաքող չկայ, արտասանած էր վերջին վանկն ալ...

* * *

Նա հասաւ այն վայրը ուր ժառանգած էր սիրոյ մահացու ախտը. նա այժմ մինակ չէր, եթէ ընթերցողը կը ներէ մեզ այս սուտին, սուտ մը, որը իր պատճառովը պիտի արգարանայ, հոն, թուփերուն տակ, կծկտած էին Միմոս և Մովսէս, այժմ նա երկու բան էր, Միմոս դէպի անտառային ծագումէ, իսկ Մովսէս դէպի մարդկային ծագումէ, մարդկութենէն հրաժարած էր Մովսէս, Միմոսի վայրենի կեանքն ընդգրկելու համար, ճիշդ այն թուփին տակն էր, ուր չորս տարիներ առաջ լրտեսած էր Վարդուկի ներկայութիւնը, կ'ուզէր նա դարձեալ այն օրուան կեանքին տարազն զգենուլ, կեանքն անզգայութեան և մոռացումի. կը կծկուէր, կը պրկէր ջիւղերը, կը գալարուէր հոգուց քաշելով, ձեռքերը կուրծքին կը տանէր կարծես դուրս քաշելու համար իր հիւանդ սիրտը, որը զինքը կը չարչարէր, այդ օրերու յիշատակէն ոչինչ կար այդտեղ, հոն վարը, արտը արդէն ցանուած էր, և նոր ծիւրեր դուրս կ'ելլէին հողէն, անոնք ալ, հողին տակ մնալով ձանձրացած էին, Մովսէս դիտեց այդ փոքր ծիւրերը, անոնց հաւատքը եկաւ իր մէջ զարթեցնել այլ ուրիշ մի զգացում, հաւատքի զգացումը, երկա՞ր դիտեց այդ փոքր կանաչութեան... Բիչ մը անդին աչքին առարկայ մը զարկաւ, դէպի հոն դիմեց, նա չուանի մը կտոր մըն էր, որը իր

ձեռքերը կամ ոտքերը կաշկանդած էր չորս տարիներ առաջ վերցուց չուանը և քաշեց, որը արդէն փտած էր. «Իմ սրտիս կը նմանի», ըսելով, փշուր փշուր ըրաւ զայն. սկսաւ դեգերիլ մօլար քայլերով, հսկայ տիտանը այժմ գաւազանի մը օգնութեամբ հողին վըրայ կը կոխէր, նա յառաջացաւ դէպի խորը, դէպի իր նախկին բնակավայրը, ուր անցուցած էր իր մանկութեան անմեղ օրերը, նա տեսաւ իր քարայրը, դէպի հոն դիմեց, և աչքերովը տեսաւ, ուր թափուր էր ամէն բան, իր գայլ ծնողքը հրաժարած էին այդ վայրէն, զի իրենց համար տխուր յիշատակներ կար սքօղուած, Միմոսի կորստեան պատճառաւ. նա քիչ մը եւս քաշեց, և ահա աչքերուն վրայ հրճուանք մը երեւցաւ, նա տեսած էր իր խմբակէն գայլեր, որոնք իր կողմը կը նայէին, միակ փափաքն էր դարձեալ միանալ այդ գայլերուն, որոնք զինքը շատ կը սիրէին, ինչ երջանկութիւն էր իրեն համար, մոռցաւ այլեւս մարդկութիւնը, մոռցաւ իր հայրն ու մայրը. մոռցաւ Վարդուկն ալ, նա գտած էր իր սիրելիները, սկսաւ քիչ մը եւս յառաջանալ, գայլերն ալ սկսան խմբովին յառաջանալ, նա բաւական մօտ էր այժմ անոնց, որոնց մէջ որոշ տեսաւ իր հայրն ու մայրը, և գայլ եղբայրիկները որոնք այժմ մեծցած դէպի իր կողմը կուգային, նա կ'ուզէր ժամ առաջ միանալ անոնց, և դարձեալ շոյել անոնց փափուկ բուրդը, գայլերը սկսան դէպի Մովսէս վազել, բայց աւա՞ղ, անոնք մոռցած էին իրենց բարեկամը, նա այժմ հագուստ հագած էր, և կը մատնէր իր գայլ չըլլալը, անոնք կատաղութեամբ սկսան վազել Մովսէսը բզրկտելու համար, նա գիտէր անոնց սովորութիւնը, ուրիշ միջոց չունէր եթէ ոչ ծառի մը վրայ մագլցիլ,

որը ակնթարթի գործ եղաւ, գայլերը հասան, և սկըսան ծառին շուրջը կարգ շարուիլ ընդհուպ իրենց որսին վրայ նետուելու, կ'ոռնային ու ակռաներնին ցոյց կուտային այն արարածին, որը ասկէ չորս տարի առաջ իրենց կեանքը ազատած էր բորենիներուն ձեռքէն, Մովսէս կը դիտէր այս տեսարանը, նա կը մըտածէր անոնց մէջը նետուել, և ճարակ ըլլալ անոնց ստամոքսին, ապերախտ ստամոքսին, բայց այս գազափարը շուտով շոգիացաւ, միտքը եկաւ որ ինք փոխուած էր, և անոնք չէին ճանչնար զինքը, և դարձեալ յանցանքը մարդոց վրայ էր որ զինք կերպարանափոխ ըրած էին, այլապէս անոնք պիտի սիրէին զինքը, ինչպէս որ սիրած էին տարիներ առաջ, բայց մարդիկը՝ իրենց կերպարանքով ներկայացածներն անգամ կ'ըմբռնէին, և դարձեալ կենդանիներն իր աչքին վնասն իկան, քան մարդիկ։ Մովսէսի խաւարած սրտին պէս տիւ գիշերը վրայ հասաւ եւ գայլերը յուսահատ ձգելով իրենց որսը հեռացան, Մովսէս շոգալով ծառէն վար իջաւ, և խաւարին խառնուելով անյայտացաւ, իր հետքը ցերեկին վերապահելով։

* * *

Առաւօտը բայուեցաւ արեւին ծագելովը։ Մովսէս ո՞ր էր։

Թուփի մը տակ, խլեակ մը կար ծուարած, Մովսէսի և Միմոսի մարմինն էր. միեւնոյն թփին տակ, ուր գիշերած էր առջի գիշեր, և ուր չորս տարի առաջ հոն, միեւնոյն թփին տակ սիրոյ նեկտարը շնչած էր, նա չէր կրնար բաժնուիլ այդ տեղէն, այնպէս կը կարծէր, թէ քիչ վերջը Կարօ Տատան եւ Վարդուկ

պիտի գային, և նա պիտի լիէր դարձեալ Վարդուկի ձայնը, այս անգամ բառերն ալ պիտի հասկնար, ի՞նչ բարեբախտ օր, և ի՞նչ երջանկութիւն. նա կ'սպասէր, բայց ժամերը կ'անցնէին և Վարդուկը չէր գար, եւ գալիք ալ չունէր. նա գրիթէ խելագար էր և ցերեկ օրով կ'երազէր, աչքերը յոգնած էին, կ'ուզէր քունին յանձնուիլ, բայց չէր համարձակեր, կը վախնար որ իր քնած ժամանակ Վարդուկ կուգար, և ինք չէր տեսներ զնէ. ի զո՞ւր սպասեց, երկա՞ր սիրտ հատնում. նա այլեւս բարեկամ չունէր, լքուած էր մարդոցմէն, լքուած էր նաեւ գայլերէն, թշուառութեան մարմնացումն էր նա այժմ, չկար դժբախտութիւն մը իրենիցն հաւասարող, չկար սիրտ մը աւելի կարեւոր քան Մովսէսի սիրտը, իր անհատնում արցունքներով թուփերը կը ջրէր, որոնք այդ պառն հեղուկին հպումէն կը չորանային. հապա որքան լի էր այն ամբարը, ուրկէ կը վազէր այդ աղի արցունքները, ահաւորութիւնը և քանակը հասկնալու համար չափեմք ու կըշռենք իր վիշտն և արցունքները. բայց նախ չափելիքը հաշուենք, թէ պիտի կրնա՞յ չափել Մովսէսի տառապանքը և կամ պիտի կրնա՞յ կշռել անոր առուակահոս արցունքները, կը բաւականանամ այս կէտերով . . . :

Իրիկուն եղած էր, և Մովսէս մտածելէն յոգնած ու անզգայացած թուփին տակ փռուած էր . . . :

* * *

Պ. Վահրամ և Տիկին Նուարդ երկա՞ր սպասեցին, բայց Մովսէս չկար և գալիք ալ չունէր. անոնք գացին Կարօ Տատայի տունը, ուրկէ լսեցին ամբողջ իրողութիւնը, եւ համոզուեցան որ նա փախած էր։

Ասոնց վիշտն ալ նուազ քիչ չէր. երկու օրուան մէջ անոնց մազերուն մէջ ճերմակ ծաղիկներ բուսան, երեսնուն վրայ խորշոփներ գոյացաւ, այդ վշտին տակ կքած, անոնք սկսան փնտռտուք կատարել:

Վահրամ րոպէական յուսահատութիւն մը ունէր, բայց երբ անցնէր այդ պահը, նա կը գտնէր իր նախկին կամքը, յաջորդ առաւօտ նա պիտի մեկնէր զայն փնտռելու:

Արուսեակը առանձին մնացած էր երկնակամարին վրայ, ու ահա կարմիր գունդը երեւցաւ լեռներու կատարէն. Պ. Վահրամ այդ առաւօտ շուտ արթնցաւ, աւելի ճիշդը անկողնէն շուտ վեր ելաւ, զի չէր քնացած. նա երեք հոգի ունէր հետը, բայց այս անգամ պարաններ եւ շղթաներ չունէր ձեռքը, որովհետեւ Մովսէսը փնտռելու կ'երթար, փոխան Միմոսին, բայց ինչ խոյժ կը տանէր հետը, որով պիտի կարենար համոզել Մովսէսը, իր ընկերներն կարօ Տատան եւ Վարդուկն էր:

Երկու խօսքով ռացատրենք Վարդուկի այս ընթացքին փոփոխութիւնը. նա երբ Մովսէսի ամբողջ պատմութիւնը լսեց, շատ յուզուեցաւ, և այժմ կը մեղքնար, իր զգացումը նոյնն էր, չէր սիրեր, եւ այդ խղճահարումը կուգար սրբելու իր նախկին անարգական կեցուածքը, կը խղճար, որովհետեւ կրցաւ չափել Մովսէսի դժբախտութեան տարողութիւնը իր սիրտը քար պէտք էր եղած ըլլար չի խղճահարելու համար, և ամենամեծ հաշիւն ալ սա եղաւ որ ինք կը սիրուէր բոլուն կերպով, որով կրնար երջանիկ ըլլալ. այս մտածումով նա կը յօժարէր Մովսէսի հարս ըլլալու: Այս անգամուան խոյժը՝ Վարդուկն էր:

Մովսէս արթնցած էր նա աչքերը չփակ արելը

եկած էր զինքը գգուել իր տօթ և ոսկեգոյն ճառագայթներովը. Մովսէս երազներ տեսած էր, որոնք զինքը խռովեցուցած էին, և այժմ ձեռքերուն մէջ սեղմած գլուխը կը մտածէր ընելիքին վրայ. ընելիքը սա էր. նա որոշած էր անձնասպան ըլլալ, և հիմա միջոցներ կը փնտռէր, խեղդուիլը դժուար էր, պարան չի կար, ինքզինքը գայլերուն յանձնել այդ ալ սիրտ կ'ուզէր, այդ բանին համար սիրտը տկարացած էր, երկու օրէ ի վեր նա անօթի ալ էր, որով չգըտնելով ոեւէ միջոց, նա գլուխը ծռած մերթ կ'արտասուէր և մերթ կը մտածէր...

— Պ. Մովսէս...

Մովսէս աչքերը չփակ գլուխը վեր վերցուց եւ չի հաւատաց իր աչքերուն. նէ իր դէմ էր, և իր անունը տուած, ձայնը կրկնեց.

— Պ. Մովսէս, եկած ենք քեզի տուն տանելու:

Նա լսեց, և որոշ տեսաւ Վարդուկի դիմագիծը, որը իրեն կը ժպտէր, իսկոյն ոտքի ելաւ, սկսաւ խնդալ, երջանկութիւնը իրեն կ'սպասէր, բայց փոփոխութիւնը յանկարծակի եղաւ, և Մովսէսի ուղեղը չի կրցաւ վերցնել, նա սկսաւ խնդալ բարձրաձայն, արտառոց ձեւեր կ'ընէր, երբ արդէն երջանկութիւնը իրեն կ'սպասէր, ուրախութիւնը ուղեղին զարնելով խեղճարեցուցած էր. դժբախտ Մովսէսին դեռ գողգոթան չէր վերցած, վերջաբանը յիմարութիւն եղաւ, նա այժմ պզտիկ երեխայ մըն էր, հնազանդ և հետեւող, Վարդուկի քովէն գառնուկի պէս կը քալէր, միշտ աչքէն չի փախցնելով զայն, նա խենդութեան մէջ, Վարդուկի քով ըլլալով երջանիկ էր, դարձեալ տուն հասան, միեւնոյն տունը միեւնոյն հետաքրքիր դէմքերը հոն խուժեցին, այս անգամ ամէնուն աչքերը

լեցուած էր, Մովսէս շատ փոխուած էր երկու օրուան մէջ:

Բժիշկը կանչեցին, որ քիչ վերջ եկաւ, նա քննեց կարգ մը հարցումներ ըրաւ, ու եզրակացնելով ըսաւ.

— Մի՛ վախնաք, բնաւ վտանգ մը չի կայ իր առողջական վիճակին մասին, չափազանց ուրախութեանէն արիւնը գլուխը խուժած է, հիմա դեղագիր մը կուտամ, երկու երեք օրէն կ'առողջանայ: Նա գրեց դեղագիրը և մեկնեցաւ:

Մովսէս երբ գործածել սկսաւ դեղահատները, կամաց կամաց վերագտնել սկսաւ նախկին առողջական վիճակը, եւ օր մըն ալ բժիշկը դարձեալ քննելով, հաստատեց որ իր տուած դեղերուն արդիւնքը շատ նպաստաւոր եղած էր Մովսէսի առողջութեան վրայ: Նա այժմ առողջացաւ և սկսաւ դարձեալ իր զբաղումներուն:

տոտտոտ

ՄՈՎՍԷՍ ԱՆ ԵՐՋԱՆԻԿ

— — — — —

Առատ և գունաւոր ելեքտրական լոյսեր կ'ողողէին Պ. Վահրամի բնակարանը, ամբողջ գիւղի բնակիչները գրեթէ հոն եկած էին:

— Մովսէսը կը նշանուէր ըսողը վազելով հոն կուգար, երանին՝ կը քաշէին Վարդուկին որը հերոսի մը կողակիցը պիտի ըլլար, նէ հիմա բոլորովին փոխուած էր, առաջուան ատելութեան տեղ բուռն սէր մը իր սրտէն ներս սպրդած էր, հիմա Մովսէս իր աչքին արջ մը չէր, նա կը տեսնէր Մովսէսի անձին մէջ վեհ հապետի մը արժանիքները, նա յանդուգն տղամարդ

մըն էր այնպիսի պայմաններու մէջ նա այդ տարիւնը հասած էր, որ լի էր եղած զանազան փորձաքանդութեան, տաժանելի ապրումներու շարքի մը, որոնք եկած զինքը յղկած, և շինած էին մարդ մը, այնպիսի մարդ մը, որուն զգացումները բուռն էին, և միշտ դէպի բարին հակող, անձնագոր էր. նա չուզեց ուրիշը նեղել, այսինքն Վարդուկը, նախընտրեց ինք վերցնել ծանր խաչը, բայց երկինք տեսաւ այս բոլորը, և իր արդար ձեռքը երկնցնելով վեր առաւ զայն, բարձրացուց եւ գոհացուց իր սրտին արդար յափաքը. նա այժմ երջանիկ էր. որովհետեւ Վարդուկ իրն էր, երջանիկ էր նաեւ այս վերջինը, համոզուած ըլլալով որ Մովսէսի մագոս մարմնին տակ պահուած էր սիրտ մը. որը իրեն աչքին առջև նուագի մը կը նմանէր, ուրկէ հաճելի եղանակներ կ'երգուէր, Վարդուկ շատ հաճոյք կ'զգար երբ Մովսէս իր ձեռքերովը բանտարկէր իրենները, եւ այսպէս խօսէր, անոր բերնէն կախուած կը մնար. 18 տարիներ ամբողջ անբարբառ մնացած երիտասարդ մը այսօր լեզու կ'առնէր, և կը խօսէր այնպիսի խանդով մը որ շատ մը դպրոցաւարտ երիտասարդներ չէին կրնար խօսիլ, ասոնց գաղտնիքը մէկ բառի մը մէջ էր, և այդ բառը «Սէր» բառն էր, որ հրաշքներ գործել կուտար Մովսէսի: Զոյգերը ալ ու ալուան հագած կը պարէին ու կը զուարճանային, տօնական օր մըն էր այդ օրը ամբողջ գիւղին համար, որոնք առանց բացառութեան կը սիրէին Մովսէսը իր անյուշած խորհրդաւոր կեանքին վրայ զմայլած: Մովսէս միայն չէր պարեր, եւ այդ ձեւերը մինչև վերջը իրեն սկզբունքին խորթ թուեցան. նա կը սիրէր ուսումներ ընել, ծառերու վրայ մագլցել, և ուրիշ զանազան, գրեթէ քաղաքակիրթ աշխարհի գիտցած մարզանքները:

Երջանիկ էր նաև Պ. Ճիւանով, նա թուօրուան նեցած էր քսան տարեկան, այժմ իր աչքերը դժուար կը տեսնէին: Երջանիկ էր նաև Պ. Կարապետ Յանգեանց, վահրամի հայրն ու մայրը, անոնք ալ քսան տարեկան թուօրիկի մը տէր եղած էին: Այս երջան կութեան և ուրախութեան մաս չէր կազմեր մէկ անձ մը, անշուշտ ընթերցողները հասկցան, նա Տէր Մուշեղ էր: Յիշեալը վաղուց իր մահկանացուն կնքած էր, տարիներ ամբողջ սուգի հով մը տարածելով գիւղին մէջ, իր վախճանումով անոնք կորսնցուցին իրական Քրիստոսի Առաքեալ մը: Նա տիպար կղերական մըն էր, և իր վեղարին տակ նա շատ կը վայելէր: Կոն, անոնք յիշեցին Տէր Հայրը, անոր համար բաժակներ դառնցուցին, անոր հողին վրայ, նա ալ ուրախ էր, որ չէին մոռցած զիսքը, և իր հոգեկան կերպարանքովը նա անոնց մէջ էր. և իր ներկայութիւնը յայտնի էր, քանի որ ուրիշ կղերական մը չեկաւ իր տեղը բռնող, նա այդ հանդիսութեան հովանաւորեց: Ամբողջ բազմութեան տպաւորութիւնը այս էր եղած:

* * *

Վերոյիշեալ գէպքերէն երկու օր վերջը, գիւղէն երկու փարսախ հեռաւորութեան վրայ գտնուող գետակին մէջ նաւակ մը իջած էր. պահը վերջալոյս էր, արեւը՝ կը հալէր և իր հեղուկը գիտակին մէջ կը խուսէր: Ըստինն երեւցաւ իր արծաթ գէմքով, եւ իր փայլուն ճառագայթներով արծաթագօծեց նաւակին տախտեբը. կը սահէր նաւակը, հեշտիւ և դանդաղ, գետակին վրայ, հսկիչ հրեշտակի թեւերուն նման, ծաղկալի ծառերու լայն տերեւներն ու ծաղիկները հովանոց մը կը ձեւացնէին, որուն տակէն կը սահէր

մըն էր, քանզաղ ու հեշտիւ, լուսթիւնը ամենուրեք շարժագաւորէր միայն ծառերու երգը և նաւակին ճողփիւնը կը լսուէր, որոնք ներդաշնակ համր երգ մը կը ներկայացնէին:

Մակոյկին մէջ երկու անձեր կային. որոնք լուսն անշա՛րժ, մտիկ կ'ընէին գիշերուան երգը, հեռաւոր անկիւնէ մը կուգար թրթռուն ջութակին ընկերացած կիթառի հեծող ձայները, ու միանալով համերգին, որ կ'իլլէր տերեւներուն և մակոյկին ճողփիւնէն, այս ձայները ներդաշն միութիւն մը յօրինելով գիշերուան յառաջացած պահուն, այս միութեան միացան նաեւ մակոյկավար զոյգը, իրնց հրատույնը շրթունքները իւրար միացնելով, այժմ մէկ հոգի էին անոնք, ոչ մէկ շարժում, զադրեցաւ նաեւ հեծող նուագին ձայնը, ծառերն ալ լռեցին, լուսինն ամչցաւ և ամպի մը ետին մտաւ, բայց կրկին երեւցաւ, շրթունքները դեռ չէին զատուած ու կը սահէր մակոյկը արծաթահոս գետակէն: Մովսէս և Վարդուկ երջանիկ էին:

Տարի մը վերջը անոնք ամուսնացան:

Գիշերուան վաղորդայնն էր. արփին նուազած, իր ոսկիէ վերջին ճառագայթները թափելով գետակին վրայ՝ մեռաւ: Նաւակ մը իջաւ գետակին վրայ, որուն վրայ բազմոց մը կար զետեղուած, նստարանին վրայ կիթառ մը քաջալար:

— Կամոց Վարդուկ, տտուենդ ճիւղերուն չկառչի:

— Ա՛խ, Մովսէս, այս երկայն հագուստը արգելք կ'ըլլայ շուտ մը քովդ դալու, ի՞նչ օրէնք է աս:

— Հոգ չէ, հոգիս. միայն այսօր պիտի հագնիս, վաղը կը հանես:

Մովսէս գրկեց Վարդուկը եւ մակոյկին բարձին վրայ հանգստացուց. Վարդուկի նպատակը այս ձեւով

նաւակ մտնել էր, նաւակը սկսաւ սահիլ յստակ՝ հայե-
լանման ջուրին վրայ, մինչ ջուրին տակ ուրիշ նա-
ւակ մը եւս կը սահէր, միեւնոյն անձերով, միեւնոյն
շարժումով: Հարսի պէս հպարտ մակոյկը, մտաւ միև-
նոյն ծառերէ հիւսուած արահետը, իր հետ տանելով
գինեհար հարսն ու փեսան: Վարդուկ և Մովսէս եր-
ջանկութեան զենիթին էին հասած, անոնք, վարը,
ջուրին մէջ ցլացած իրենց պատկերը և վերեւը ծա-
ռեր կը տեսնէին: Խո՛ր լռութիւն կը տիրէր ամէն կողմ,
Վարդուկ սկսաւ մե՛ղմ այլ քաղցր ձայնով երգել, մինչ
Մովսէս կիթառով կ'ընկերանար նէրա, կը սահէր նա-
ւակը երջանկութեան բարերար ալիքներէն մզուած,
անոնք այժմ մէկգի գրին կիթառը, յոգնած էին, գի-
նեհոտ շրթունքներ աւելի պինդ կերպով իրար միա-
ցան, գինով ու սիրով արբշիւ, մակոյկին մէջ պատ-
րաստուած փափուկ, առագաստի անկողինը մտան...
Լուսնակն ամչնալով խոյս տուաւ... մինչ արեւն ալ
տեսնելով հորիզոնին վրայէն, ամօթխածութենէն
կարմրեցաւ, ու այսպէս մինչև այսօր նա ամօթախա-
ծութենէն կարմրած՝ կը ծնի և կ'աճապարէ շուտով
փախչելու, չի տեսնելու համար Վարդուկի և Մովսէսի
Առագաստի Անկողինը:

Մ Ա Հ Վ Է Պ Ի Ս

տոտտոտ

4

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0369105

53060.